

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

АВЕР'ЯНОВ СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 327.7:061.1АСЕАН(5-12)(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

БЕЗПЕКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ АСЕАН У ПІВДЕННО-СХІДНІЙ АЗІЇ

23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку
Міжнародні відносини

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ С.В. Авер'янов

Науковий керівник: Скороход Юрій Степанович,
доктор політичних наук, професор

Київ - 2021

АНОТАЦІЯ

Авер'янов С.В. Безпекова діяльність АСЕАН у Південно-Східній Азії. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2021.

Дисертаційна робота є всебічним дослідженням безпекової діяльності АСЕАН в процесі формування архітектури безпеки в Південно-Східній Азії в умовах стрімкої динаміки регіонального перебалансування геостратегічного простору у постбіполярний період.

Структура роботи побудована таким чином, щоб оптимально забезпечити вирішення поставлених в дисертації завдань, що дозволило досліднику отримати наукові результати у вигляді висновків, які дають цілісне уявлення про концептуальні засади, механізми, основні напрями безпекової діяльності АСЕАН в регіоні Південно-Східної Азії, особливості безпекової взаємодії держав-членів Асоціації з ключовими позарегіональними акторами міжнародних відносин. Для цього в роботі обґрунтовано предметні межі дослідження та використання широкого спектра загальнонаукових та спеціальних методів, що дозволило вивчити об'єкт дослідження у всій складності його зв'язків та взаємозалежностей.

В роботі здійснено ґрунтовний аналіз стану наукової розробки проблеми, розкрито основні тенденції сучасних досліджень проблем східноазійських інтеграційних та безпекових процесів, які розгортаються в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та, зокрема, в Південно-Східній Азії. Обґрунтовується висновок, що оцінка ефективності діяльності АСЕАН варіюється в залежності від політологічної парадигми, прихильником якої є той чи інший автор.

Встановлено, що «Шлях АСЕАН» є ключовим елементом для розуміння природи міжнародних відносин у Південно-Східній Азії, який у загальному

вигляді можна охарактеризувати як сукупність норм та принципів, якими керуються держави регіону у відносинах між собою та у процесі прийняття рішень в межах Асоціації. Цей феномен має два взаємопов'язані компоненти, які притаманні традиційним механізмам прийняття рішень в громадах ПСА: тривалі неформальні консультації та дотримання принципу консенсусу з ключових питань. Базові елементи «Шляху АСЕАН» характеризуються високим рівнем неофіційності (informality) та ситуативності (ad hoc) і чітко простежуються у внутрішньорегіональній взаємодії в період становлення організації. Феномен «Шлях АСЕАН» також включає в себе фундаментальний керівний принцип невтручання у внутрішні справи країн субрегіону, що став перешкодою для використання такого ключового інструменту сучасної регіональної безпеки у світі, як регіональна інтервенція. Отже, «Шлях АСЕАН» є дуже важливим і складним комплексним поняттям, що використовується учасниками Асоціації для характеристики природи і специфіки процесів взаємодії в субрегіоні Південно-Східної Азії і потребує подальшого дослідження на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин.

У ході дослідження було проаналізовано нормативно-правові, аксіологічні та праксеологічні засади функціонування Асоціації на прикладі Спільноти АСЕАН як базової безпекової ініціативи організації, націленої на забезпечення необхідного рівня взаємодії держав-членів у питаннях вирішення нагальних проблем безпеки в ПСА.

В дисертації доведено, що формування Спільноти безпеки АСЕАН стало закономірним етапом еволюції Асоціації в умовах перебалансування геостратегічного простору у постбіполярний період. Дослідником наголошено, що проект Спільноти безпеки АСЕАН – це не оборонний союз і не структура колективної безпеки в традиційному розумінні цього терміна. Це здебільше специфічна форма співробітництва держав, національні безпеки яких настільки взаємозалежні, що їх неможливо розглядати у відриві одна від одної. Складається така ситуація, за якої національні інтереси у сфері оборони та безпеки кожної окремо взятої держави залежать від стану безпеки всієї групи

представлених країн. Спільнота безпеки АСЕАН може також розглядатися як система заходів спільного управління кризовими і конфліктними ситуаціями. Характерною рисою Спільноти є те, що вона не передбачає створення класичної військової організації, що координує дії генеральних штабів держав-членів, на кшталт Організації Північноатлантичного договору. Важливо підкреслити, що в структурі Спільноти також відсутні об'єднані збройні сили, а в її нормативних актах не міститься аналога ст. 5 Північноатлантичного договору, що автоматично оголошує напад на будь-якого члена організації агресією проти блоку в цілому. Таким чином, Спільнота Безпеки АСЕАН значною мірою відрізняється від західних безпекових інституційних моделей, поєднуючи в собі «східні» особливості прийняття рішень та специфіку відносин у сфері безпеки. Відображенням цього є відсутність чіткої командної вертикально-інтегрованої структури, а також суворе дотримання принципів «Шляху АСЕАН». Дослідником встановлено взаємозв'язок між особливостями прийняття рішень в АСЕАН та формуванням Асоціацією підходів в сфері забезпечення безпеки в регіоні Південно-Східної Азії.

В роботі відзначається, що розпад біполярної системи міжнародних відносин на початку 1990-х рр. викликав значні стратегічні та геополітичні метаморфози. Закінчення «холодної війни» між США та СРСР призвело до зміни розстановки сил не лише в Європі, але і в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Беручи до уваги зростаючий геостратегічний потенціал та позитивну динаміку економічних процесів АТР у постбіполярну добу, а також перспективу трансформації його в Індо-Тихоокеанський регіон, зростає теоретична і практична актуальність безпекових досліджень у його ключовому субрегіоні – Південно-Східній Азії.

Автор звертає увагу на той факт, що на початку 90-х рр. ХХ ст. у Південно-Східній Азії актуалізувався ряд загроз не лише традиційного (конвенційного), але і в більшій мірі нетрадиційного (транснаціонального/транскордонного) характеру. Процеси глобалізації, специфіка регіоналізму, динаміка економічних процесів призвели до появи

низки проблем та викликів безпеки, з якими зіштовхнулися країни регіону Південно-Східної Азії. Зокрема, мова йде про міжнародний тероризм, морську безпеку, незаконну міграцію, торгівлю зброєю та наркотиками, сепаратизм, погіршення стану навколишнього середовища, подолання наслідків стихійних лих, епідеміологічні колапси. Зростає також занепокоєння з приводу загроз безпеці людини (Human Security), таких як бідність, голод, порушення прав людини та інфекційні хвороби. Кризи, викликані тяжким гострим респіраторним синдромом у 2003 р., «пташиним грипом», вірусом H1N1 («свинячий грип»), а також епідемією COVID-19 2020-2021 рр. чітко демонструють, що загрози безпеці в Південно-Східній Азії набувають транснаціонального характеру, розмиваючи чіткі кордони між внутрішньою та зовнішньою безпекою. Дослідником аргументується висновок, що взаємозалежність безпеки стає дедалі очевиднішою в Південно-Східній Азії, оскільки те, що відбувається в одній країні, безумовно, впливає на інші. Боротьба з цими проблемами, які представляють істотну загрозу для регіональної стабільності та безпеки, є серйозним викликом для АСЕАН.

Вагоме місце в роботі приділяється визначенню ролі та місця багатосторонніх діалогових механізмів, і, зокрема, Регіонального форуму АСЕАН з питань безпеки в архітектурі безпеки регіону Південно-Східної Азії. Обстоюється думка, що в умовах безпекової невизначеності постбіполярності в ПСА постала нагальна потреба у створенні регіонального органу з питань безпеки, який включав би не лише держави-члени АСЕАН, але і їх партнерів по діалогу та інші країни АТР для розробки спільних процедур колективного реагування на загрози, що стоять перед регіоном. Відтак було прийнято рішення про започаткування багатостороннього Форуму АСЕАН з питань безпеки, який був покликаний об'єднати зусилля міжнародної регіональної спільноти для координації дій, спрямованих на розв'язання найбільш гострих проблемних вузлів у сфері безпеки, в першу чергу – транснаціонального характеру. Наголошується, що створення у 1994 р. такої колективної дискусійної платформи стало важливим етапом еволюції АСЕАН, оскільки

АРФ був одним з небагатьох широкопредставницьких багатосторонніх форумів в регіоні, який об'єднав майже три десятки країн АТР, а також країни Євросоюзу.

Відзначається, що одним із основних завдань Форуму на початковому етапі було визначення достатнього рівня діалогового комфорту серед країн-учасниць. Водночас в роботі зазначається, що ця діалогова платформа надавала малим та середнім державам регіону певну гарантію, що США – як єдина на той час наддержавна – чи Китай (як регіональний лідер в Східній Азії) будуть частково стратегічно обмежені у беззастережному однобічному лобіюванні своїх інтересів в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Дослідник наголошує, що координуючи та направляючи роботу АРФ, Асоціація, зі свого боку, усіляко сприяє культивуванню норм та принципів «Шляху АСЕАН». У питаннях безпекового співробітництва організація відстоює позиції інкрементального (поетапного) підходу до багатосторонньої співпраці в галузі безпеки з наголосом на превентивну дипломатію та зміцнення заходів взаємної довіри. Зазначається, що діяльність АРФ у сфері безпеки включає три послідовні етапи розвитку: реалізація заходів довіри в регіоні, превентивна дипломатія та створення в АТР механізмів запобігання і врегулювання конфліктів.

В роботі увага сфокусована на визначенні ролі недержавних акторів в процесі формування безпекового дискурсу в Південно-Східній Азії. Наголошено, що новітні нетрадиційні виклики та загрози безпеці потребували сучасних і водночас більш гнучких форм співпраці та комунікації не лише між країнами ПСА, але також і між представниками недержавного сектору. Поступово діалог з питань безпеки почав ефективно доповнюватися неофіційним процесом по так званому «другому каналу», або як його ще називають дипломатією Другої доріжки (Track 2 Diplomacy). В роботі зазначається, що дипломатія Другої доріжки – це практика зустрічей, на яких фахівці з аналітичних центрів та представники академічних кіл генерують і аналізують ідеї, в подальшому надаючи урядам рекомендації з безпекових питань. Азійські аналітичні центри та створена ними мережа – це механізм,

завдяки якому видатні представники громадянського суспільства мають змогу долучалися до процесів неофіційної дипломатії та сприяти розбудові атмосфери довіри та взаєморозуміння серед наукових громад та політичних еліт Південно-Східної Азії. Зосередившись на розбудові мережі локальних науково-дослідних інститутів, свого роду генераторів регіонального соціально-політичного та безпекового дискурсу, вони ділились результатами своїх досліджень з представниками офіційної влади. Таким чином, сам факт діалогу, навіть на неофіційному рівні, слугує потужним заходом зміцнення довіри між сторонами та сприяє виробленню відчуття колективної ідентичності.

В роботі також розкриваються особливості впливу ключових позарегіональних держав на формування архітектури безпеки в Південно-Східній Азії. Встановлено, що у контексті високої імовірності формування нового глобального протистояння США та Китаю на світовій арені простежується тенденція до утворення аналогу біполярної підсистеми антагоністичного типу в ПСА, в основі якої лежить протистояння двох вищезазначених великих держав. Наголошено, що одним із основних елементів такого протистояння на регіональному рівні залишаються відносини держав-членів АСЕАН з ключовими позарегіональними країнами. Південно-Східна Азія за багатьма показниками займає ключове положення в Індо-Тихоокеанському регіоні, органічно об'єднуючи Тихий і Індійський океани, що робить АСЕАН стратегічно важливим партнером як для КНР, так і для США (міжнародна торгівля, контроль над основними водними шляхами і протоками, доставка енергоносіїв, тощо). Обстоюється думка, що концепт Індо-Тихоокеанського регіону відображає пошук спільного контрбалансування зростаючої економічної і військової потужності Китаю з боку США та їх союзників. У геополітичному відношенні мова йде про реструктуризацію системи регіональної безпеки в акваторії Індійського і Тихого океанів, які розглядаються як єдиний водний та геополітичний простір. Окрім того в роботі було проаналізовано роль та значення впливу таких позарегіональних держав,

як Індія та Австралія на формування архітектури безпеки в Південно-Східній Азії.

У дисертації було запропоновано авторську періодизацію розвитку діяльності АСЕАН у сфері безпеки. У цьому сенсі, було проаналізовано внутрішні та зовнішні причини, які спонукали членів Асоціації до формування Спільноти безпеки АСЕАН. Особливу увагу при цьому було приділено процесу становлення Спільноти Безпеки АСЕАН як однієї із трьох основних «опор» Спільноти АСЕАН. Це дозволило покращити систематизацію теоретичних та практичних досліджень міжнародних безпекових процесів та поглибити знання про особливості формування архітектури безпеки в Південно-Східній Азії.

Таким чином, дане дисертаційне дослідження є актуальним, оскільки дає розуміння динаміки і основних тенденцій розвитку регіону Південно-Східної Азії, зокрема, у сфері безпеки. Для України результати дослідження відкривають додаткові можливості налагодження дружніх конструктивних відносин із країнами-членами АСЕАН, особливо у питаннях підтримання міжнародного миру та безпеки.

Ключові слова: Індо-Тихоокеанський регіон, Південно-Східна Азія, АСЕАН, Спільнота Безпеки АСЕАН, «Шлях АСЕАН», безпека, міжнародні відносини, міжнародні організації, зовнішня політика.

ABSTRACT

Serhii V. Averianov. ASEAN Security Activities in Southeast Asia. Qualification scientific thesis. Manuscript.

Thesis for the Academic Degree of Candidate of Political Science. Specialization 23.00.04 – Political Problems of the International Systems and Global Development. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2021.

The dissertation is a comprehensive study of the security activities of ASEAN in the process of forming the security architecture in Southeast Asia during rapid dynamics of regional rebalancing of geostrategic space in the postbipolar period.

The structure of the thesis is aimed at gaining optimal solution of the set tasks. It allowed the researcher to obtain scientific results in the form of conclusions that give a holistic view of the conceptual principles, mechanisms, core directions of ASEAN security activities in Southeast Asia, specific security cooperation patterns between member states of the Association and key non-regional actors in international relations. For this purpose, the subject limits of research and the use of a wide range of general and special methods are substantiated in the thesis, which allowed studying the object of research in all the complexity of its connections and interdependencies.

The study provides a thorough analysis of the scientific level development of the problem, reveals the main trends of modern research on the problems of East Asian integration and security processes, taking place in the Asia-Pacific region and, in particular, in Southeast Asia. The conclusion being substantiated is that the assessment of the effectiveness of ASEAN activity varies depending on the political science paradigm, supported by one or another researcher.

It is established that the «ASEAN Way» is a key element for understanding the nature of international relations in Southeast Asia, which in general can be described as a set of norms and principles that designates the intra-regional relations and decision-making within the Association. This phenomenon has two interrelated components that are inherent in traditional decision-making mechanisms in Southeast communities: long-term informal consultations and adherence to the principle of consensus on key issues. The basic elements of the «ASEAN Way» are characterized by a high level of informality and ad hoc measures, which can be clearly traced in the intra-regional interaction during the formation of the organization. The «ASEAN Way» phenomenon also includes the fundamental guiding principle of non-interference in the internal affairs, which prevented the use of such a key instrument of modern regional security in the world as regional intervention. Thus, the «ASEAN

Way» is a very important and complex concept used by members of the Association to characterize the nature and specifics of interaction processes in the subregion of Southeast Asia that requires further research at the current stage of international relations.

The thesis analyzed the legal, axiological and praxeological principles of the Association on the example of the ASEAN Community as a basic security initiative of the organization, aimed at ensuring the necessary level of cooperation between member states in addressing pressing security issues in the Southeast Asia.

It was proved that the formation of the ASEAN Security Community became a natural stage in the evolution of the Association in the conditions of rebalancing of the geostrategic space in the postbipolar period. It is emphasized that the ASEAN Security Community project is not a defense alliance or a collective security structure in the traditional meaning of the term. This is mostly a specific form of cooperation between states whose national security is so interdependent that it is impossible to consider them in isolation from each other. There is a situation in which the national interests in the field of defense and security of each individual state depend on the security situation of the whole group of represented countries. The ASEAN Security Community can also be seen as a system of joint crisis and conflict management measures. A characteristic feature of the Community is that it does not provide for the creation of a classic military organization that coordinates the actions of the general staffs of the member states, unlike the North Atlantic Treaty Organization. It is important to emphasize that the structure of the Community also has no any united armed forces. Moreover its regulations do not contain an analogue of Article 5 of the North Atlantic Treaty, which automatically declares an attack on any single member of the organization as an aggression against the whole bloc. Thus, the ASEAN Security Community differs significantly from Western security institutional models, combining «eastern» features of decision-making and the specific features of security relations. This is reflected in the absence of a clear vertically integrated command structure, along with the strict adherence to the principles of the «ASEAN Way». The researcher established the connection between the peculiarities of decision-making in

ASEAN and the formation of the Association's security approaches in the Southeast Asia.

The study notes that the collapse of the bipolar system of international relations in the early 1990s caused significant strategic and geopolitical metamorphoses. The end of the Cold War between the United States and the Soviet Union led to a rebalance of power not only in Europe but also in the Asia-Pacific region. Taking into account the growing geostrategic potential, positive dynamics of the Asia Pacific economic processes in the post-bipolar period and the prospect of its transformation into the Indo-Pacific region, the theoretical and practical relevance of security study in Southeast Asia is growing as well.

The author draws attention to the fact that in the early 90's of the twentieth century a number of not only traditional but also more non-traditional threats in South-East Asia have become relevant. Globalization, the specifics of regionalism, the dynamics of economic processes cause a number of problems and security challenges faced by the countries of the Southeast Asia region. In particular, we mean international terrorism, maritime security, illegal migration, arms and drug trafficking, separatism, environmental degradation, natural disasters, and epidemiological collapses. Plus human security threats like poverty, hunger, human rights violation and health problems. Various epidemic disasters such as COVID-19 demonstrate clearly that security threats in Southeast Asia are transnational, blurring the boundaries between internal and external security. The researcher argues that the interdependence of security is becoming increasingly apparent in Southeast Asia, as what happens in one country certainly affects other ones. These challenges jeopardise regional stability and security hard. For this reason dealing with them is a major challenge for ASEAN.

Defining the role and place of multilateral dialogue mechanisms in particular, the ASEAN Regional Forum, in the Southeast Asia security architecture is a highly important issue of the thesis. It is argued that due to the post-bipolar security uncertainty in Southeast Asia the request to establish a regional security body that would include not only ASEAN member states but also their Asia Pacific dialogue

partners and other countries to develop joint collective threat response procedures has emerged. It was then decided to launch such multilateral security forum, which was designed to unite the efforts of the international regional community to coordinate actions aimed at solving the most acute security issues, primarily transnational ones. It is emphasized that the creation of such a collective discussion platform in 1994 was an important stage in the evolution of ASEAN, as the ARF was one of the few multilateral forums in the region, uniting almost three dozen countries in the Asia-Pacific region and the European Union.

It is noted that one of the main tasks of the Forum at the beginning was to supply a sufficient level of dialogue comfort among the participating countries. At the same time, the thesis notes that this dialogue platform provided some assurance to small and medium-sized states of the region that the United States, as the only superpower at the time, or China, as a regional leader in East Asia, would be partially strategically constrained in hard pushing forward their interests in the Asia-Pacific region. The researcher emphasizes that by coordinating and directing the work of the ARF, the Association, for its part, contributes to the cultivation of norms and principles of the «ASEAN Way». As for security cooperation, the organization stands for a step-by-step approach with an emphasis on preventive diplomacy and strengthening of confidence building measures. It is noted that the ARF security activities include three successive stages of development: promotion of confidence-building measures, preventive diplomacy and development of conflict-resolution mechanisms in Asia-Pacific.

The study focuses on determining the role of non-state actors in the formation of Southeast Asia security discourse. It was emphasized that the latest non-traditional security challenges and threats required modern and at the same time more flexible forms of cooperation and communication not only between the Southeast countries, but also between the representatives of the non-governmental sector. Gradually, the security dialogue was effectively complemented by the informal so-called «second channel» – Track 2 Diplomacy. The thesis notes that the Track 2 Diplomacy is the practice of meetings where think tank experts generate and analyze ideas, providing

recommendations to governments on security issues. The network of such Asian think tanks is a mechanism through which prominent civil society actors are able to join informal diplomacy and contribute to develop an atmosphere of trust and understanding among the scientific communities and political elites of Southeast Asia. Focusing on building a network of local research institutes, a kind of generator of regional socio-political and security discourse, they shared the results of their research with government officials. Thus, the very fact of dialogue, even at an informal level, is a powerful trust-building instrument that accelerates the collective identity formation.

The study also points out the peculiarities of the influence of key non-regional states on the formation of the security architecture in Southeast Asia. It is discovered that in the context of a new global confrontation risk between the United States and China there is a tendency of establishment of an analogue of bipolar antagonistic subsystem in Southeast Asia. It is stressed out that the relations of ASEAN member states with key non-regional countries is one of the main elements of such confrontation at the regional level. Southeast Asia is a key area in the Indo-Pacific region, organically uniting the Pacific and Indian Oceans, that makes ASEAN a partner of strategic importance for both China and the United States. It is argued that the concept of the Indo-Pacific region reflects the search for a joint counterbalance of China's growing economic and military power by the United States and its allies. In geopolitical terms, it is a question of regional security system restructuring where the Indian and Pacific Oceans are considered as a single water and geopolitical area. In addition, the thesis analyzed the role and significance of the influence of such non-regional states as India and Australia on the Southeast Asia security architecture formation.

The dissertation provides the author's periodization of the development of ASEAN security activities. In this sense, the internal and external reasons that motivated the members of the Association to form the ASEAN Security Community have been analyzed. Particular attention was paid to the process of formation of the ASEAN Security Community as one of the three main «pillars» of the ASEAN

Community. This allowed to improve the systematization of theoretical and practical research of international security processes and to deepen knowledge about the peculiarities of the formation of security architecture in Southeast Asia.

Thus, this dissertation research is relevant because it provides an understanding of the dynamics and main security trends in Southeast Asia. As for Ukraine, the results of the study open up additional opportunities for establishing friendly constructive relations with ASEAN member states, especially in matters of maintaining international peace and security.

Keywords: Indo-Pacific region, Southeast Asia, ASEAN, ASEAN Security Community, «ASEAN Way», security, international relations, international organizations, foreign policy.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Авер'янов С. В. (2016). Формування Спільноти Безпеки АСЕАН: теоретичний та практичний аспекти. *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць*, 110 (7), 414-418.
2. Авер'янов С.В. (2020). Безпековий аспект відносин АСЕАН та КНР у Південно-Східній Азії. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*, 28-29, 128-137.
3. Авер'янов С. В. (2020). АСЕАН в контексті сучасних викликів регіональній стабільності в Південно-Східній Азії. *Міжнародні відносини Серія «Політичні науки»*, 22. Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/4031/3675

Статті в іноземних виданнях:

1. Авер'янов С. В. (2017). Політика Сполучених Штатів Америки в Південно-Східній Азії за адміністрації Дональда Трампа. *Eurasian Academic Research Journal*, 9, 82–89.
2. Авер'янов, С. В. (2017). Феномен «Шляху АСЕАН» та його роль у функціонуванні Асоціації Південно-Східної Азії. *Evropskýpolitický a právnídiskurz*, 4 (3), 70-77.

Статті, опубліковані в інших виданнях:

1. Авер'янов С. В. (2020). Безпекові механізми багатостороннього співробітництва в Південно-Східній Азії. *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць*, 153 (2), 400-404.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

1. Авер'янов С. В. (2016). Формування механізмів співробітництва з питань безпеки у Південно-Східній Азії. *Матеріали міжнародної науково-*

практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна» (м. Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 7 квітня 2016 р.), 12-15.

2. Авер'янов С. В. (2016). Спільнота безпеки АСЕАН: особливості інтеграційних процесів. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин»* (м. Київ, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 27 жовтня 2016 р.), 60-63.

3. Авер'янов С. В. (2017). Особливості прийняття рішень в АСЕАН. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин»* (м. Київ, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 30 березня 2017 р.), 36-40.

4. Авер'янов С. В. (2017). Особливості політики Сполучених Штатів Америки в Південно-Східній Азії за адміністрації Дональда Трампа. *Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин»* (м. Київ, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 26 жовтня 2017 р.), 50-53.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	18
ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	25
1.1. Концептуально-теоретичні засади дослідження.....	25
1.2. Документально-джерельна база дослідження.....	40
Висновки до розділу 1	48
РОЗДІЛ 2. РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ БЕЗПЕКОВИХ ВІДНОСИН В ПСА В РАМКАХ АСЕАН	50
2.1. Безпека в ПСА крізь призму регіоналізму, інтеграційних процесів та міжнародно-правових норм.....	50
2.2. Спільнота безпеки АСЕАН як пріоритет безпекової діяльності організації та позиція держав-членів АСЕАН в контексті трансформації Асоціації.....	90
Висновки до розділу 2	117
РОЗДІЛ 3. ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР СПІВПРАЦІ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ В ПСА	119
3.1. Інститути та ініціативи АСЕАН з питань безпекової взаємодії.....	119
3.2. АРФ як один із основних багатосторонніх міжнародних механізмів співробітництва у сфері безпеки в ПСА	127
Висновки до розділу 3	145
РОЗДІЛ 4. ВПЛИВ ЗОВНІШНІХ ДЕРЖАВ НА БЕЗПЕКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ АСЕАН ТА ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВОГО ПОРЯДКУ ДЕННОГО В ПСА	148
4.1. Еволюція відносин АСЕАН-КНР у сфері безпеки	148
4.2. Вплив США на архітектуру безпеки ПСА	169
4.3. Роль ключових позарегіональних держав у безпековому дискурсі АСЕАН	187
Висновки до розділу 4	205
ВИСНОВКИ	208
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	217
ДОДАТКИ	252

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ADDM+** – Нарада міністрів оборони країн-членів АСЕАН з партнерами по діалогу
- ASA** – Асоціація Південно-Східної Азії
- ASPAC** – Азійсько-Тихоокеанська рада
- CSCAP** – Азійсько-Тихоокеанська Рада з питань співробітництва у сфері безпеки
- EAS** – Саміти країн Східної Азії
- FPDA** – оборонна угода 5 держав між Великобританією, Австралією, Новою Зеландією, Малайзією та Сінгапуром
- ISIS** – мережа Інститутів стратегічних та міжнародних досліджень АСЕАН
- Maphilindo** – акронімічна назва об'єднання Малайзії-Філіппін-Індонезії (Ma-Phil-Indo)
- SEAFET** – договір про Дружбу і економіку в Південно-Східній Азії
- SEANWFZ** - Договір про без'ядерну зону в Південно-Східній Азії
- SEATO** – Організації Договору Південно-Східної Азії
- ZOPFAN** – зона миру свободи та нейтралітету в Південно-Східній Азії
- АРФ** – Регіональний Форум АСЕАН з питань безпеки
- АСЕАН** – Асоціація країн Південно-Східної Азії
- АТР** – Азійсько-Тихоокеанський регіон
- ЕКОСОР** – економічна та соціальна рада ООН
- ЗМЗ** – зброя масового знищення
- ІТР** – Індо-Тихоокеанський регіон
- МВ** – міжнародні відносини
- НАТО** – Організація Північноатлантичного Договору
- НУО** – неурядові організації
- ПКМ** – Південно-Китайське море
- ПСА** – Південно-Східна Азія
- СБА** – Спільнота Безпеки АСЕАН

ВСТУП

Актуальність дослідження. Після завершення «холодної війни» та розпаду біполярної системи міжнародних відносин чітко простежуються процеси трансформації регіонального простору та концентрації нових викликів та загроз міжнародному миру на регіональному рівні. Загрози регіонального рівня, які є більш непередбачуваними, аніж ті, що існували в період «холодної війни», вимагають більш поглибленого дослідження проблем регіональної безпеки і, зокрема, ролі міжнародних міжурядових регіональних організацій як механізмів забезпечення взаємодії держав-членів для їх вирішення.

Особливого значення в цьому сенсі набуває дослідження проблеми забезпечення безпеки в Південно-Східній Азії – субрегіону, який динамічно розвивається. Це підтверджується як економічними успіхами країн субрегіону, так і інтеграційними перспективами ПСА, які безпосередньо пов'язані із діяльністю та розвитком Асоціації держав Південно-Східної Азії. Саме Асоціація шляхом висунення безпекових ініціатив (наприклад, формування Спільноти Безпеки АСЕАН) забезпечує необхідний рівень взаємодії держав-членів в процесі спроб вирішення нагальних проблем безпеки в ПСА. АСЕАН – одна з небагатьох міжнародних організацій в Азії, що надає переговорну платформу у формі Регіонального форуму з питань безпеки, де малі та середні країни на рівні з великими державами світу можуть обговорювати і знаходити шляхи розв'язання регіональних проблем у сфері безпеки, у тому числі й у питаннях протидії нетрадиційним викликам і загрозам. Відтак, АСЕАН вдалось зайняти провідне місце в системі політико-безпекових відносин в ПСА.

Водночас слід зазначити, що сучасні наукові розвідки щодо діяльності АСЕАН у сфері забезпечення безпеки у регіоні Південно-Східної Азії залишаються все ще обмеженими з огляду на визначений автором предмет дослідження. Південно-Східна Азія займає достатньо скромне місце в ієрархії наукових пріоритетів вітчизняних дослідників у порівнянні з Азійсько-Тихоокеанським регіоном, в якому перетинаються національні інтереси більшості впливових держав світу. Є підстави констатувати, що проблема

забезпечення безпеки та безпекового співробітництва в межах інтеграційних моделей ПСА досі не була об'єктом спеціального дослідження в вітчизняній політичній науці.

Підготовлене дослідження є актуальним з практичної точки зору, оскільки дає розуміння динаміки і основних тенденцій розвитку регіону Південно-Східної Азії, що уявляється важливим з огляду на необхідність вибудовування конструктивних відносин України з державами-членами АСЕАН та налагодження з ними співпраці в сфері підтримання міжнародного миру та безпеки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в рамках Комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації», затвердженою Вченою Радою Університету, протокол №12 від 20 червня 2011 р., і науково-дослідної теми Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Україна у міжнародних інтеграційних процесах» (номер державної реєстрації 0111U007054), зокрема, її підрозділу 1 «Україна в сучасних політичних та безпекових процесах».

Мета і завдання дослідження визначені з урахуванням науково-теоретичної та практичної актуальності обраної теми та стану її дослідженості. Метою даного дослідження є аналіз концептуальних засад, механізмів та основних напрямів безпекової діяльності АСЕАН в регіоні Південно-Східної Азії.

У відповідності до сформульованої мети визначено сукупність **основних завдань**, спрямованих на її досягнення:

- з'ясувати роль АСЕАН у Південно-Східній Азії в контексті політико-безпекових відносин;
- проаналізувати вплив засадничих принципів функціонування АСЕАН на формування безпекового дискурсу в Південно-Східній Азії;

- дослідити особливості становлення Спільноти Безпеки АСЕАН у постбіполярний період;
- визначити роль та місце Регіонального форуму АСЕАН з питань безпеки в архітектурі безпеки регіону Південно-Східної Азії;
- оцінити вплив ключових позарегіональних держав на формування безпекового порядку денного в Південно-Східній Азії.

Об'єктом дослідження є Асоціація держав Південно-Східної Азії як регіональна міжнародна організація.

Предметом дослідження є діяльність АСЕАН у сфері безпеки.

Методи дослідження визначені специфікою об'єкта та предмета дослідження, метою і завданнями дисертації. Методологічну базу дисертації склали концептуальний та парадигмальний підходи до аналізу міжнародних відносин, а саме такі ключові напрямки дослідження теорії міжнародних відносин як неореалізм та конструктивізм. Міждисциплінарний характер обраної тематики зумовив використання низки загальнонаукових та спеціальних методів наукового дослідження, що застосовуються у вивченні міжнародних відносин: опис, аналіз, синтез, порівняння, пояснення, індукція, дедукція, історико-хронологічний та структурно-функціональний методи. Їх застосування обумовлено характером проблем, що вирішуються у дисертаційному дослідженні. Загальнонаукові методи дали можливість визначити місце та роль АСЕАН у формуванні архітектури безпеки в ПСА. У свою чергу, використання спеціальних методів дало можливість дослідити та проаналізувати специфіку процесів та закономірностей сучасного безпекового порядку денного в субрегіоні. Поєднання цих наукових методів дало можливість усебічно й комплексно дослідити діяльність АСЕАН у сфері безпеки у Південно-Східній Азії у постбіполярний період.

Робота виконана з урахуванням принципів системного та геополітичного аналізу, які дозволили комплексно розглянути поставлені завдання. Системний метод у поєднанні з компаративним дозволили розглянути зовнішньополітичні стратегії ключових держав в субрегіоні, які впливають на зміст та форми

прояву архітектури безпеки ПСА в їх тісному взаємозв'язку з внутрішніми та зовнішніми чинниками, а також виявити особливості внутрішньорегіональних безпекових процесів з урахуванням нових викликів і загроз для міжнародного миру і безпеки в межах регіональної системи міжнародних відносин. Окремі елементи геополітичного аналізу дозволяють простежити процеси трансформації балансу сил в регіоні, проаналізувати політичні та соціокультурні чинники, що впливають на політику держав та їх союзників, дослідити динаміку геополітичної кон'юнктури для об'єктивного визначення просторової організації Індो-Тихоокеанського регіону.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що на основі залучення й комплексного аналізу широкого кола джерел здійснено всебічне дослідження безпекової діяльності АСЕАН в Південно-Східній Азії.

Основними положеннями, які визначають наукову новизну дослідження й виносяться на захист, є наступні:

Вперше:

- доведено, що формування Спільноти безпеки АСЕАН стало закономірним етапом еволюції Асоціації в умовах перебалансування геостратегічного простору у постбіполярний період;
- з'ясовано, що процес трансформації Азійсько-Тихоокеанського регіону в Індо-Тихоокеанський регіон впливатиме на безпекову ситуацію в Південно-Східній Азії.

Набули подальшого розвитку:

- підходи до розуміння взаємозв'язку між особливостями прийняття рішень в АСЕАН та формуванням Асоціацією підходів у сфері забезпечення безпеки в регіоні Південно-Східної Азії;
- обґрунтування визначальної ролі АСЕАН у створенні багатосторонніх діалогових механізмів та оцінка перспектив їх подальшого розвитку;
- дослідження специфіки безпекової діяльності АСЕАН в рамках АРФ;

- оцінка ролі та значення впливу ключових позарегіональних держав на формування архітектури безпеки в Південно-Східній Азії;
- систематизація етапів діяльності АСЕАН у безпековій сфері.

Удосконалено:

- концептуально-теоретичну базу сучасних безпекових досліджень в Південно-Східній Азії;
- розуміння внутрішніх та зовнішніх причин, які спонукали держав-членів Асоціації до формування Спільноти безпеки АСЕАН, а також визначили її специфіку як форми співробітництва держав, що не передбачає створення спільної військової структури чи об'єднаних збройних сил.

Наукове і практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження обумовлюється їх актуальністю й науковою новизною. Положення дисертації можуть становити основу для подальшого вивчення інтеграційних та безпекових процесів в Азійсько-Тихоокеанському регіоні в цілому та Південно-Східній Азії зокрема. Матеріали дисертації можуть становити теоретичну цінність для дослідників-міжнародників, експертів-сходознавців, працівників зовнішньополітичних та дипломатичних структур України.

Тези та висновки роботи можуть виявитися корисними для працівників Міністерства закордонних справ України та інших зацікавлених структур виконавчої влади, до компетенції яких входить відстоювання політичних та економічних інтересів України закордоном, а саме в Індо-Тихоокеанському просторі, а також спеціалістів інших державних установ, науково-дослідних інститутів та центрів, які беруть участь у плануванні та здійсненні зовнішньої політики України в Азії.

Даний науковий доробок може бути задіяний в рамках навчального процесу у вищих навчальних закладах України при підготовці відповідної літератури та науково-методичних рекомендацій, при викладанні навчальних курсів із зовнішньої політики країн-членів АСЕАН, США і КНР в Азії, міжнародних відносин та зовнішньої політики, міжнародних систем та глобального розвитку, актуальних проблем міжнародних відносин та

зовнішньої політики в Азійсько-Тихоокеанському регіоні й Південно-Східній Азії, світової політики, військово-політичних та безпекових проблем у міжнародних відносинах тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні результати та тези дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародних організацій і дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка і були представлені автором у доповідях і виступах на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях, зокрема: на міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна» від 7 квітня 2016 р.; на міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин» від 27 жовтня 2016 р.; на міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин» від 30 березня 2017 р.; на міжнародній науково-теоретичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин» від 26 жовтня 2017 р.

Публікації. Ключові положення та висновки даного дисертаційного дослідження викладені автором у 10 наукових працях загальним обсягом 4,82 д.а. (усі належать особисто автору). З них 3 опубліковано у наукових фахових виданнях, які затверджені МОН України, 2 – у закордонних наукових фахових виданнях, 1 – в інших наукових виданнях та 4 у формі праць апробаційного характеру.

Структура роботи обумовлена визначеними метою, об'єктом і предметом дослідження. Структурні елементи дисертації складають анотація, вступ, чотири розділи, дев'ять підрозділів, висновки та список використаних джерел (405 найменувань українською, російською та англійською мовами). Загальний обсяг дисертації становить 254 сторінки, із яких 198 сторінок репрезентують основну частину роботи, 35 – список використаних джерел, 3 – додатки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Концептуально-теоретичні засади дослідження

Питання безпеки завжди були в центрі наукового дослідження. Фахівці в галузі міжнародних відносин погоджуються, що вивчення проблем безпеки займає одне з провідних місць серед інших проблем сучасності. Як показує практика, на початку XXI ст. проблема міжнародної безпеки не втратила своєї актуальності. У світі не вщухають традиційні осередки бойових дій (Близький Схід), активізуються заморожені конфлікти (Нагірний Карабах) та подекуди з'являються нові гарячі точки (український Донбас). У сучасному світі, який дедалі швидше глобалізується, незважаючи на появу сучасних нетрадиційних загроз та глобальних викликів, спостерігаються явні труднощі в підтриманні міжнародної безпеки. Ці труднощі витікають як із розширення кола загроз, поглиблення смислового та категоріального апарату тлумачення безпеки (розуміння безпеки уже давно вийшло за рамки матеріальної сфери життєдіяльності людини, класичним прикладом якої була військова, і охоплює низку новітніх галузей: інформаційну, цифрову, культурну і т.п.) так і безпосередньо з теоретичного переосмислення самого поняття «безпека».

Попри велику кількість теорій в області досліджень питань та проблем безпеки, існує певний консенсус в розумінні того, що таке безпека в загальному сенсі. Більшість визначень терміна «безпека» так чи інакше несуть в собі наступний зміст: безпека – це відсутність або свобода від загроз фундаментальним цінностям індивідів і груп людей. Центральним пунктом розбіжностей у вивченні безпеки є проблема рівнів досліджень, а саме який рівень безпеки є найважливішим в теоретичному і прикладному сенсі: індивідуальний, національний, регіональний або міжнародний.

Після закінчення «холодної війни» та початку становлення доби постбіполярності в міжнародних відносинах актуальність завдання забезпечення національної та міжнародної безпеки і потреба в переосмисленні підходів до її вирішення, з урахуванням сучасних тенденцій, різко зросли. Не випадково поряд з поняттям «міжнародна безпека» в політологічному дискурсі все частіше використовується терміни «світова» та «глобальна» безпека. Поява цих категорій обумовлена прагненням осмислити нові реалії міжнародних відносин зі зростаючою взаємозалежністю держав, народів, соціумів, цивілізацій, де стрімко розвиваються транснаціональні процеси, і множить різноманіття глобальних проблем та ризиків. У ХХІ ст. дедалі частіше став проявлятися підвищений інтерес до особистісної безпеки. Це породжує проблему реалізації прав людини, її свобод, взаємин особистості з суспільством, державою. Наповнюється новим змістом поняття національної, регіональної та міжнародної безпеки.

За останні роки у вітчизняній і світовій політології виникло безліч думок і нових концептуальних підходів до забезпечення безпеки з урахуванням національних і регіональних особливостей, а також різних інтерпретацій та поглядів на концепт сучасної безпеки. Це призвело до істотних відмінностей в концептуальних підходах до створення нової системи безпеки в умовах стрімко зростаючої взаємозалежності ключових акторів міжнародних відносин і на фоні активних глобалізаційних процесів, їх перспектив, ризиків і небезпек. Сучасні проблеми безпеки спричинили ускладнення інституційних структур і механізмів її реалізації. Дедалі гостріше постає потреба зваженої політики не лише тільки провідних глобальних та регіональних держав світу в якості основних гарантів тих чи інших режимів безпеки. Безпека стала набувати багаторівневого характеру та сприйматися в якості одного з найважливіших компонентів і умов сталого порядку і суспільного розвитку. Відтак підтримка міжнародної безпеки розглядається як визначальний фактор впливу на розвиток міжнародних відносин в цілому.

Сьогодні світова спільнота є свідком небаченого економічного та, як наслідок, поступового політичного підйому Азійсько-Тихоокеанського регіону. Зокрема, особливу увагу привертає субрегіон Південно-Східної Азії, інтеграційним ядром якого не без підстав можна вважати Асоціацію держав Південно-Східної Азії. Саме ця міжнародна організація визначає характер, динаміку та специфіку сучасних інтеграційних процесів в Азії, так чи інакше консолідуючи навколо себе ключових акторів регіону та світу. Актуальність дослідження ПСА викликана також і практичною цінністю вивчення успішного досвіду субрегіональної інтеграції та колективного міжнародного співробітництва в галузі безпеки країнами-членами АСЕАН, який може бути використаний іншими міждержавними об'єднаннями чи окремими державами, наприклад, Україною на теренах потенційного Балто-Чорноморського субрегіону або у Східній Європі.

Теорія міжнародних відносин на даний час переживає період динамічного розвитку в концептуальному і методологічному плані. Вона включає в себе низку напрямків, які активно взаємодіють і водночас конкурують між собою. У науковій практиці прийнято об'єднувати такі системи поглядів у так звані парадигми або школи дослідження міжнародних відносин. В основі поділу на парадигми лежать уявлення про найважливіші суб'єкти політики, їх співвідношення з об'єктами і сукупності базових принципів їх взаємодії. Тривалий час ці школи визначали характер та специфіку дослідження різними науковцями проблем безпеки у світі. Це школи реалізму, лібералізму та конструктивізму.

Однією з найбільш впливових політичних теорій післявоєнного світу тривалий час був політичний реалізм. У фокусі уваги представників цього напрямку традиційно залишалися проблеми влади, війни і миру. Ідеї реалістів спираються на такі праці як «Історія Пелопоннеської війни» Фукідіда; «Володар» Н. Макіавеллі; «Левіафан» Т. Гоббса; «Про війну» К. фон Клаузевіца; «Морська сила в історії» А. Мехена; «Американська стратегія у світовій політиці» Н. Спайкмена. Формування реалізму як теоретичного

напрямку в області вивчення міжнародних відносин відбулося в 1940-50-х рр. Серед його представників найбільш відомі імена Едварда Карра, Ганса Моргентау, Раймона Арона, Хедлі Булла, Барі Бузана (Buzan, 1988, 1991, 1995), Мартіна Вайта, Кеннета Волтса (Waltz, 1979), Роберта Гліпіна, Тома Дайсона, Фаріда Закарії, Германа Кана, Джорджа Кеннана, Джонатана Кіршнера, Генрі Кіссінджера, Майкла Лейфера (Leifer, 1980, 1983, 1989, 1996, 1997, 2000), Уолтера Ліпмана, Джона Міршаймера, Рейнхолда Нібура, Кеннета Томпсона, Арнольда Уолферса, Арона Фрідберга та багатьох інших.

Основними поняттями у реалістів виступають «суверенітет», «сила», «держава». Держава є головним суб'єктом у сфері міжнародної політики, причому її влада визначається неподільною. Держава як інститут має певну автономію від суспільства, але діє від його імені і в його інтересах. Усім іншим політичним суб'єктам відводиться другорядна роль, тому що вони залежать від держави. Реалізм розглядає зовнішню політику держави окремо від внутрішньої. Для міжнародної політики характерна анархічність відносин і постійна боротьба держав за існування і захист своїх інтересів. На чолі інтересів знаходиться забезпечення військової безпеки. Економічні інтереси мають підлегле значення і важливі для нарощування потужності і міжнародного авторитету держави. У питаннях самозахисту вона може розраховувати лише на власні сили, а лояльність союзників розглядається як тимчасове і ситуативне явище. Звідси прагнення до самодостатності: диверсифікований розвиток власної економіки і військової промисловості, забезпечення контролю над стратегічними ресурсами.

До важливих рис реалістичного світогляду відноситься переконання, що міжнародна політика керується об'єктивними законами, які носять довгостроковий характер. Тому політика може вивчатися науковими методами, а практична політика повинна будуватися раціонально, тобто ґрунтуватися на отриманих знаннях. Оскільки конфліктність міжнародної системи корениться в її природі, вона лише частково стримується міжнародним правом, інститутами і моральними нормами. Умовою мирного співіснування держав є підтримання

балансу сил, а його порушення призводить до війни. Такий зв'язок стану миру і статус-кво не означає, що реалісти не мають іншого механізму структурних змін в міжнародній системі, окрім війни. Можливий також і еволюційний розвиток у тих випадках, коли держави пристосовуються до нового розподілу сили, наприклад, через приєднання до стратегічних альянсів.

Альтернативною є школа ідеалізму або лібералізму. Ідеї ідеалізму багато в чому беруть початок з часів європейського Просвітництва і пов'язуються насамперед з працями Г. Гроція «Про право війни і миру»; «Про суспільний договір» Ж-Ж. Руссо; «До вічного миру» І. Канта. Також в цьому контексті варто згадати про внесок таких відомих мислителів як Дж. Лок та Ш. Монтеск'є. Вони відстоювали тезу про можливість побудувати світовий порядок без воєн, нерівності та тиранії. Основна увага приділялася вивченню умов миру та утвердженню справедливості у світовій політиці. Таке співіснування повинно спиратися на раціональні принципи, науку і освіту. Як парадигма лібералізм знаходить свій розвиток в роботах Вудро Вільсона, Бертрана Рассела, Карла Дойча (Deutsch, 1957, 1961), Роберта Даля, Девіда Мітрані, Роберта Кеохейна (Keohane, 1986), Джозефа С. Ная та інших.

В основі світогляду лібералізму лежить переконання, що держава є продуктом суспільної еволюції. Вважається, що людина здатна у значно впливати на її процеси. Ліберали вбачають майбутнє у створенні спільноти дружніх держав, де насильство і аморальність можуть бути істотно обмежені діяльністю міжнародних організацій і розвитком міжнародного права. Ліберали вважають, що людина за своєю природою добра, схильна до співпраці і взаємної допомоги, тому що вона не здатна вижити без суспільних благ. Антигуманна поведінка людини, включаючи насильство і війни, є результатом негативного впливу оточення, зокрема, недосконалість громадських інститутів і окремих аспектів суспільних відносин.

Недержавні суб'єкти політики все активніше впливають на міжнародну політику, а подекуди і діють незалежно від держави. Наприклад, ООН впливає на окремі держави шляхом прийняття міжнародно-нормативних актів, через

інформування та фокусування уваги громадськості на тій чи іншій проблемі. У сучасному світі зростає конкуренція за владу між державою, транснаціональними корпораціями та міжнародними організаціями. Для лібералів держава не є унітарним суб'єктом у міжнародній політиці. Її позиція формується як результат боротьби груп інтересів, державної бюрократії, окремих впливових політиків. Тому політика не може будуватися виключно на раціональних засадах, як стверджують прихильники реалізму. Не лише зіткнення інтересів різних суб'єктів політики, але й помилки бюрократів, необхідність враховувати громадську думку, бажання політичних лідерів залишитися при владі знижують якість і рівень раціональності прийнятих рішень.

Незважаючи на переконання, що війни неминучі, ліберали вважають, що протиріччя між державами потрібно долати колективними зусиллями, спираючись на прагнення більшості із них до миру. Вважається можливим створення ефективних механізмів колективної безпеки в рамках міжнародної системи. Цьому сприяє глобалізація, економічне співробітництво і зростання взаємозалежності держав. Для цього держава повинна спиратися на моральні принципи, уникаючи традиційної силової чи блокової політики. Прихильники ліберальної парадигми пропонують долати анархію і насильство узгодженими політичними діями, в тому числі за допомогою наднаціональних інститутів та інструментів дипломатії.

Поширення демократії як основи державного устрою також створює сприятливі умови для мирного співіснування. Актам агресії потрібно протиставити принципи колективної безпеки і, в разі потреби, об'єднану військову силу, що діятиме на легітимній основі та від імені усієї світової спільноти. Потужним «запобіжником» від військового насильства ліберали вважають створення антивоєнних юридичних норм на міжнародному рівні. Класичним прикладом наводиться пакт Бріана-Келлога 1928 р., який поставив війну «поза законом». Зниженню конфліктності у світі сприяють процеси роззброєння, заходи контролю над поширенням зброї масового знищення і

зменшення числа тоталітарних та авторитарних держав. Питання безпеки у лібералів набувають меншої актуальності, а на провідне місце висувуються економічні та культурні пріоритети.

До третьої великої школи дослідження МВ відносяться конструктивісти. Конструктивізм як парадигма сформувався відносно недавно – в 1990-х рр. і представлений як спроба синтезувати теорію міжнародної політики і соціологічні концепції, де фігурують такі поняття як «норми», «ідентичність», «культура». Поза рамками їх контексту політичні дії втрачають сенс. Конструктивісти визнають помітну роль структурних відносин в міжнародній політиці, вплив анархії на поведінку держав, важливість національних інтересів і сили. Але вони сильно розходяться в думках щодо тлумачення цих концепцій. Конструктивісти вважають, що основна увага теорії повинна бути направлена на вивчення не стільки структур, скільки процесів та явищ.

За таких умов важко говорити про стійкі інтереси держави, фіксовану міжнародну структуру чи жорстку ієрархію суб'єктів міжнародної політики. Що стосується структури, то вони підкреслюють значущість соціальних аспектів існування людського суспільства, які і визначають значною мірою поведінку суб'єктів політики. Структура відносин стає структурою ідей, позбавленою матеріальних обмежень неореалізму. Вона не визначає поведінку акторів, але взаємодіє з ними. Головне завдання держави не зводиться до проблем безпеки. Держави можуть мати довгострокові спільні інтереси і активно впливати на стан міжнародної системи. Інтереси держави формуються в процесі «конструювання» її ідентичності. Всі суб'єкти політики змінюються в часі, що народжує нову ідентичність. У свою чергу, це істотно впливає на політичні процеси, їхню форму та зміст.

Конструктивісти підкреслюють, що окрім силової складової в понятті «влада» визначальним виступає вплив культури, мови, ідеології, знання. Всі вони об'єднуються терміном дискурс, який підкреслює процесуальність, мінливість і взаємовплив. Особливий акцент конструктивізм ставить на активну роль суб'єктів політики, які здатні через свої взаємодії змінювати структуру

міжнародних відносин. Конструктивізм стверджує, що проблема війни і миру залежить від ступеня спорідненості культур і суспільної практики людей, народів, спільнот, держав. Міжнародна політика не керується якимись об'єктивними законами. Це область історичної випадковості. На політику здійснюють вплив ідеї, норми, цінності і знання, якими володіють суб'єкти політики. Найвідомішими представниками конструктивізму в міжнародних відносинах є Амітав Ачар'я (Acharya, 2001), Емануель Адлер (Adler, 1997, 2008), Майкл Барнетт (Barnett, 1998a, b, c), Томас Бірстекер, Ернст Хаас (Haas, 1989), Пітер Катценштайн (Katzenstein, 1998), Леонард Сібрук, Оул Вевер (Waever, 1993, 1998), Александр Вендт (Wendt, 1994, 1999), Томас Вайс та ряд інших.

Реалізм та конструктивізм стали провідними концептуальними теоріями для дослідження проблем безпеки у Південно-Східній Азії, найголовнішими з яких стали питання регіональної безпеки (Busse, 1999; Emmers, 2003a,b, 2005a, b, 2009, 2010; Simon, 1995, 1997, 1998) та безпекові відносини із позарегіональними державами, наприклад, КНР чи США (Ba, 2003, 2006, 2010a, b, 2014; Dosch, 2003a, b, 2007a, b; Stubbs, 1992, 2008, 2009, 2014). Серед представників цих двох шкіл часто виникають дискусії щодо інтерпретації тих чи інших безпекових аспектів в ПСА (Acharya, 1991, 1993, 1996; Jones, Smith 2001, 2006; Khong, 1997; Khoo, 2004). Визнаючи серйозний внесок реалістичної та конструктивістської парадигм у питання дослідження та трактування проблем безпеки в ПСА, автор водночас ставить під сумнів здатність цих теорій подальшого конструктивного дослідження безпекових питань в субрегіоні ПСА на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин ізольовано одна від одної. Автор переконаний, що причиною цьому виступає однобокий підхід до проблем безпеки в ПСА представниками цих обох шкіл, які не враховують динаміку сучасних тенденцій в проблемах безпеки та мають значні розбіжності у трактуванні тих чи інших явищ та процесів. Цим, а також аутентичною природою внутрішньорегіональних безпекових відносин між

державами в ПСА, пояснюється сучасний запит до пошуку нового наукового інструментарію для досліджень проблем міжнародної безпеки.

Реалістам та конструктивістам вдалось висвітлити ряд важливих аспектів безпекових відносин в межах ПСА, оскільки кожна із теорій чудово вписувалась в безпековий контекст свого часу. Від початку «холодної війни» і до кінця 1990-их рр. безпековий дискурс в Азії лишався державоцентричним за своєю суттю. Так, зокрема, урядами Індонезії, Малайзії та Сінгапуру при веденні зовнішньої та внутрішньої політик використовувались принципи концепції всеосяжної безпеки. Вона передбачала, що внутрішня цілісність країни залежить не лише від рівня розвитку власних збройних сил та мінімізації воєнних загроз від найближчих сусідів, але також і від економічної самодостатності та соціальної стабільності в межах власних кордонів (Emmers, 2009, 648). Система таких поглядів отримала назву доктрини національної опірності (*national resilience – ketahanan nasional*). І лише після досягнення достатнього рівня національної опірності можна було розраховувати в подальшому на розвиток опірності регіональної. На перший погляд, така доктрина була орієнтована на вирішення в першу чергу соціально-економічних проблем. Насправді вона була державоцентричною за своєю суттю.

По-перше, у 1970-ті рр., коли була сформульована дана концепція, лідери держав основною загрозою національній безпеці розглядали агресивні дії з боку сусідніх країн (Acharya, 2001). Для прикладу, первинні члени АСЕАН сприймали КНР як потенційну загрозу та виказували занепокоєння стосовно зовнішньої політики китайського уряду. Претензії Пекіну стосовно багатих на паливні ресурси острови архіпелагу Спратлі лише ускладнювали ситуацію (Leifer, 1983). Це формувало серйозні ризики можливих спроб з боку КНР втручання у їх внутрішні справи та загрозу їхньому суверенітету (Acharya, 2001).

По-друге, на державоцентризм концепції всеосяжної безпеки вказує і той факт, що держава, а точніше її дії на міжнародній арені, і надалі розглядались як основне джерело загрози національній безпеці. Це знайшло своє

відображення у теоріях та концепціях «балансу сил» та «розвитку спільних норм та ідентичності». Так, з одного боку, задля стримування бурхливого росту КНР члени АСЕАН встановили достатньо тісні політичні та військові відносини із зовнішніми великими державами. Водночас з іншого – держави-члени АСЕАН усіляко сприяли залученню Китаю до структур багатостороннього співробітництва, які повністю базувались на спільних для країн ПСА нормах та правилах.

Наприкінці 1990-их на початку 2000-их рр. на фоні фінансової кризи, терористичних актів у США, Індонезії та пандемії атипової пневмонії безпековий дискурс ПСА поступово змінюється (Dosch, 2003b). Це надалі вилилось у фіскальні проблеми, зниження прибутків та рівня життя загалом, зростання рівня безробіття. До цього додалися транскордонні злочини на кшталт контрабанди наркотиків, зброї, незаконної міграції, низка екологічних проблем. Відтак держави-члени АСЕАН були вимушені звернути увагу на нові нетрадиційні виклики безпеці.

Непередбачуваний характер таких стихійних загроз чи відсутність контролю з боку держави (злочинні мережі, незаконний обіг товарів, людей та послуг, релігійний фундаменталізм і т.п.) похитнули позиції реалістів та конструктивістів, які стверджували, що головна загроза надходить від держав. Отже, вирішення проблем поза межами державних кордонів змушує держави співпрацювати з іншими акторами, такими як регіональні, міжнародні чи неурядові організації (Katsumata, 2004). Відтак численне різноманіття джерел сучасних новітніх загроз зумовило обмеженість ефективності традиційної методологічної бази в аналізі та пошуку розв'язання цих проблем в рамках реалізму та конструктивізму.

Якщо говорити про реалізм, то стає зрозуміло, що матеріальний чи силовий фактор втрачає свою актуальність. Вирішення спільних проблем, які перетинають кордони багатьох держав потребує не ресурсної конкуренції, а навпаки співпраці та високого рівня інтерацій між цими державами та представниками світової спільноти. Що стосується конструктивізму, то

встановлення спільних норм поведінки та ідентичності не вирішує проблем надзвичайного характеру і ніяк не впливає на їх джерело. Коли трапляється, наприклад, стихійне лихо, то держави мають діяти миттєво і скоординовано. Стимулом до колективної співпраці в таких умовах виступають не спільні цінності чи світоглядні орієнтири, а потреба якомога швидше приборкати загрозу або ліквідувати її негативні наслідки – часто в умовах, коли одна держава не в змозі впоратись самотужки (наприклад, землетрус та цунамі в Індійському океані у 2004 р.). Навпаки, довге процедурне узгодження спільної позиції нерідко лише затягує процес розв'язання проблеми (Elliot, 2012).

Іншим цікавим моментом є те, що до процесу формування Спільноти були залучені не тільки держави-члени АСЕАН (ООН, ЄС, ряд недержавних та громадських організацій). Таким чином, створення Спільноти передбачає співпрацю на трьох рівнях: індивідуальному, державному та недержавному. Показовим є те, що задля поліпшення безпекового клімату регіону ПСА співпрацюють як державні, так і недержавні актори.

Відтак можна підкреслити найголовніші розбіжності між основними парадигмами дослідження безпекових відносин ПСА, які змушують переосмислювати окремі положення класичних концепцій та теорії МВ в контексті аналізу безпекової діяльності АСЕАН:

1. Виключний акцент на державі, її безпеці, взаємодії з іншими державами.

Людина ще не була по справжньому в центрі уваги провідних наукових шкіл вивчення МВ. Реалісти сповідують думку, що безпека індивіда нерозривно пов'язана із безпекою держави (Waltz, 1979). Конструктивісти ж окрім іншого акцентують увагу на відносинах в першу чергу між державами на основі спільних норм та принципів (Wendt, 1999).

2. Роль держави як єдиного актора у вирішенні безпекових проблем.

3. Позицій цього твердження стає зрозуміло, чому держави ПСА взяли участь у формуванні Спільноти АСЕАН. Однак поза увагою залишаються інші

недержавні актори, наприклад, різного рівня організації та суспільні групи. Їх роль у формуванні Спільноти ці теорії пояснити не в змозі.

3. Держава - основне джерело небезпеки в міжнародних відносинах.

Основні парадигми МВ ніколи не відводили пріоритет недержавним загрозам. Як показує сучасна практика, загроза з боку держав втратила свій імперативний характер і на перший план виходять виклики нетрадиційного та глобального характеру. Автор робить висновок про необхідність пошуку альтернативних концепцій та теорій при аналізі сучасних міжнародних відносин у сфері безпеки в ПСА, оскільки на фоні динамічної зміни природи безпекового дискурсу у світі традиційні парадигми не здатні дати вичерпної відповіді на питання, які підіймаються в контексті даного дисертаційного дослідження.

Після розпаду біполярного світопорядку на початку 90-х рр. ХХ ст. перед ПСА постав ряд загроз не стільки традиційного (конвенційного), скільки більшою мірою нетрадиційного (транснаціонального/транскордонного) характеру. Процеси глобалізації, специфіка регіоналізму, динаміка інтеграційних процесів актуалізувала низку проблем та викликів безпеки, з якими зіштовхнулися країни регіону. Усі вони потребували колективних зусиль та співпраці для їх ефективного вирішення, оскільки самотужки впоратися з ними було практично неможливо. Відтак новостворений багатосторонній Форум АСЕАН був покликаний об'єднати зусилля міжнародної регіональної спільноти для координації дій, направлених на розв'язання найбільш гострих проблемних вузлів у сфері безпеки, особливо транснаціонального характеру.

Роберт Когейн (Keohane, 1986) та Джозеф Най розглядали транснаціональну діяльність як контакти, коаліції та взаємодії через державні кордони, які не контролюються центральними органами зовнішньої політики уряду. Можна визначити транснаціональні відносини як регулярні взаємодії через національні кордони, коли принаймні один суб'єкт є недержавним агентом або не працює від імені національного уряду або міжурядової організації. Учені припускають, що транснаціональні загрози характеризуються

подією або явищем транскордонної сфери, динаміка якої значною мірою обумовлена недержавними суб'єктами (терористи), діяльністю (глобальна економічна поведінка) або силами (вірусні мутації, землетруси). Однак не всі транснаціональні проблеми самі по собі є загрозами безпеці. У визначенні коли саме транснаціональне питання перетворюється в безпекову проблему ключову роль відіграє акт сек'юритизації.

Теорія сек'юритизації проливає світло на дискурсивну побудову порядку денного та відповідей на загрози в рамках АРФ. За словами Оул Вевера (Waever, 1993), питання безпеки не існує об'єктивно, а сконструйоване дискурсивно. За його словами, за допомогою теорії мови ми можемо розглядати поняття «безпека» з точки зору мовного акту. У цьому розумінні безпека не становить інтересу як ознака, що відноситься до чогось більш реального, але уже саме по собі висловлювання є актом. Сказавши щось, воно відбувається як таке (наприклад, дати обіцянку, назвати корабель тощо).

Зокрема, просте вираження терміну «безпека» не прирівнюється до акту сек'юритизації. Це є відправною точкою процесу двосторонньої сек'юритизації. Як висловився Барі Бузан (Buzan 1991, 29), суть першого етапу полягає в тому, щоб представити питання як невідкладне, екзистенційне і настільки важливе, що воно не має піддаватися політичним маніпуляціям, а навпаки повинно рішуче вирішуватися керівництвом держави. Другий етап передбачає узгодження з боку відповідної аудиторії для задоволення виявленої загрози. Важливо, що теоретики сек'юритизації зазвичай вимагають, щоб аудиторія позитивно сприйняла порушення чинних правил або запровадження якогось надзвичайного заходу для ліквідації екзистенційної загрози. Таким чином, сек'юритизація відрізняється від простої політизації питання.

Хоча Копенгагенська школа стверджує, що безпека стосується виживання перед екзистенційними загрозами, не завжди зрозуміло, що саме являють собою останні, оскільки теоретики стверджують, що «істотна якість існування буде сильно відрізнятися в різних секторах і на різних рівнях аналізу, тому аналогічно варіюватиметься і природа екзистенційних загроз» (Buzan, 1997, 21-

22). Школа також не визначилась щодо того, що вважається успішною сек'юритизацією. З одного боку, вона стверджує, що успішна сек'юритизація вимагає лише узгодження «екстрених» заходів (Buzan, 1997, 25-26). З іншого боку, сек'юритизація також передбачає фактичне впровадження таких надзвичайних заходів. Можна сказати, що успішний акт сек'юритизації відбувся, коли здійснюється дія сек'юритизації, і відповідна аудиторія (наприклад, широка громадськість, керівництво політичних партій, уряд або керівники служб розвідки та безпеки) визнає, що існує серйозна і потенційно екзистенційна загроза певній спільній цінності і погоджується на прийняття та впровадження необхідних конкретних та легітимізованих заходів для усунення цих загроз.

Однак кілька питань щодо сек'юритизації потребують уточнення. Перше стосується того, чи включає сек'юритизація завжди згоду на так звані «надзвичайні заходи», які б суперечили чинним правовим, політичним або етичним рамкам і обмеженням. Друге стосується прогресування від політизації до сек'юритизації, особливо зважаючи на те, що сам процес спирається лише на простий по суті мовний акт (Haascke, 2003b).

Замість практики вживання надзвичайних заходів, більшість політик у сфері безпеки орієнтовані на повсякденне управління ризиками. За таких умов і питання безпеки можуть розглядатися в переході від нормального стану до тривожного/небезпечного, потім до категорії ризиків, а в кінці до рівня екзистенційної загрози, а також навпаки – від загрози питання може повернутися до нормального стану. Процес сек'юритизації, відтак, краще розуміти як поступовий і інкрементальний за своєю природою. Важливо усвідомлювати, що те чи інше питання може ставитись на обговорення в межах безпекового порядку денного без необхідності досягнення максимальної категорії екзистенційної загрози (Haascke, 2005a, 59). При чому небезпека досягає якості сек'юритизованої тільки тоді, коли вона сприймається як загроза життю, стає екзистенційною загрозою суспільству чи іншому референту безпеки (Wæver, 1998, 491). Конструктивісти наголошують, що будь-який

дискурс не обов'язково закінчується сек'юритизацією. Його учасники повинні мати політичний авторитет і вплив в даному суспільстві. Фактично мова йде про наукову і політичну еліту, яка здатна реалізувати концепцію дискурсивної влади.

Можна виділити наступні важливі компоненти процесу сек'юритизації: актор, цільова аудиторія, референтний об'єкт. Актор – учасник процесу сек'юритизації, який є основним джерелом імпульсу. Він повинен мати доступ до дискурсу відповідної тематики, високий рівень довіри в аудиторії і достатню кількість ресурсів для успішної артикуляції акту сек'юритизації. Актор ініціює процес сек'юритизації за допомогою мовного акту, який характеризується наявністю певних конотацій і посилів. Це висловлювання-дія, що виражається в запиті на використання надзвичайних заходів, що знаходяться поза рамками стандартних політичних процедур. Мовний акт повинен відповідати соціокультурному контексту, тобто бути оформленим відповідно до очікувань аудиторії і мати найбільш доступний посил. Такого роду запит актор робить по відношенню до цільової аудиторії. Аудиторія являє собою об'єкт сек'юритизаційного імпульсу, без згоди якого актор не має можливості ініціювати процес реалізації надзвичайних заходів протидії екзистенційній загрозі референтному об'єкту. Референтний об'єкт, в свою чергу, є безпосереднім об'єктом безпеки. Саме його існування під загрозою в рамках риторики акторів. Він повинен бути життєво важливий для аудиторії, щоб бути достатньою підставою для дозволу вийти за рамки традиційних політичних процедур, і може видозмінюватися залежно від рівня аналізу і актора, але, тим не менш, завжди зберігає державоцентричний характер.

Поняття «сек'юритизація» має два значення. З одного боку, воно вказує на найвищу ступінь оцінки загрози суспільству або його частині, пов'язану з виживанням. З іншого боку, сек'юритизація – це посилення політизації проблеми, тобто процес стійкого відтворення стану загрози в дискурсі, спрямований на те, щоб змінити політичні пріоритети суспільства. Для конструктивіста термін «загроза» отримує своє значення не тому що такий

реальний стан справ, а тому, що такий стан справ представлено в мові або тексті. Концептуально сек'юритизація спирається на протиставлення типу «свій-чужий», яке лежить в основі постійної зміни ідентичності. Таким чином, процес сек'юритизації нерозривно зв'язується з поняттям ідентичності. У свою чергу проблема регіональної та національної ідентичності та самоідентифікації лежить в основі інтеграційних безпекових процесів в контексті формування Спільноти АСЕАН.

1. 2. Документально-джерельна база дослідження

Під час написання дисертаційного дослідження автором було опрацьовано широке коло наукових та медіа джерел, що дозволило мінімізувати ризик однобічної інтерпретації історичних подій чи упереджених висновків стосовно тих чи інших фактів. Даний підхід стимулював розробку максимально об'єктивного та комплексного дослідження і сприяв обґрунтуванню положень, які виносяться на захист.

В цілях систематизації та виходячи із завдань дисертаційної роботи, доцільно буде структурувати використані вітчизняні та закордонні джерела на наступні групи:

1) теоретичні роботи фахівців-міжнародників, використані при розробці концептуального виміру дослідження;

2) нормативно-правова база: офіційні англomовні документи Секретаріату АСЕАН та ООН; міжнародні договори, рішення самітів у формі заяв, декларацій, комюніке, матеріали конференцій міністрів, робочі плани, аналітичні доповіді, статистичні дані;

3) праці вітчизняних та закордонних учених в галузі міжнародних відносин та безпеки в Південно-Східній Азії, дослідницьких та мозкових центрів, профільних спеціалізованих наукових видань України та світу;

4) публічні виступи та промови офіційних осіб, інтерв'ю, пресрелізи, офіційні заяви і коментарі, експертні статті, аналітичні матеріали, доповіді й дослідження міжнародних і національних неурядових організацій, міжнародних

фондів і засобів масової інформації, публікації наукових, політичних, дипломатичних діячів країн-членів АСЕАН та їх партнерів по діалогу, в першу чергу США та КНР.

Першу групу джерел складають праці таких відомих світових політологів як А. Ачар'я, М. Лейфер, Б. Бузан, А. Вендт, М. Барнетт, О. Вевер, а також менш відомих дослідників-міжнародників як К. Робертс, Д. Чу, С. Саймон, С. Наріне, Х.Катсумата та ін. Науковці зачіпають як загальнотеоретичні аспекти безпеки в міжнародних відносинах, так і проблеми східно-азійських інтеграційних та безпекових процесів, які відбуваються в АТР. Дані роботи є важливим джерелом для розуміння специфіки міжнародних відносин та формулювання безпекового порядку денного в регіоні АТР, який представляє собою зовнішнє середовище для субрегіону ПСА. Вони висвітлюють місце та роль безпекової діяльності АСЕАН в рамках інтеграційних та глобальних процесів.

Варто підкреслити, що оцінка ефективності такої діяльності варіюється в залежності від автора та політологічної парадигми, прихильником якої він є. Позаяк саме концептуально-теоретична база дослідження визначає позицію науковця та критерії, за якими він оцінює ті чи інші події. Відтак прибічник школи реалізму М. Лейфер ставить в центр свого аналізу міждержавні відносини та робить оцінку безпекової ситуації в ПСА з позицій, перш за все, сили та військової спроможності. Конструктивіст А. Ачар'я, зокрема, віддає перевагу аналізу питань ідентичності та спільності цінностей і норм всередині АСЕАН. Д. Чу робить спробу розглядати безпекову діяльність організації в прив'язці до безпеки особистісної, оперуючи такими поняттями як «свобода від нужди» та «свобода від страху» в рамках концепції людської безпеки (Human Security). Саме розгляд сильних та слабких сторін подібних конкуруючих за своїм внутрішнім змістом систем поглядів і концепцій, на переконання автора, дозволяє найбільш об'єктивно підійти до наукового дослідження питань безпеки в ПСА.

Другу групу джерел складають офіційні документи, міжнародні договори та інші форми міжнародно-правових актів, зміст яких визначає та формулює окремі аспекти безпекової діяльності АСЕАН як організації. Перш за все це такі міжнародні договори як Бангкокська декларація 1967 р. (ASEAN, 1967), Декларація про зону миру, свободи та нейтралітету в Південно-Східній Азії 1971 р. (ASEAN, 1971), Договір про дружбу і співробітництво у Південно-Східній Азії 1976 р. (ASEAN, 1976b), Перша (ASEAN, 1976a), Друга (ASEAN, 2003) і Третя (ASEAN, 2011) Балійські декларації згоди, Манільська декларація 1992 р. (ASEAN, 1992), Договір про створення в Південно-Східній Азії зони, вільної від ядерної зброї 1995 р. (ASEAN, 1995), документ «Бачення АСЕАН-2020» 1997 р. (ASEAN, 1997), Хартія АСЕАН 2007 р. (ASEAN, 2007), документ «Бачення Спільноти АСЕАН-2025 2015р. (ASEAN, 2015). Це найголовніші документи, в яких прописані основоположні принципи та норми поведінки держав-членів АСЕАН у питаннях безпеки.

Третю групу джерел складають наукові доробки вітчизняних та закордонних експертів-міжнародників. Становлення та подальший розвиток АСЕАН як міжнародної організації, стан сучасних інтеграційних та безпекових процесів в ПСА були і залишаються важливим напрямком дослідження для таких дослідників політології та міжнародних відносин як Г. Моргентау, К. Волтса, Б. Бузана, Х. Булла, Г. Кісінджера, К. Дойча, Дж. Ная, Р. Кеохейна, Е. Адлера, М. Барнета, А. Вендта, Ю. Хааке, А. Йоргенсен-Даля, Дж. Чоу, П. Катценштайна, О. Вівера, Х. Катсумати, Р. Северіно. Їх наукові праці мали важливе значення для аналізу завдань, які підіймаються в даному дисертаційному дослідженні. Наукові доробки цих та багатьох інших авторів стали основою для загально-теоретичного підґрунтя даного дисертаційного дослідження.

Серед вітчизняних фахівців з міжнародних відносин особливо варто відзначити С.О. Шергіна (Шергін, 2015а, б, 2016), Н.Д. Городню (Городня, 2010, 2012, 2015а, 2018), Г. М. Перепелицю, О.В. Шевчука (Шевчук, 2008, 2009, 2010), В.Ю. Константинова, М.Г. Капітоненка, П.М. Ігнат'єва, Ю.В.

Курнишову, М.М. Комарницького, Є.І. Барцевського, В.І. Шинкаренку, М.В. Воротнюку, І.М. Крупеню. Провідним дослідником процесів регіоналізації та інтеграційних процесів в ПСА на теренах України є професор С.О. Шергін, якому належить цикл праць, що досліджують регіональні безпекові процеси в АТР, різноманітні інтеграційні та безпекові аспекти ПСА, роботу багатосторонніх структур співпраці, зокрема АСЕАН, а також відносини між великими державами регіону. У низці своїх праць С.О. Шергін висвітлював проблеми регіональної співпраці та функціонування регіональної архітектури безпеки в АТР. Вагоме місце в списку використаних джерел займають праці української дослідниці Н.Д. Городньої. Варто, зокрема, виділити монографію Наталії Данилівни під назвою «Східна Азія у зовнішній політиці США (1989-2013 рр.)», у якій авторка детально аналізує етапи розвитку та причини низки інтеграційних процесів в АТР. У монографії іншого українського науковця О.В. Шевчука під назвою «Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону: фактори формування та тенденції розвитку» (Шевчук, 2010) аналізується особливості та тенденції розвитку системи безпеки АТР після розпаду Радянського Союзу, особлива увага приділена ролі США та КНР в якості основних регуляторів безпеки та стабільності в АТР.

Серед провідних аналітичних центрів України слід згадати про Інститут міжнародних відносин Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, Львівський національний університет ім. І. Франка, Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили, Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, Інститут всесвітньої історії НАН України, Національний інститут стратегічних досліджень, Центр Разумкова. Іншим корисним джерелом наукового дослідження стали дисертаційні роботи вітчизняних науковців. Зокрема можна виділити наступні дисертації українських фахівців, які розглядають ряд інтеграційних та безпекових аспектів діяльності АСЕАН в АТР: Р.С. Шахматенко «Міжнародні відносини в Азійсько-Тихоокеанському

регіоні в контексті формування «Тихоокеанської спільноти» (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.)», О.В. Коломієць «Особливості системи міжнародної безпеки в умовах глобалізації», Є.І. Барщевський «Еволюція АСЕАН в контексті глобалізаційних викликів ХХІ століття» (Барщевський, 2015), І.Ю. Холод «Еволюція інтеграційних моделей у Східній Азії: порівняльний аналіз» (Холод, 2016), І.М. Крупеня «Малайзія в регіональній безпеці Південно-Східної Азії» (Крупеня, 2017).

Четверту групу джерел складають різного роду публічні заяви, пресрелізи або ж публікації інформаційного, публіцистичного чи наукового характеру. Цінним джерелом стали публікації в галузі безпеки та інтеграційних процесів в АТР у фахових українських виданнях, наприклад «Актуальні проблеми міжнародних відносин», «Вісник Київського університету», «Науковий вісник Дипломатичної академії України», «Зовнішні справи», «Політична думка», «Стратегічна панорама», «Україна дипломатична», тощо.

Одним із найвідоміших дослідників міжнародних відносин у ПСА і представником школи реалізму є британський учений Майкл Лейфер. Він відомий за своїми працями «АСЕАН та безпека Південно-Східної Азії» (Leifer, 1989), «Баланс сил у Східній Азії» та багатьом іншим. По-перше, він вважав, що ефективна співпраця, особливо багатостороннє співробітництво, серед країн Південно-Східної Азії виглядає малоімовірним через відсутність спільних стратегічних перспектив у цих країнах. Як і інші реалісти, Лейфер визнавав не лише фактор міжнародної анархії, але і відмінність матеріальних факторів (Leifer, 1983, 103). Його аргументи спиралися на припущення, що регіональна історична спадщина, у вигляді неприхованої етнічної ворожнечі та тривалої конкуренції над територією (Leifer, 1980, 11-13) була і залишається головним чинником розбіжностей поглядів між країнами-членами АСЕАН. Як стверджував Лейфер, більшість лідерів країн Південно-Східної Азії вважали, що співпраця може призвести до того, що сусідні держави почнуть активно втручатися у внутрішні справи цих країн, ускладнюючи їх співробітництво (Leifer, 1980). Тому лідери всіляко ухилялися від прийняття багатостороннього

формату співробітництва з метою збереження повного суверенітету та автономії.

Варто також відзначити, що Лейфер критикував позиції концепції функціоналізму Девіда Мітрані. Прихильники функціоналізму вважають, що на початковому етапі держави цілком можуть співпрацювати на менш високих рівнях, у таких областях, як економіка та культура, а уже пізніше перейти до більш серйозних питань, таких як зовнішня політика та безпека. Цей процес співпраці відомий як ефект «переливу» («spill-over effect»). У випадку Південно-Східної Азії Лейфер стверджував, що регіональні держави виявляли мало бажання співпрацювати як у простих питаннях, так і у більш важливих (Leifer, 1980, 278-283). Відтак Лейфер робить висновок, що військовий альянс на теренах Південно-Східної Азії достатньо малоімовірний.

Другим аргументом Лейфера є баланс сил. На думку дослідника, враховуючи складні міжрегіональні відмінності, країни, що стикаються з прямими викликами або потенційними загрозами, навряд чи оберуть багатостороннє співробітництво. У минулому багато регіональних держав прагнули укріпити свою національну стабільність, оскільки вони були стурбовані тим, що агресія будь-якої держави є загрозою для власного національного виживання. Оскільки багатостороннє співробітництво виглядало проблематичним і малоімовірним, основним шляхом для міжнародних взаємодій для регіональних держав стало засноване на принципі балансу сил двостороннє співробітництво. У своїх дослідженнях Південно-Східної Азії Лейфер наводить приклади, щоб довести, що багато країн у регіоні співпрацювали з сусідніми країнами або зовнішніми силами згідно з принципом балансу сил.

Так, наприклад, у 1960-х рр. уряди Сінгапуру та Малайзії на самому початку своєї незалежності вважали, що британська присутність на їх території була вигідною для власної національної безпеки та стабільності, оскільки розгорнуті британські війська значно зменшували імовірність потенційних воєнних загроз від сусідів (Leifer, 1980, 220-221). У 1977 р. уряди Малайзії та

Таїланду розпочали військову співпрацю, оскільки вони зіткнулися зі спільною загрозою з боку Малайської комуністичної партії, що підтримувалася комуністичним режимом Китаю. Політика Індонезії щодо США як неформального оборонного партнера демонструє індонезійську прихильність принципу балансу сил проти зростаючої могутності Китаю. За цією ж логікою, вразливість Сінгапуру з точки зору природних ресурсів та географічної розташованості підштовхнули керівництво країни підтримати присутність Сполучених Штатів Америки у Південно-Східній Азії (Leifer, 2000, 100-108).

Конструктивізм являє собою альтернативну парадигму вивчення МВ у ПСА. Подібно до прихильників реалістичної школи конструктивісти також відводять важливу роль державі як актору на міжнародній арені. Американський вчений німецького походження Олександр Вендт стверджував, що «держави є основними одиницями аналізу теорії міжнародних політичних відносин» (Wendt, 1994, 385). Аналогічної думки дотримується інша американська дослідниця-конструктивістка Марта Фіннмор (Finnemore, Sikkink, 1998). Однак, на відміну від реалістів, які вважають, що МВ знаходяться в стані анархії, конструктивізм стверджує, що анархія не є незмінною статичною одиницею, а являє собою те, «як її формулюють самі держави» (Wendt, 1999).

Питання норм, правил поведінки та спільної ідентичності, які займають центральне місце в теорії конструктивізму піднімаються у роботах таких вчених як Амітав Ачар'я (Acharya, 2004b) та Фрідріх Краточвіл. Наприклад, Ніколас Буссе стверджує, що успішне управління АСЕАН Камбоджійським конфліктом зумовлено в значній мірі рішенням АСЕАН підписати Договір про дружбу і співробітництво у Південно-Східній Азії від 1976 р. (ASEAN, 1976b), який заклав фундамент нормам АСЕАН для вирішення питань регіональної безпеки (Busse, 1999, 48-51). Сара Ітон і Річард Стеббс стверджують, що АСЕАН є потужною регіональною організацією саме через її дифузні норми, прописані в Договорі про дружбу і співробітництво в ПСА 1976 р., а також в Декларації про зону миру, свободи та нейтралітету в ПСА 1971 р. (ASEAN, 1971).

Реалісти наголошують, що влада бере свій початок від сильних матеріальних можливостей актора, змушуючи інших дійових осіб робити те, чого вони, за інших умов, не робили б. У той час як АСЕАН, в ролі такого актора, має значно менші матеріальні ресурси у своєму розпорядженні, ніж Китай чи США. Однак зовнішні актори сприймають і слідуєть нормам АСЕАН. Ратифікація Договору про дружбу і співробітництво в ПСА Китаєм, Індією, Японією та Південною Кореєю є прикладом успіху АСЕАН у цьому відношенні (Eaton, Stubbs, 2006).

Одним із найвідоміших дослідників ПСА школи конструктивізму є Амітав Ачар'я. Визначним науковим доробком в сфері МВ в ПСА є його монографія «Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and the Problem of Regional Order» (Acharya, 2001). Іншою сферою наукового інтересу дослідника є розвиток так званої «незахідної теорії МВ» на ряду з Барі Бузаном у праці «Non-Western International Relations Theory: Perspectives on and Beyond Asia» (Acharya, Buzan, 2010). Ачар'я стверджує, що принципи незастосування сили та невтручання у внутрішні справи незалежної країни становлять «фундамент» норм АСЕАН. Ці норми є своєрідним «кодексом міждержавної поведінки» (Acharya, 1997, 328), виписаним в положеннях Договору про дружбу і співробітництво 1976 р. Ці норми формували позицію АСЕАН стосовно вирішення регіональних проблем, зокрема в питаннях безпеки та політики. За словами Амітава Ачар'ї, незастосування сили означає, що АСЕАН мирно врегульовує регіональні проблеми, а принцип невтручання передбачає, що держави-члени утримуються від будь-якої «критики дій уряду у внутрішній політиці та підтримки будь-яких повстанців, які прагнуть дестабілізувати або повалити діючий уряд сусідньої держави» (Acharya, 2009b, 212).

АСЕАН активно виступала посередником у камбоджійському конфлікті в листопаді 1978 р. Наприклад, члени АСЕАН започаткували «Коктейльну дипломатію», яка дозволила в'єтнамським і камбоджійським представникам сидіти за одним столом і обговорювати проблемну ситуацію (Acharya, 2009b). Крім того, Амітав Ачар'я підкреслює важливість консенсусного та

неформального характеру процесу прийняття рішень в АСЕАН. Цей процес бере свій початок з принципів неформальних консультацій (мушаварах – *musyawarah*) та консенсус (муфакат – *mufakat*), традиційного неофіційного процесу обговорення питань сільською громадою (Acharya, 2009a). Метою неформальності є створення комфортного середовища для переговорів, коли представники країн субрегіону можуть співпрацювати один з одним. Тож не дивно, що члени АСЕАН уникають публічних заяв відносно деанонізації потенційних ворогів та обговорення чутливих для країн-членів Асоціації питань (Acharya, 1998).

Іншою особливістю є те, що, прагнучи досягнення ефективного результату, учасники АСЕАН, як правило, ведуть переговори один з одним перед тим, як співпрацювати із зовнішніми силами щодо чутливих питань регіональної безпеки. Така тактика може знизити рівень внутрішньорегіональної гетерогенності серед країн Південно-Східної Азії, і закріпить практику багатостороннього співробітництва (Acharya, 1998b, 63).

Висновки до розділу 1

Традиційні парадигми реалізму, лібералізму та конструктивізму без сумніву справили колосальний вплив на розвиток теорії міжнародних відносин у другій половині ХХ ст., однак на сучасному етапі при дослідженні проблем безпеки вони показують себе досить односторонніми в плані аналізу тих процесів у сфері безпеки, які відбуваються у світі. Це стосується і досліджень безпекового порядку денного в ПСА, зокрема, на прикладі АСЕАН, коли мова заходить про створення Спільноти Безпеки як однієї з головних «опор» Спільноти АСЕАН. На думку автора теорія МВ потребує нових концептуально-теоретичних інструментів для розуміння і пояснення тих політико-безпекових процесів та трансформацій, які відбуваються сьогодні у світі. Мається на увазі розвиток системи новітніх сучасних безпекових досліджень та нетрадиційних підходів до аналізу питань безпеки.

Особливо актуальною постає проблема розробки альтернативних посткласичних концепцій та підходів до розуміння сутності та природи безпеки на фоні науково-теоретичної кризи традиційних шкіл аналізу МВ, що склалася впродовж останніх десятиліть. Класичні моделі уже не в змозі дати відповіді на стрімко зростаюче число нових запитань та викликів міжнародній безпеці. Нова концепція повинна передбачати відхід від звичних поглядів на безпеку держави та людини. Примат силових загроз поступово відходить у минуле часів «холодної війни», коли воєнний (переважно ядерний) чинник визначав характер відносин між державами, а чи не єдиним способом захисту від загроз було нарощування власних військових сил з метою стримування потенційного агресора. Зараз же, коли загроза ядерної війни стала менш актуальною, а люди усвідомили небезпеку глобальних проблем, відбувається переосмислення старих поглядів на безпеку, сек'юритизація викликів та адаптація теоретичних основ до сучасних реалій.

РОЗДІЛ 2.

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ БЕЗПЕКОВИХ ВІДНОСИН В ПСА В РАМКАХ АСЕАН

2.1. Безпека в ПСА крізь призму регіоналізму, інтеграційних процесів та міжнародно-правових норм

Південно-Східна Азія є одним з найбільш етнічно та економічно гетерогенних регіонів світу. Однак говорити про ПСА як більш-менш повноцінний регіон можна лише з 2 пол. ХХ ст., після остаточного розпаду колоніальної системи. Саме під спільним впливом колоніального минулого та подальшого здобуття країнами регіону суверенітету та незалежності почали формуватись ознаки регіону ПСА як такого. На фоні «холодної війни» між США та СРСР відбувалось поступове формування власної національної і, як наслідок, в подальшому регіональної самоідентифікації. Одні держави гуртувались перед внутрішньою нестабільністю чи зовнішніми загрозами, інші – в результаті ідеологічної боротьби та змагання великих держав за світовий вплив. У будь-якому разі, не зважаючи на періоди антагонізму та конфліктних ситуацій, залишались держави, які продовжували пошук спільного способу співіснування в межах регіону. Подібний *modus vivendi* міг бути можливий за умов хоча б обмеженої співпраці, яка могла краще підготувати ці держави до подолання ряду викликів, що лежали в основі нестабільності більшості з них, і таким чином підвищити життєздатність їх правлячих режимів та структур. Надалі подібні міжнародні прагнення, незважаючи на деякі невдалі спроби багатосторонньої співпраці, вилились у створення міжнародної регіональної державної організації під назвою Асоціація держав Південно-Східної Азії – АСЕАН.

У наукових колах ведуться дискусії щодо природи поняття ПСА як цілісного регіону. Вперше офіційно Південно-Східна Азія закріпила свою назву під час Другої Світової війни в ході Тихоокеанської воєнної кампанії проти Японії. У 1943 р. лорд Луїс Маунтбеттен був призначений Верховним

головнокомандувачем союзних військ Південно-Східного округу. Відтоді поняття «Південно-Східна Азія» стало звичним терміном визначення регіону. Як правило, ні іноземці, які працювали в Південно-Східній Азії до Другої світової війни, ні науковці, як і корінні жителі країн Південно-Східної Азії, не розглядали ці території саме як регіон. Тенденція до цілісного сприйняття виникла після Другої Світової війни, коли внаслідок військових обставин концепція регіону Південно-Східної Азії почала змінюватись (Локшин, 2007).

Насправді сучасні державні утворення Південно-Східної Азії, за винятком Таїланду, беруть свій початок з періоду колоніалізму та властивих йому механізмів та інструментів урядування. Відтак до 1941 р. Південно-Східна Азія була розділена між Великобританією, Нідерландами, Португалією, Сполученими Штатами та Францією. Внаслідок чого колоніалізм перешкоджав виникненню спільної внутрішньорегіональної ідентичності. Склалась ситуація, коли колишні колонії знали більше про Європу, аніж про своїх сусідів.

Після перемоги союзних військ актуалізувались дискусії щодо надання автономії та незалежності соціально-етнічним спільнотам Південно-Східної Азії. На хвилі післявоєнної ейфорії народності ПСА сподівалися, що надбання суверенітету це лише питання часу. Проте доволі швидко після завершення війни колоніальна влада на території Південно-Східної Азії була відновлена. Що стосується Європи, то голландці контролювали індонезійський архіпелаг, англійці – Малайю (пізніше Малайзію), Сінгапур, Бруней і Бірму (пізніше М'янму), французи панували над субрегіоном Індокитай. Сполучені Штати, зі свого боку, відновили тимчасовий контроль над Філіппінами, хоч і погодилися надати їм незалежність у 1946 р.

Таким чином, націоналізм та боротьба за незалежність від колоніального гніту для деяких сучасних країн Південно-Східної Азії стали чи не найпершим досвідом розбудови спільної ідентичності, хоча і вкрай обмеженим (Колдунова, 2008). Одночасно з цим подібні рухи не були організовані або скоординовані з іншими не суверенними територіями в рамках регіону. Відтак у випадку Індонезії, як і на Філіппінах, індонезійці почали боротьбу за незалежність у

передвоєнний час і завершили її у 1949 р. Тим часом Сполучене Королівство, ослаблене Другою світовою війною, надало незалежність Бірмі у 1948 р. Майже через десять років у 1957 р. незалежність від Британії отримала Малайя, а в 1963 р. британці деколонізували Сінгапур і британський Північний Борнео (Сабах і Саравак), включивши їх до Малайї в новоутворену Федерацію Малайзії. Королівство Бруней отримало свою незалежність від Британії в 1983 р., доволі легко, чого не можна сказати про незалежність індокитайських Лаосу, Камбоджі та В'єтнаму (Колдунова, 2008).

Оскільки низка держав Південно-Східної Азії здобули незалежність, на перший план вийшли нові внутрішні та зовнішні проблеми безпеки. На традиційному рівні аналізу безпеки спостерігався глобальний біполярний розподіл, що виник між прихильниками комунізму і капіталізму. Він знайшов свій подальший розвиток в політиці стримування з боку Сполучених Штатів Америки і створив умови для розколу Південно-Східної Азії на два антагоністичних табори. Один з них був представлений країнами Індокитаю на півночі, а інший – майбутніми первинними членами АСЕАН («The original five» – так звана асеанівська п'ятірка: Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд та Філіппіни) на півдні.

Однак гетерогенність країн та висока конфліктогенність регіону була занадто очевидною, особливо на півдні регіону. У 1963 р. президент Індонезії Сукарно ініціював політику конфронтації (*konfrontasi* – протистояння) проти Малайзії, намагаючись запобігти злиттю територій Сабаха і Саравака під егідою Малайзії. Окрім того, відносини на «півдні» були ще більше ускладнені Філіппінами, які активно просували власні територіальні претензії до Малайзії і підтримували вихід Сінгапуру з Федерації Малайзії в 1965 р. Як відзначив Юен Фоонг Хонг, професор політичних наук із Сінгапуру: «Відносини між державами Південно-Східної Азії того часу були далеко не дружніми» (Hong, 2005).

Нові незалежні держави Південно-Східної Азії зіткнулися з однаковими внутрішніми викликами етнічного характеру, а також проблемами

державотворення та консолідації державної влади. Наприклад, етнічно-політичні конфлікти в Індонезії, расово-релігійні заворушення в Сінгапурі 1964 р., і Малайзії 1969 р. Окрім того, глобальне ідеологічне протистояння також знаходило своє регіональне відображення. Так уряд Бірми протягом 1950-х років втратив контроль над значною частиною своєї території на користь кількох повстанських груп, в тому числі комуністичного спрямування. Протистояння виявилось настільки масштабним, що навіть столиця країни незабаром опинилася під загрозою падіння перед опозиційними воєнізованими силами.

Подібна ситуація склалась і в Малайзії, яка зіткнулась зі збройним протистоянням з власною комуністичною партією. Багато в чому цьому сприяла підтримка з боку інших комуністичних держав Азії, зокрема, КНР. Між тим, Сполучені Штати Америки у свою чергу надавали підпільну підтримку повстанцям в Індонезії. Подібні внутрішні заворушення змушували уряди деяких країн звертатись за зовнішньою допомогою, як у випадку Малайзійської Федерації. Саме тому багато дослідників характеризували регіон ПСА як надзвичайно нестабільний та фрагментарний, порівнюючи його навіть з Балканами.

Саме через вищезазначені внутрішні та зовнішні виклики головні стратегічні цілі держав ПСА вибудовувались навколо ідей збереження стабільності та консолідації влади всередині країн регіону. Країни збагнули, що задля виконання цих завдань потрібно боротися з джерелами соціального та політичного напруження. Некомуністичні країни регіону вірили в позитивний вплив швидкого економічного зростання задля соціально-політичної розрядки. А для цього регіональним лідерам потрібно було спочатку створити більш-менш стабільне політичне середовище.

Тому ще до становлення АСЕАН як міжнародної організації були спроби ініціювати різного роду багатосторонні механізми співпраці. Хоча ці ранні та часто відверто невдалі спроби регіоналізму були спрямовані на подолання та стримування викликів безпеці Південно-Східної Азії, вони також відобразили

спільне усвідомлення необхідності певної форми інституціоналізованого співробітництва для вирішення спільних регіональних та національних проблем.

З іншого боку варто зазначити, що на початку спроби подібної інституалізації ініціювалися з боку великих позарегіональних акторів. Так у відповідь на залучення Китаю до Корейської війни, поразку французів у В'єтнамі та появу «теорії доміно», Сполучені Штати співпрацювали зі Сполученим Королівством для створення Договору про колективну оборону Південно-Східної Азії (Манільський пакт) у вересні 1954 р. Для Сполучених Штатів створення пакту було складовою стратегії в «холодній війні», спрямованої на стримування комунізму. У лютому 1955 р. договір став чинним і знаменував собою утворення Організації Договору Південно-Східної Азії (SEATO).

SEATO виявилась значною мірою невдалою організацією, оскільки Таїланд і Філіппіни були її єдиними регіональними членами. Позиція Індонезії, Сінгапуру та Малайзії, відображала відверте занепокоєння позарегіональним походженням організації. За таких умов було важко протистояти явному зовнішньому впливу і на цій підставі вони відмовилися від членства. Щобільше, політика США в регіоні мала негативні наслідки як в Індонезії, так і в тогочасній Бірмі.

У випадку з М'янмою націоналістичні сили Гомін'дану, які проживали у східному високогір'ї країни, що фінансувалися і підтримувалися Таїландом та Сполученими Штатами, порушували суверенітет країни, таким чином провокуючи втручання з боку Китайської Народної Республіки. У випадку Індонезії американська стратегія прив'язки допомоги до механізмів взаємної безпеки виявилася невдалою і спричинила зростання недовіри до прозахідного прошарку політичного істеблішменту країни внаслідок реакції ліво-націоналістичних кіл у 1958 р.

Таким чином, утворення SEATO та обмежене регіональне членство Таїланду та Філіппін, є прикладом розрізненості інтересів та сприйняття загроз,

які тоді існували серед держав в Південно-Східній Азії протягом перших років незалежності. Через низький рівень комплексної внутрішньорегіональної інтеграції та з точки зору оборонного реалізму Таїланд і Філіппіни прагнули досягти колективного балансу сил проти своїх найближчих сусідів, що і зумовило відповідну зовнішню політику цих країн у найближчі роки.

У випадку Філіппін їхнє керівництво дотримувалось радикально антикомуністичних позицій через низку викликів для внутрішньої стабільності, з якими зіткнулася країна. Тому уряд Філіппін швидко уклав Угоду про військові бази з урядом США у 1947 р., а в 1951 р. вона була доповнена пактом про взаємну оборону. Таїланд зі свого боку боявся стратегічної загрози з боку В'єтнінь (комуністичного руху проти колоніального панування у В'єтнамі), а також був занепокоєний численними вторгненнями їхніх підрозділів до Камбоджі і Лаосу між 1953-1954 рр. Хоча Бангкок спочатку виявив ентузіазм щодо членства в SEATO, але незабаром втратив довіру до організації, через її неадекватну і нерішучу реакцію на подальші події в Лаосі. Тут і проявилась неспроможність організації впоратись із регіональними проблемами на прикладі Лаосу, перш за все, через різне сприйняття загроз для ПСА між регіональними та позарегіональними членами SEATO.

Внаслідок ситуації, що склалась в регіоні ПСА у сфері безпеки у квітні 1955 р. в індонезійському місті Бандунг відбулася «Азійсько-африканська конференція». Конференція в Бандунзі яскраво виявляла прагнення Індонезії стати регіональним лідером Південно-Східної Азії і, в певному сенсі, очолити представництво країн третього світу, що, зрештою, продемонстрував Рух неприєднання (Bandung, 1955). Цю конференцію відвідали представники урядів багатьох держав Південно-Східної Азії, включаючи прокомуністичну Демократичну Республіку В'єтнам, уряди, що займали відносно нейтральну позицію, тобто Індонезії, М'янми, Лаосу і Камбоджі, а також уряди країн-союзників Америки – Філіппін, Таїланду і Південного В'єтнаму. Враховуючи склад та беручи до уваги непросту колоніальну історію, на конференції

підіймалися питання антиімперіалізму та лунали заклики до підтримки політики неприєднання.

Ця подія стала демонстрацією значного кроку вперед, особливо для ПСА по ряду причин. По-перше, тому, що майже три десятки країн, в тому числі Китайська Народна Республіка, об'єдналися участю у загальних обговореннях. По-друге, тому, що це була чи не перша відкрита «внутрішня» ініціатива Південно-Східної Азії, націлена на поглиблення взаєморозуміння та співпраці з країнами третього світу. По-третє, конференція мала важливе значення для укріплення правових та процедурних норм і засад міжнародних відносин на теренах Південно-Східній Азії.

Традиційно вважається, що ці норми у сучасному їх розумінні оформились внаслідок Тридцятилітньої війни у Європі після укладання Вестфальського миру 1648 р. Ці норми у загальному вигляді складаються із наступних постулатів:

- *Rex est imperator in regno suo* (усі правителі рівні та незалежні один від одного).
- *Cuius regio, eius religio* (невтручання у внутрішні справи одне одного з релігійних причин).
- Концепт «балансу сил» (недопущення будь-якими засобами домінування однієї із держав).

По своїй суті та природі це власне норми Вестфальської системи міжнародних відносин, які знайшли свій подальший розвиток та закріплення у Статуті Організації Об'єднаних Націй як принципи невтручання та мирного врегулювання суперечок. Ті самі принципи підтримувались учасниками Бандунзької конференції (Acharya, 2001, 157). Готовність регіону прийняти загальні норми та принципи, прийняті міжнародною спільнотою, диктувалася не тільки крихкою стабільністю режимів більшості держав ПСА, які борються за власну безпеку на локальному та регіональному рівнях, але також і насадженими ідеалами часів колоніального минулого через призму соціалізації. Адже саме під час колоніальної епохи європейські держави закріпили певні

управлінські аспекти та норми всередині регіону з метою запровадження та підтримки життєздатних правових та адміністративних структур. Саме ці правові процесуальні норми, окреслені в документах Бандунзької конференції, як показує історія, в підсумку сприйняті місцевими регіональними елітами, виникли в наслідок як нав'язаної ззовні колоніальними державами соціалізації, так і через витікаючи із неї «боротьбу за визнання» (Haascke, 2005b).

На додаток, подібна боротьба за визнання, яку, так чи інакше, вела більшість нових незалежних держав регіону ПСА, призвела до того, що концепція невтручання поступово вийшла за рамки стандартних норм міжнародного життя. Це знайшло своє відображення в ідеї про те, що втручання великих держав з метою балансу сил більше не є прийнятним. Пізніше принцип невтручання разом з деякими іншими принципами та нормами стане центральним компонентом нормативної бази АСЕАН, більш відомою під узагальненою назвою «Шлях АСЕАН». Один із малайзійських дослідників Мухамед Нурдін Сопіє назве їх «основоположними нормами міждержавних відносин всередині спільноти АСЕАН, спрямованих на недопущення конфліктів» (Sorjee, 1986). Незважаючи на те, що «Шлях АСЕАН» дозволив окремим урядам реалізовувати різні підходи до державного будівництва, спільними цілями, залишалися виживання режиму та внутрішня стабільність, при чому перше невід'ємно залежало від останнього.

Впродовж післявоєнної історії регіону ПСА простежується низка спроб побудувати регіональні та позарегіональні органи безпеки та альянси: англо-малайська оборонна угода, Азійсько-Тихоокеанська Рада (ASPAC), об'єднання Малайзії-Філіппін-Індонезії (Maphilindo) і Асоціацію Південно-Східної Азії (ASA). Оборонна угода була утворена в 1957 р. Британією, Новою Зеландією та Австралією разом із Сінгапуром, Малайзією та британськими територіями Борнео. У 1971 р. на її зміну прийшла Оборонна угода п'яти держав (FPDA). На відміну від Філіппін і Таїланду, альтернативні заходи безпеки, до яких вдавались Сінгапур і Малайзія, відображали їхню колоніальну історію з британцями. Ця угода також була важливою для надання військової допомоги з

боку Співдружності під час «konfrontasi». Вона пережила закінчення «холодної війни», а країни-підписанти продовжують проводити щорічні спільні військові навчання. Тим часом, на відміну від SEATO і Оборонної угоди п'яти держав, південнокорейська ініціатива Азійсько-Тихокеанської Ради декларувала консультації з питань економіки та культури. ПСА представляли Малайзія, Філіппіни, Таїланд і Південний В'єтнам, решту складала Південна Корея, Тайвань, Японія, Австралія та Нова Зеландія. Рада ніколи не виходила за рамки декількох скромних і обережно написаних заяв і припинила існування через сім років, після поліпшення відносин між США і Китаєм.

ASA та Maphilindo, в свою чергу, представляли виключно важливість, оскільки були повністю внутрішньорегіональними ініціативами. ASA утворилась 31 липня 1961 р. і ставила за мету сприяння регіональному економічному співробітництву. Вона налічувала лише три країни-члени: Таїланд, Філіппіни та Малайзію. І Філіппіни, і Малайзія спочатку виступали за глибоко інституціоналізовану структуру, побудовану за зразком Європейського економічного співтовариства, але Таїланд виступав за більш загальний та «не зобов'язуючий» формат співпраці. Уряди Малайзії та Філіппін були змушені піти назустріч Таїланду, оскільки, по-перше, необхідно було зберегти участь Таїланду, і, по-друге, обидві країни сподівалися, що подібна структура радше залучить інші країни Південно-Східної Азії до приєднання (Stubbs, 1992). Можна сказати, що переговори щодо ASA були ініційовані задовго до її утворення, ще в 1959 р., коли прем'єр-міністр Малайзії Тунку Абдул Рахман запропонував ідею договору про Дружбу і економіку в Південно-Східній Азії (SEAFET). Проте обидві ініціативи зіштовхнулись із рядом проблем.

По-перше, пропонуючи вищезгаданий договір, Тунку Абдул Рахман відмовився включити туди або навіть висловити підтримку принципам Бандунзької конференції, цим самим налаштувавши проти себе в першу чергу Індонезію, що керувалась цими принципами у своїй зовнішній політиці. По-друге, індонезійці відкидали будь-які спроби Малайзії претендувати на регіональне лідерство. Тодішній президент Індонезії Сукарно відстоював

позицію, що це виключно право Індонезії. По-третє, свою роль зіграли відверті антикомуністичні заяви Абдул Рахмана. До того ж попри заяви Тунку про те, що він не мав наміру розвивати договір про Дружбу і економіку в Південно-Східній Азії до колективного пакту про безпеку чи оборону, Індонезія та інші країни мали сумніви щодо цільового призначення такого роду об'єднання. Через це, а також існуючі розбіжності у сприйнятті загроз, Індонезія так і не приєдналася до договору. Невдовзі організація зіткнулася з проблемою спору між Малайзією та Філіппінами щодо Сабаху, що з рештою поставило крапку на майбутньому організації.

На відміну від договору про Дружбу і економіку в Південно-Східній Азії, заявлена мета *Marphilindo* полягала в тому, щоб забезпечити відкриту неінституціоналізовану структуру для регіональних консультацій в дусі консенсусу з питань, що становлять спільний інтерес. Важливо відзначити, що *Marphilindo* апелювала до принципів Бандунгу, що були націлені на формування регіональної опірності шляхом уникнення угод про колективну оборону, які будуть служити інтересам іноземних держав. Значну роль у цьому процесі приписують Сукарно. Утворившись в серпні 1963 р. організація включала Малайзію, Філіппіни та Індонезію. Проте вже через місяць розкололась через претензії з боку Філіппін та Індонезії на адресу Федерації Малайзії, яка на той момент складалась із Малайї, Сінгапуру, Сабаху та Сараваку.

У випадку Індонезії з моменту оголошення воєнного стану в 1957 р. політична орієнтація уряду під керівництвом Сукарно ставала дедалі більше прокомуністичною. Зокрема про це свідчить поява Комуністичної партії Індонезії. За часів правління Сукарно індонезійський принцип неприєднання поступово перетворився на боротьбу з неоколоніалізмом і західним імперіалізмом. Так на заяву про нову федерацію Малайзії в травні 1961 р. уряд Сукарно оголосив ці території штучним утворенням колоніальних держав (Thayer, 2010). Він також стверджував, що підтримка зв'язків Малайзії з Великобританією, зокрема в рамках англо-малайзійського договору про оборону, було додатковим свідченням існування неоколоніалістичного оплоту

для збереження іноземної влади в регіоні. Більш того, Сукарно вбачав у Федерації Малайзії фізичну загрозу безпеці Індонезії.

Враховуючи таке гостре сприйняття загроз Індонезією, Сукарно переорієнтував політику Індонезії на конфронтаційну («konfrontasi»), яка раніше проводилась проти голландців щодо контролю над Іріан Джая (Західне Папуа), проти Федерації Малайзії. У спробі підірвати легітимність Федерації, а пізніше і незалежності Сінгапуру, його політика включала поєднання дипломатичного тиску (наприклад, розрив дипломатичних зв'язків), а також збройного протистояння (наприклад, постачання зброї малайзійським бойовикам). Невдача політики конфронтації незабаром стала очевидною після залучення іноземних сил до підтримки Малайзійської Федерації та обрання Малайзії в якості непостійного члена Ради Безпеки ООН. У відповідь Індонезія вдалась до безпрецедентного кроку: відкликання свого членства з Організації Об'єднаних Націй.

Філіппіни, зі свого боку, виступили проти того, щоб Сабах (на той час Північний Борнео) був включений до нової Федерації Малайзії, і в 1962 р. офіційно заявили свої права на суверенітет над Сабахом. Уряд Філіппін стверджував, що Сабах був невід'ємною частиною їх території, оскільки він перебував під феодалною залежністю від султанату Сулу. Та незважаючи на це, у вересні 1963 р. Сабах приєднався до Федерації Малайзії. Marphilindo розпалась, а дипломатичні відносини між Куала-Лумпуром, Манілою і Джакартою були припинені.

Існує дві точки зору на первинну природу організації. Перша вказує, що основною метою Marphilindo було встановити дипломатичні рамки, які сприяли б мирному вирішенню спорів про кордони Малайзії. Інша ж стверджує, що дана міжнародна ініціатива була фактично дипломатичним інструментом Філіппін та Індонезії для зриву або затримки створення Малайзійської федерації.

Уже всередині 1960-х рр. негативні наслідки політики конфронтації Сукарно стали очевидними. Окрім того, що Індонезії не вдалось підірвати легітимність Малайзії на міжнародній арені, держава погіршила відносини з

деякими західними урядами, поставила під удар власну економіку, але щонайголовніше – порушила ключову норму міжнародних відносин, а саме невикористання сили. Норму, яку сама Індонезія лобіювала на конференції в Бандунзі. До того ж «konfrontasi» також стала доказом взаємної залежності та вразливості країн Південно-Східної Азії, оскільки економічні санкції Індонезії проти Малайзії виявилися не менш болісними для самої Індонезії, ніж для Малайзії (Severino, 2006). Однак Сукарно і його уряд не бажали втрачати авторитет і тому Індонезія продовжувала вдаватися до силових засобів продовження цієї неоднозначної політики. Прикладом цього може слугувати ряд військових рейдів між серпнем і вереснем 1964 р. в південній частині Малайзійського півострова, зокрема у містах Понтіан та Лабіс. Більше того, існує припущення, що подальше виникнення расових заворушень в Сінгапурі було наслідком політики «konfrontasi» та спровоковано іноземними військовими агентами індонезійського походження (Severino, 2006).

Сукарно балансував між комуністами, військовими, націоналістами та ісламістами. Політична і економічна ситуація в Індонезії була вкрай нестабільною. Вплив комуністів поступово зростав. Зрештою, в ніч на 1 жовтня 1965 р. в Індонезії відбулася спроба державного перевороту, більш відомого як «Рух 30 вересня», коли були викрадені і вбиті п'ять генералів збройних сил. Змовники оголосили про перехід всієї повноти влади в руки Революційної ради. Невдовзі контроль над армією перейшов до генерала Сухарто, який незабаром придушив повстання. Військові звинуватили комуністичну партію в організації спроби перевороту і організували антикомуністичну кампанію. Незабаром в Індонезії розпочалися масові репресії проти комуністів та їх прихильників, безліч людей було вбито, особливо етнічних китайців, а компартія була фактично розгромлена.

Ці події однак створили умови не лише для завершення політики «konfrontasi», але й викликали потребу у створенні нової форми регіонального співробітництва між державами. Відтак уже через два місяці після того, як Сухарто отримав виконавчу владу, Індонезія та Малайзія оголосили про

припинення конфлікту на конференції в Бангкоку 28 травня 1966 р. Пізніше, 11 серпня 1966 р. дві країни підписали Бангкокську угоду, з приводу якої раніше вели перемовини заступник прем'єр-міністра Малайзії Тун Абдул Разак і міністр закордонних справ Індонезії Адам Малік. Дана угода дозволила відновити дипломатичні відносини між двома країнами 31 серпня 1967 р. Ще в травні 1966 р., коли Малік та Разак зустрілися, щоб обговорити договір між Малайзією та Індонезією, міністр закордонних справ Таїланду Танат Кохман, який також був присутній на зустрічах, обговорював можливість більш тісної регіональної співпраці (Narine, 2002). Таким чином, консультиуючись з Індонезією, Таїланд підготував та представив свою пропозицію Асоціації регіонального співробітництва Південно-Східної Азії (SEAARC). Однак, перш ніж потенційні члени могли б погодитися на цю пропозицію, спочатку організація мала подолати дві основні проблеми.

Перша полягала в тому, що початкова пропозиція Асоціації регіонального співробітництва ПСА визначала, що держави-члени погоджуються з тим, що іноземні бази мають тимчасовий характер і не повинні використовуватися прямо чи опосередковано, щоб підірвати національну незалежність країн Азії і що домовленості щодо колективної оборони не повинні служити інтересам будь-яких великих держав (Narine, 2008). Ці два положення виявилися дуже спірними, оскільки Філіппіни, Малайзія, Сінгапур та Таїланд мали відносини у сфері безпеки з основними зовнішньорегіональними державами. Філіппіни виступали за те, що краще взагалі уникати питань безпеки. Оскільки виключення безпекового порядку денного було неприйнятним для Індонезії, послідувала низка складних переговорів, в результаті яких було досягнуто компроміс. Остаточна версія угоди містила пункт про те, що іноземні бази є тимчасовими, проте в ній не було заборони щодо угод колективної оборони. Друга складність стосувалася відродження АСА. Уряд Малайзії дав поштовх до її формування і тому не наважувався відмовитися від організації, яка формально існувала і функціонувала. Індонезія вважала організацію

антиіндонезійською і тісно пов'язаною із Заходом. Це зводило перспективи існування організації на нівець.

Однак переговори продовжилися, і тайський план врешті-решт перетворився на пропозицію заснування Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН), яка дуже нагадувала колишню АСА. По суті Асоціація успадкувала практичні цілі та інституційний формат АСА. Проте, за наполяганням Індонезії, Асоціація також прийняла декларативні положення *Maphilindo*. На установчому засіданні АСЕАН Тун Абдул Разак оголосив: «Малайзія надзвичайно щаслива, що ідеали і прагнення, які вилилися у заснування АСА шість років тому, розширилися і перетворилися в іншу, більш репрезентативну форму співпраці, відображенням якої сьогодні є АСЕАН» (Simon, 2008a, 277).

Асоціація на початку налічувала п'ять членів: Індонезія, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур і Таїланд. У той час і М'янма, і Камбоджа відмовилися приєднатися до організації. Створення подібного об'єднання важко було назвати природним або логічним. Насамперед через рівень недовіри, спричинений політикою «*konfrontasi*», кожна із держав-членів переслідувала розбіжні безпекові інтереси та шляхи їх досягнення, що також розпалювали регіональну ворожнечу. Для прикладу, у випадку Філіппін і Малайзії, криза щодо взаємних претензій на Сабах не була вирішена, а відновлені напередодні дипломатичні відносини були в значній мірі наслідком зміни керівництва на Філіппінах. Разом з тим відносини між Сінгапуром і Малайзією були також доволі складними, оскільки Сінгапур вийшов зі складу Федерації Малайзії через непримиренні розбіжності щодо політики та різних підходів до вирішення проблем расових відносин. Навіть у випадку Таїланду, його уряд побоювався того, що Малайзія захоче повернути колишні малайські території на півдні країни, які були відокремлені за колоніальних часів. Малайзія у свою чергу також не довіряла Таїланду, оскільки вважала, що Бангкок не виявляє чіткого бажання у боротьбі з Малайською комуністичною партією. Таким чином, видно, що фактична здатність представників регіональних урядів об'єднатися в рамках тих чи інших діалогових механізмів відображає величезну

вразливість, яку відчували кожна з держав-членів з точки зору середовища безпеки, з яким вони зіткнулися на той час.

Засадничим інструментом АСЕАН була Декларація АСЕАН, відома також як Бангкокська Декларація (ASEAN, 1967). Окрім історичного імперативу «холодної війни», що так чи інакше стоїть в основі формування організації, другою декларативною причиною є намір сприяти «регіональному миру та стабільності» через «повагу до справедливості і верховенства права у відносинах між країнами регіону і дотримання принципів Організації Об'єднаних Націй. Незважаючи на це, прямі посилання на співпрацю та взаємну допомогу у політичних питаннях та питаннях безпеки, разом з необхідністю регіонального примирення, в Декларації свідомо уникалися. Замість цього основним офіційним прагненням було виписано сприяння соціальному, культурному та економічному розвитку та співпраці. Декларація підтвердила ідеали поглиблення функціональної співпраці, посилення торговельних зв'язків, розвитку досліджень Південно-Східної Азії та необхідність підтримувати «тісне та вигідне співробітництво з існуючими міжнародними регіональними організаціями» (ASEAN, 1967). Обережне та розпливчате посилання на поняття «регіональний мир» і «безпека» пояснюється кількома міркуваннями, включаючи перманентну відсутність довіри між державами-членами, бажання захистити суверенітет новоутворених молодих країн і острах жорсткої критики з боку В'єтнаму або Китаю. Лідери АСЕАН неодноразово і недвозначно заперечували, що АСЕАН є альянсом з безпеки або безпековою організацією (Severino, 2008).

Враховуючи обмеження регіоналізму, що існували на момент створення АСЕАН, не дивно, що Бангкокська декларація є доволі скромним документом як у своїх намірах, так і в інституційних структурах, які вона заснувала. Сама по собі Декларація складається з менше ніж двох сторінок друкованого тексту і не містить жодної програми дій. Більше того, навіть стосовно економічного та соціально-культурного співробітництва, не було прописано жодних конкретних кроків його здійснення. Окрім того, обмежений характер діяльності Асоціації

можна простежити і втому, що підписанти Бангкокської Декларації були не лідерами країн-членів АСЕАН, а їх заступниками, міністрами закордонних справ і секретарем закордонних справ у випадку Філіппін. З точки зору структури документ передбачав регулярні зустрічі міністрів економіки АСЕАН та інших підпорядкованих комітетів, а найвищим органом, що визначав діяльність організації, були щорічні зустрічі міністрів закордонних справ. Проте Декларація не містила жодного положення про зустрічі між главами урядів і, як результат, керівники держав-членів АСЕАН взагалі офіційно не збиралися наступні десять років.

Окрім офіційних мотивів створення АСЕАН, геополітичних обставин і незважаючи на велику кількість різних загроз безпеці державам Південно-Східної Азії та їх диверсифікованої природи, можна виділити також ряд причин локального, регіонального та позарегіонального характеру. Різні інтерпретації політичної історії Південно-Східної Азії можуть відображати різні позиції, соціалізовані в межах територіальних рамок кожної окремо взятої держави. Наприклад, можна стверджувати, що АСЕАН створювалась як багатосторонній механізм вирішення двосторонніх конфліктів (Ramchanaran, 2000). Логічно припустити, що АСЕАН об'єднує держави перед обличчям зовнішньої загрози. Однак на думку автора формування АСЕАН – це не в останню чергу відповідь на внутрішні загрози: повстання, революції тощо. Бажання активізувати і врегулювати політичні контакти в багатосторонньому форматі було мотивоване ескалацією війни у В'єтнамі та необхідністю інтеграції Індонезії в спільний регіональний порядок, мінімізуючи цим самим власне індонезійські гегемоністичні інтенції» (Katsumata, 2003).

Попри величезну кількість причин та мотивів утворення АСЕАН фундаментальною ідеєю, що об'єднує усі попередні є те, що регіональні еліти поступово наповнювались прагматичним розумінням того, як усі вищенаведені виклики можуть негативно вплинути на їх спроможність урядувати власними нестабільними державами. У цьому контексті історія показує, що без певної форми організованого діалогу для пом'якшення економічної конкуренції та

міждержавних суперечок, країни ПСА стикаються з проблемами внутрішньої консолідації – зокрема, в сфері економічного розвитку та державного будівництва. Так британський дослідник міжнародних відносин Південно-Східної Азії Майкл Лейфер зазначає, що регіональне співробітництво в ПСА мало на меті слугувати інтересам спільної безпеки не шляхом проектування спільної влади, а через пом'якшення та управління конфліктами та процесами економічного розвитку (Leifer, 1980).

Таким чином, прагнучи посилити внутрішню стабільність і здобути безпеку від зовнішнього втручання, регіональні еліти взяли курс на виокремлення та подальше поглиблення нормативного базису відносин, під загальнооб'єднавчою назвою «Шлях АСЕАН». Ці «правила гри», що регулюють регіональну взаємодію, традиційно включають в себе:

- прийняття рішень на основі консенсусу та попередніх консультацій;
- повагу до національного суверенітету та територіальної цілісності;
- невтручання у внутрішні справи одне одного.

Таке тлумачення нормотворчого характеру «Шляху АСЕАН» підтверджується та корелюється з посиланням Бангкокської Декларації на принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй, які, серед іншого, також включають принцип невтручання. Тим не менше, робота організації багато в чому була обумовлена та водночас обмежувалась біполярним характером «холодної війни». Однак незалежно від формальних та неформальних обмежень створення Асоціації було принаймні важливим для встановлення та культивування культури консультацій (Acharya, 1997).

Термін «Шлях АСЕАН» часто використовується самими лідерами АСЕАН, щоб описати процеси взаємодії всередині організації і водночас відрізнити їх від інших, особливо західних, багатосторонніх форм співпраці. Але ніякого офіційного визначення терміна не існує. Це достатньо широке поняття, зміст якого залишається доволі невизначеним і подекуди спірним. Шлях АСЕАН підкреслює відступ від формальностей, мінімалізм організації,

всеосяжність, інтенсивні консультації, що ведуть до досягнення консенсусу і мирного врегулювання спорів (Caballero-Anthony, 1998).

Однак серед визначень різних лідерів АСЕАН і вчених можна знайти більш широке або навпаки вузьке трактування терміну. Більше того, подекуди викликає сумнів, чи було воно реалізоване на практиці. «Шлях АСЕАН» критикували як щось риторичне чи гіперболізоване, те, чим посадові особи організації виправдовувались, щоб відвернути увагу від хиб угруповання в забезпеченні якісного співробітництва між собою. Тим не менше, елементи «Шляху АСЕАН», особливо ті, які можна описати поняттями «інформалізм» та «ad hoc», чітко простежувались у внутрішньорегіональній взаємодії у роки становлення АСЕАН.

Зазвичай «Шлях АСЕАН» описують як процес прийняття рішень, який приділяє значну увагу консультаціям і консенсусу. Це процес регіональної взаємодії та співпраці, заснований на дискретності, неформальності, консенсусі і неконфронтаційних стилях переговорів, які часто контрастують на фоні, наприклад, прийняття рішень більшістю голосів та бюрократизації західної культури. Проте в наступні роки простежується все більша розмитість терміну, особливо в 90-ті. Враховуючи це, варто критично проаналізувати концепцію і розглянути її в історичному контексті, оскільки вона складає значну частину дебатів про регіоналізм Південно-Східної Азії.

Походження терміна до кінця не зрозуміло. Його ранні використання приписують лідерам АСЕАН під час їх тісних міжособистісних контактів. Генерал Алі Моертопо, старший службовець розвідки Індонезії, був одним із перших офіційних осіб в АСЕАН, який використав термін, коли в 1974 р. він стверджував, що успіх АСЕАН був обумовлений системою консультацій, що являла собою левову частку роботи організації, – своєрідним «Шляхом АСЕАН» як одним із ключових способів боротьби з цілою низкою проблем, з якими стикаються її країни-члени» (Moertopo, 2003). Моертопо критикував, на його думку, надмірно персоніфікований характер міжнародного діалогу в рамках організації закликав до подальшої інституціоналізації регіоналізму в

Південно-Східній Азії. Як не дивно, критику Моертопо згодом використовували як головну сильну сторону АСЕАН. Деякі вчені і політики розглядали «Шлях АСЕАН» як побічний продукт культурної подібності між народами АСЕАН. Існує думка про те, що «Шлях АСЕАН» є продуктом синтезу елементів культури, які співвідносяться з цінностями кожної країни-члена (Sharpe, 2003).

Австралійський вчений Пітер Бойс (Boyse, 1973) виділяє наступні особливості стилів і методів переговорів Південно-Східної Азії:

1. Схильність до самітів та зустрічей на вищому рівні.
2. Використання принципів та концепцій «мушаварах» під час таких зустрічей.
3. Перевага таємних та часто «неофіційних» попередніх зустрічей над формальною міністерською конференцією.
4. Перевага *ad hoc* процедур над інституціоналізованими практиками.
5. Уникнення судових чи арбітражних систем при вирішенні спорів.
6. Готовність скористатись посередництвом чи добрими послугами з боку дружніх третіх сторін в регіоні.

Обґрунтовуючи переваги неформального формату комунікації в АСЕАН, можна зауважити, що АСЕАН в змозі згладити національні відмінності, через те, що вона є відносно неформальною організацією без жорстких правил процедури і без складного структурного механізму. АСЕАН можна вважати достатньо гнучкою, щоб об'єднувати країни з різними інтересами, і при цьому функціонувати як організація. Небажання брати на себе жорстких зобов'язань та нав'язувати правила, як показує досвід, лише зміцнили АСЕАН. Чим менше держави-члени відчувають себе зв'язаними певними правилами, тим охочіше вони консультуються один з одним та швидше приймають спільну позицію для вирішення спільних проблем. Той факт, що в їх колективній взаємодії елемент примусу зводиться до мінімуму означає, що спільні рішення формуються на основі вільного вибору в дусі консенсусу і співпраці.

Цікавим і водночас визначним є той факт, що Бангкокська Декларація була названа саме декларацією, а не договором. На сході переконані, що договір передбачає відсутність довіри. Крім того, слово «асоціація» було покликане позбавити АСЕАН ярлика «організації» і тим самим передати відчуття неформальності відносин (Dosch, 2003a). Засновники АСЕАН вважали, що така неформальність є необхідною, зважаючи на різноманітність поглядів і позицій, які відстоювали країни-члени АСЕАН.

З іншого боку, такий надто вільний і неформальний характер угруповання стикається із конструктивною критикою. Так, наприклад, малайзійський учений Юн Нум Мак відзначає, що процес діалогу АСЕАН залишається достатньо неструктурованим та без чіткого формату для прийняття рішень або їх реалізації (Мак, 1995). Дослідник скаржиться на брак інституалізації та структурності порядку денного та ad hoc режим обговорення питань, у той час, як прихильники «Шляху АСЕАН» продовжують наполягати на перевагах неформальності та підвищенні рівня комфорту серед співрозмовників, що створює гнучкі умови для прийняття рішень. Тенденція АСЕАН до обмеження інституціоналізації є особливо помітною в області врегулювання суперечок між членами АСЕАН. Сам факт того, що Вища Рада (базовий інструмент вирішення суперечок в організації), утворена відповідно до Договору про дружбу і співробітництво, ніколи так і не була задіяна говорить сам за себе. Самі ж чиновники АСЕАН відкидають будь-які звинувачення з цього приводу, аргументуючи це тим, що, навпаки, країни-члени здатні уникати серйозної конфронтації, не звертаючись до формальних інструментів взаємодії. Відтак можна зробити висновок, що організація радше перешкоджає силовому розвитку конфліктів, ніж врегульовує їх. Це означає, що завданням АСЕАН є не розв'язання конкретних конфліктів, а недопущення їх ескалації з подальшим використанням сили, що потенційно негативно вплине на стабільність і рівень конфліктогенності в регіоні в цілому.

Поруч з неформальним підходом та антипатією до формальних інститутів, «Шляху АСЕАН» притаманна практика консенсусу у прийнятті рішень. Хоча

консенсус вважається спільною рисою прийняття рішень у багатьох азійських суспільствах, в контексті АСЕАН, походження терміну зазвичай відносять до певного стилю прийняття рішень (традиційно так приймалися рішення місцевими сільськими громадами). Цей процес має два взаємопов'язані компоненти: мушаварах (консультації) і муфакат (консенсус). Ідея консенсусу АСЕАН загалом зводиться до того, що будь-який лідер або держава не повинні діяти авторитарно чи нав'язувати свою волю решті, а мають пропонувати на обговорення спільноті різні варіанти, приймаючи до уваги позиції інших учасників при прийнятті колективних рішень.

Мушаварах можна розглядати як попередній етап переговорів. Це інтенсивні неформальні обговорення, які в кінцевому підсумку підводять спільноту до загального консенсусу. На цій стадії виявляються відмінності та визначаються можливі спільні точки дотику перед тим, як поставити на загальне обговорення питання на офіційних зустрічах. В ході неофіційного етапу попередніх переговорів, усі пропозиції або ініціативи виносяться на загальне обговорення для того, щоб переконатися, що на більш пізніх етапах перемовин буде досягнуто консенсусу з основних питань. Така практика виключає можливість більшості нав'язувати свою волю меншості (Huang, 2008). Мушаварах визначають як консультації на основі рівності, толерантності і взаєморозуміння. З цієї точки зору мушаварах можна віднести до однієї із форм східної «м'якої дипломатії». Таким чином, важливим аспектом процедури консенсусу є консультації сторін виключно на мирній і рівноправній основі.

Юн Нум Мак зазначає, що в контексті АСЕАН, консенсус означає пошук способу синтезу поглядів кожного члена організації в такій соціально-психологічній обстановці, де всі сторони мають однакову владу над іншими (Мак, 1995). Обережне поводження зі світоглядними відмінностями одне одного є запорукою такого консенсусу. У той час як сторони можуть сперечатися і розходитися в думках щодо конкретної позиції за зачиненими дверима, вони традиційно утримуються від цього привселюдно. Навіть в тих ситуаціях, коли члени АСЕАН не можуть прийти до спільного рішення або

один член АСЕАН займає позицію, яка не є прийнятною для інших членів, останні будуть утримуватися від дій, що можуть призвести до того, що ця країна-член публічно «втратить своє обличчя».

Ідея консенсусу не є абстрактним поняттям, вона була задумана як прагматичний спосіб просування регіонального економічного і політичного співробітництва в Південно-Східній Азії. Наприклад, концепція була спочатку застосована для подолання нерішучості і байдужості серед членів АСЕАН стосовно внутрішньогалузевого економічного співробітництва в рамках організації, в тому числі що стосувалось спільних промислових підприємств і зниження тарифів. Водночас в контексті економічного співробітництва концепція є достатньо гнучкою. За часів, коли АСЕАН налічувала 5 країн-членів, прем'єр-міністр Сінгапуру Лі Куан Ю говорив: «Ситуацію, коли четверо згодні, а один ні, досі можна розглядати як консенсус і така схема «п'ять-мінус один» може принести користь цим чотирьом учасникам, не зашкодивши п'ятому» (Sridharan, 2007). У цьому контексті консенсус розглядався як спосіб просування схем регіонального співробітництва, незважаючи на небажання деяких членів приймати в них участь. За Лі Куан Ю «до тих пір поки члени, які ще не готові до участі, не зазнають збитків від своєї неучасті чи не будуть позбавлені можливості подальшої участі, необхідності у використанні права вето немає. Якщо четверо згодні, а один не заперечує, це все ще можна вважати консенсусом» (Sridharan, 2007).

Консенсус, як він розуміється в контексті АСЕАН, не слід плутати з одностайністю. Швидше він являє собою прагнення до пошуку такого шляху просування вперед по тим чи іншим питанням, що користується загальною підтримкою. Хоча для такого консенсусу немає необхідності в одностайності, що надає велику ступінь гнучкості в прийнятті рішень на національному та міжнародному рівні, зрозуміло, що такий консенсус в АСЕАН може мати обмежену ефективність в питаннях, які зачіпають фундаментальні національні інтереси, в тому числі питання суверенітету і територіальної цілісності. Принцип консенсусу при ухваленні рішень у випадку АСЕАН це свого роду

механізм безпеки, щоб гарантувати державам-членам, що їх національні інтереси не будуть поставлені під загрозу, і ніщо не може бути зроблено проти їх волі.

Норвезький дослідник міжнародних відносин Арнфінн Йоргенсен-Даль (Jorgensen-Dahl, 1982) так пояснює цей аспект багатосторонності АСЕАН: «АСЕАН виконує корисну функцію, надаючи формат, в рамках якого сторони могли б обговорювати свої розбіжності в нейтральній атмосфері. Такий багатосторонній механізм дозволяє сторонам підтримувати зв'язок в обставинах, коли двосторонні канали виявляються неефективними або ж ці канали знаходяться під таким тиском, що вони більше не можуть функціонувати належним чином. Багатостороння система відносин перешкоджає екстремальним необдуманим крокам» (Jorgensen-Dahl, 1982, 46).

Врешті, «Шлях АСЕАН» був підданий критиці через тенденцію до фільтрації або виключення гострих спірних питань з формального багатостороннього порядку денного. Це може бути корисним, щоб виграти більше часу для остаточного врегулювання конфліктів, але критики вказують, що за таких умов вони можуть знову активізуватися в майбутньому. Принцип консенсусу наголошує на необхідності утворення мирної обстановки, в основі якої лежить прагнення до мирного співіснування. Це може стати стимулом для учасників для самостримування у політичному і, особливо, військовому плані. Відтак відсутність обговорення на порядку денному в АСЕАН чутливих для держав регіону питань не означає, що багатосторонність не має ніякого відношення до вирішення конфліктів. Це означає, що багатосторонність розглядається її членами не як юридичні або формальні рамки для взаємодії, але як створення сприятливих соціально-психологічних умов для вирішення внутрішніх проблем. Уникнення гострих питань на багатосторонньому обговоренні членами АСЕАН також частково пояснюється визнанням ними того, що такі питання краще розглядати на двосторонньому рівні. Таким чином, протягом усього існування АСЕАН, багато питань, які вважаються занадто складними чи гострими, навмисно залишають на двосторонньому рівні. Амітав

Ачар'я констатує: «У той час як західні теорії багатосторонності нівелюють роль двосторонніх відносин, у випадку АСЕАН двосторонність стала основою для розбудови регіоналізму на засадах багатосторонності у Південно-Східній Азії» (Acharya, 2002, 70).

Важливим є також питання про природу норм та засад АСЕАН. Регіональні інституції можуть запозичувати свої норми від глобальних організацій або регіональних угруповань. Інший варіант, коли норми формуються під впливом та безпосередньо на фоні місцевого соціального, культурного та політичного середовища. Норми АСЕАН являють собою суміш цих двох джерел. До перших можна віднести такі загальні принципи, закріплені міжнародним правом, як невтручання у внутрішні справи, повага територіальної цілісності та суверенітету, відмова від застосування та погрози силою і т.п. До другої категорії можна віднести принципи, що пов'язані з особливостями прийняття колективних рішень, системою неформальних переговорів та невійськовим характером організації.

Перший Саміт АСЕАН на Балі в 1976 р. підтвердив консенсус держав-членів щодо статусу АСЕАН в якості невійськового об'єднання держав шляхом обмеження співпраці в галузі оборони на двосторонньому рівні поза межами організації. За всю історію організації АСЕАН жодного разу не позиціювалася як військовий блок чи альянс. Договір про дружбу та співробітництво в ПСА, підписаний в 1976 р., (ASEAN, 1976b) визначав наступні принципи регіональної взаємодії:

1. Взаємна повага до незалежності, суверенітету, територіальної цілісності усіх держав.
2. Право кожної держави на існування без зовнішнього втручання та примусу.
3. Невтручання у внутрішні справи один одного.
4. Вирішення розбіжностей та суперечок мирним шляхом.
5. Відмова від загрози застосування сили.

Відомий американський вчений індійського походження Амітав Ачар'я (Acharya, 2001, 47-48) пропонує класифікувати норми та принципи АСЕАН на 4 базові групи:

- Ті, що стосуються незастосування сили та мирного вирішення конфліктів;
- Ті, що стосуються регіональної автономії та колективної самостійності;
- Ті, що стосуються доктрини невтручання у внутрішні справи одне одного;
- Ті, що стосуються відмови АСЕАН від військового статусу та переваги двостороннього співробітництва у галузі оборони.

АСЕАН створювалась задля мирного співіснування держав-сусідів в рамках субрегіону Південно-Східної Азії. Природно, що перші норми, які з'явилися в рамках АСЕАН стосувались угоди між його членами утримуватися від застосування сили для вирішення міждержавних суперечок. Відтак у викладі Бангкокської Декларації 1967 р. визначалися основні цілі АСЕАН і підкреслювалось сприяння «регіональному миру і стабільності через повагу до справедливості і верховенства права в стосунках між країнами регіону і відданість принципам Статуту Організації Об'єднаних Націй» (ASEAN, 1967). У Куала-Лумпурській Декларації від 1971 р. також окремо згадується кілька принципів Статуту ООН в якості джерела норм АСЕАН, серед яких «утримання від погрози силою або її застосування» і «мирне врегулювання міжнародних суперечок» (ASEAN, 1971).

Створення АСЕАН стало результатом волі його п'яти членів-засновників створити механізм для запобігання війни і врегулювання конфліктів. Основним завданням АСЕАН є спроба створити сприятливі умови в регіоні, в результаті чого політичні розбіжності і проблеми безпеки серед країн Південно-Східної Азії можуть бути вирішені мирно. Необхідність утворення такого механізму багатосторонньої співпраці продемонстрував той факт, що попередні

інтеграційні проекти провалилися переважно через високий рівень внутрішньорегіональної недовіри та ворожості.

На тлі численних років підривної політики «konfrontasi» членство Індонезії в АСЕАН серед іншого мало ціллю зменшити загрозу регіональної безпеки та ризику агресії з боку такого великого сусіда. Для нового керівництва Джакарти АСЕАН була тим шансом реалізувати свої субрегіональні лідерські амбіції та зайняти якщо не лідируюче, то принаймні *primus inter pares* (перший серед рівних) місце, не вдаючись до сили (Acharya, 2001, 49).

АСЕАН також частково вирішувала питання незастосування сили більших держав проти їх невеликих сусідів, таких як, наприклад, Сінгапур. Сінгапур чітко усвідомлював свою вразливість, а тому намагався використати переваги участі в АСЕАН, задля того, щоб отримати визнання в якості повноцінної держави Південно-Східної Азії, а також отримати можливість відігравати більш значущу та помітну роль в житті регіону за допомогою співпраці з іншими країнами у питаннях, що становлять взаємний інтерес.

У схожому світлі виступили переваги участі в АСЕАН і для іншої невеликої за територією та населенням держави – Брунею. Членство Брунею в рамках АСЕАН зменшило напруження між ним та його більшим сусідом – Малайзією. Асеанівський принцип невтручання у внутрішні справи обмежить можливість Куала-Лумпуру спонсорувати підривну діяльність проти монархії Брунею, яка на відміну від провінцій Сабах та Саравак не захотіла приєднатися до Малазійської федерації.

Для засновників АСЕАН необхідність мирного врегулювання суперечок була настільки важливою, що вони були готові створити формальні механізми для закріплення цього принципу в інституційних рамках АСЕАН. Відтак Договір про Дружбу і Співробітництво від 1976 р. (ASEAN, 1976b) у Частині IV Статтях 13-17 визначає офіційний механізм врегулювання суперечок, під назвою Вища рада (High Council), що складається з представників на рівні міністрів від кожної держави-члена АСЕАН. Ця Рада повинна «брати до уваги суперечки і ситуації, які можуть порушити регіональний мир та гармонію і, в

разі неможливості досягнення жодного рішення шляхом прямих переговорів, рекомендувати сторонам конфлікту відповідні засоби врегулювання, як то добрі послуги, посередництво, інспектування або примирення» (ASEAN, 1976b).

Лідери АСЕАН часто наголошують на своїй твердій прихильності принципу незастосування сили у міжрегіональних відносинах та підкреслюють успіхи угруповання в галузі уникнення та управління конфліктами всередині організації між її членами. Дійсно за останні більш ніж півстоліття історії між країнами-членами АСЕАН не відбулося жодного прямого збройного протистояння чи воєнного конфлікту.

Однією із перешкод на шляху регіоналізму у Південно-Східній Азії після завершення Другої Світової війни залишалася залежність держав субрегіону від позарегіональних акторів в плані гарантування безпеки: як від агресії з боку сусідніх держав всередині ПСА, так і від зовнішніх загроз. Необхідність у регіональній співпраці у сфері безпеки була вкрай низькою, що пояснювалось тісним зв'язком Філіппін та Таїланду зі Сполученими Штатами Америки з одного боку, а також відносинами аналогічного характеру між Малайзією та Сінгапуром з Великобританією. Членство Таїланду і Філіппін в SEATO також створював розкол в перспективі стратегічної співпраці між цими двома державами та Індонезією. Остання була активним прихильником неприєднання і була проти будь-якого впливу на формування архітектури безпеки в регіоні з боку зовнішніх сил.

На цьому тлі поява принципу регіональної автономії здавалося спірним та суперечливим процесом. Проте, потреба в більшій самостійності в управлінні проблемами безпеки регіону стала однією з ключових норм АСЕАН. Адам Малік, Міністр закордонних справ Індонезії, так обґрунтував цю норму в 1974 р.: «Регіональні проблеми, які мають пряме відношення до відповідного регіону, повинні мати першорядне значення для цього регіону. Взаємні консультації та співробітництво між країнами регіону може привести до

спільного бачення шляху вирішення тієї чи іншої регіональної проблеми» (McSweeney, 1999, 51).

Незважаючи на свою залежність від зовнішніх гарантій безпеки, всі члени АСЕАН усвідомили небезпеку в суперництві великих держав в Південно-Східній Азії. Китаю, який поступово ставав потенційною домінуючою силою в регіоні, не подобалися радянські спроби закріпити свій вплив на регіон шляхом встановлення зв'язків в Індокитаї та нав'язування власного договору про колективну безпеку в Азії. Відтак Пекін намагався всіляко перешкоджати радянському гегемонізму. Подібне протистояння являло собою одну із причин колективних побоювань країн ПСА щодо ролі великих держав у регіоні. Перед членами АСЕАН постала необхідність формування єдиної позиції як відповіді на нову форму суперництва великих держав.

У той же час, Розрядка напруженості між США і Радянським Союзом з одного боку і США та Китаєм з іншого викликала певну стурбованість серед держав регіону. Адже подальші компроміси між великими державами могли зашкодити інтересам безпеки країн-членів АСЕАН. У цьому контексті користь регіоналізму полягає в потенційній можливості для зміцнення своєї переговорної позиції з боку малих і середніх держав в їх відносинах з великими державами. Регіоналізм не міг дати гарантії державам АСЕАН від втручання в справи регіону великих держав, але він міг сприяти тому, що їх інтереси також візьмуть до уваги коли великі держави будуть домовлятися між собою (Mukherjee, 2013). Поступово приходило розуміння того, що малі країни регіону не матимуть змоги істотного впливу на позицію великих держав щодо ПСА, якщо вони не будуть діяти колективно і поки не будуть здатні керуватись у відносинах між собою та іншими державами ідеями внутрішньої згуртованості, стабільності та спільної мети. Таким чином, регіональне співробітництво в рамках АСЕАН також представляє собою свідоме зусилля його країн-членів відстоювати свою позицію і власні візії та цілі в рамках динамічного процесу оформлення нового status quo в регіоні.

На появу асеанівської норми про регіональну автономність вплинуло і рішення Великобританії, яка у 1967 р. заявила про вивід своїх військ з усіх територій на схід від Суецького каналу до середини 70-их рр. Іншим не менш важливим фактором стала нова військова доктрина президента Ніксона, яка визначала умови участі американських військових у збройних протистояннях на теренах Азії. Зокрема підкреслювався примат відповідальності за свою безпеку самих азійських країн та опосередковану підтримку з боку армії США. Це в свою чергу стимулювало ряд країн, таких як Таїланд та Філіппіни, проводити більш незалежну зовнішню політику та звернути увагу на розвиток процесів регіоналізму в ПСА. Країни поступово відходять від ролі сателітів США, зосереджуючись на розбудові власної регіональної ідентичності. Вивід американських збройних сил із В'єтнаму та британських корпусів з регіону лише посилив такі тенденції. Оборонна спроможність регіону, особливо від зовнішнього ворога, через це стала вкрай низькою на той момент.

Регіон в певному сенсі залишився наодинці зі своїми безпековими проблемами, будучи змушеним намагатись самотужки заповнити утворений вакуум сили за допомогою зміцнення соціального, економічного та політичного фундаменту через співпрацю та колективні зусилля. При розробці норми регіональної автономії, країни-члени АСЕАН поділяли два основні переконання, що стосуються небезпек залежності від гарантій безпеки з боку великих держав.

По-перше, в той час, як такі гарантії могли бути корисними проти прямої зовнішньої агресії, вони не могли попередити чи вирішити можливі революційні сценарії всередині самих країн. Адже самі по собі військові союзи або іноземна військова присутність не сприяють зміцненню єдності всередині нації, тим більше вони не в змозі впоратися з проблемою повстанських рухів та суспільним невдоволенням. Ціна таких безпекових зобов'язань за таких обставин стає надто високою, в той час, як негативні наслідки перевершують зиски (Smith, 2007). Мохамад Газалі Шафі, Міністр закордонних справ Малайзії, писав у 1975 р.: «Зовнішня підтримка урядів у боротьбі проти

внутрішніх заколотів мають зворотний ефект і навпаки сприяють підвищенню рівня насильства, ускладнюючи як управління конфліктами, так і мирне врегулювання конфліктів політичними засобами. Так чи інакше, внутрішня стабільність держави не може бути нав'язана ззовні» (Severino, 2006).

По-друге, пошук допомоги від зовнішніх сил в ситуаціях внутрішньої нестабільності може підірвати легітимність самого режиму як такого. Зрештою, важливий і болісний урок війни у В'єтнамі показав те, що, спираючись на зовнішню підтримку у боротьбі проти національних повстань, режими легко втрачали відчуття політичної та економічної реальності та водночас переставали адекватно сприймати наслідки процесів та перетворень, рушіями яких були ті соціальні сили, з якими в довгостроковій перспективі вони зрештою повинні були прийти до згоди, задля самозбереження. Побоюючись наслідків суперництва великих держав між собою за світовий вплив та не довіряючи зовнішнім гарантіям безпеки з їх сторони, країни-члени АСЕАН приходять до висновку утворити зону миру, свободи і нейтралітету в Південно-Східній Азії.

Ця ініціатива надалі викликала жваву дискусію серед еліт регіону про можливість нейтралітету Південно-Східної Азії, яку активно підтримувала Малайзія. Така пропозиція Малайзії базувалась на причинах як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. Зокрема на расових заворушеннях у травні 1969 р., що виявили наявні гострі суперечності між китайською і малайською спільнотами. Ці заворушення лише укріпили серед місцевих малайзійських еліт переконання про загрозу з боку Китаю. Вони побоювалися, що Пекін може спробувати експлуатувати прокитайські діаспори Малайзії. Активність КНР в ООН з подальшим зайняттям місця в Раді Безпеки в якості постійного члена у 1971 р. лише посилила ці підозри. Малайзія таким чином, відстоюючи ідею нейтралітету регіону, намагалась зменшити вплив такого великого сусіда як Китай в Південно-Східній Азії.

Однак чітка прив'язка регіону до статусу нейтрального не сподобалась іншим членам АСЕАН. Зокрема можна виділити дві головні причини. По-

перше, однозначна та безкомпромісна позиція Індонезії. Статус нейтралітету в рамках міжнародного права передбачає формальні гарантії з боку великих держав. Це викликало невдоволення Джакарти, яка вбачала в цьому мовчазну згоду на визнання необмеженого впливу на безпекову ситуацію в регіоні з боку тих самих великих держав. Вона трактувала це як визнання особливих «поліцейських прав» Радянського Союзу, Сполучених Штатів та Китаю в Південно-Східній Азії. Тому Індонезія наполягала на іншому підході, який виражав би право країн регіону мати виняткову відповідальність за управління регіональним порядком.

По-друге, прагматизм країн-членів АСЕАН. Більш реальна перешкода на шляху до нейтралізації ПСА полягала у відносинах країн регіону з країнами Заходу, перш за все зі США. Точніше в системі безпекових договорів, що стосувались гарантій оборони та умов розміщення іноземних військових баз на їх території. Задля повноцінного нейтрального статусу Південно-Східної Азії, її країни повинні були дотримуватись чітко визначених нормативно-правових обмежень щодо наявності вищезазначених військових баз та чинних союзницьких договорів. В рамках нейтралізації за сценарієм Малайзії країни регіону зобов'язувались утримуватися від військових союзів з великими державами і не допустити створення іноземних військових баз на своїй території. Великі ж держави мали б утримуватися від союзницьких чи оборонних договорів з нейтральними державами, розміщення своїх збройних сил на їх території, і використання їх присутності задля втручання будь-яким іншим способом у справи цих країн.

Підтримуючи принцип регіональної автономії країни-члени АСЕАН водночас були досить прагматичними і добре усвідомлювали, що повне самозабезпечення в питаннях безпеки в існуючих обставинах виглядає неможливим. Наприклад, такі країни-члени АСЕАН як Таїланд, Філіппіни та Сінгапур розглядали їх зв'язки із західними державами в якості життєво важливого компоненту національної безпеки і регіонального порядку.

Декларація про зону миру, свободи та нейтралітету (ASEAN, 1971), прийнята 27 листопада 1971 р. на зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів АСЕАН у Куала-Лумпурі, являє собою приклад становлення «Шляху АСЕАН», тобто шляху компромісів, консенсусу, підходу до гострих проблем шляхом непрямого залучення, відмови від жорстких рамок та форматів, від юридично зобов'язальної дії юридично-правових норм. Текст цієї Декларації носить більш загальний характер. У цій декларації сторони публічно заявили про свій намір зберегти Південно-Східну Азію «вільною від втручання у будь-якій формі з боку інших держав», а також «розширити сфери співпраці», де нейтралітет регіону визначався «бажаною метою» (ASEAN, 1971).

На відміну від дійсного режиму нейтралітету Декларація не визначала відносин країн регіону з іноземними військовими базами та альянсами. Звісно неформально усі розуміли, що такого роду відносини мали тимчасовий характер і відбувались лише за обопільною згодою зацікавлених сторін, що в тій чи іншій формі уже було прописано в Бангкокській Декларації. По факту, замість того, щоб скористатись конкретним юридичним інструментарієм імперативної дії країни-члени АСЕАН вирішили використати максимально нейтральні формулювання задля задоволення інтересів у сфері безпеки як країн всередині регіону, так і великих світових держав. Тим не менше, Декларація ZOPFAN містила основні цілі та погляди на безпеку, що заклали та визначили подальший вектор еволюції норм та принципів АСЕАН у сфері безпеки, такі як принцип невтручання, незастосування сили та автономність регіону. Проте також варто зазначити і той факт, що Декларація залишала достатньо простору для продовження уже існуючих безпекових відносин між країнами-членами АСЕАН та іноземними державами. Реалізація Декларації ZOPFAN, однак, стикнулася із перешкодами всередині самої АСЕАН. Існування діаметрально протилежних позицій з питань безпеки серед країн-членів організації спричинили неабиякі спори довкола подальшого майбутнього регіону.

Сформувалося 2 погляди на проблему безпеки в Південно-Східній Азії. Прихильники першого, такі як Індонезія та Малайзія, відстоювали ідею повної

безпекової автономності та самодостатності регіону. Кілька країн, серед них Сінгапур та Таїланд, наполягали на збереженні, хоч за великим рахунком і небажаних, зовнішніх гарантій безпеки. Такі суперечності ставили під сумнів саме існування майбутньої Декларації.

Можна виділити кілька причин, що проливають світло на ці протиріччя. По-перше, різниця у сприйнятті та пріоритетності загроз серед країн-членів. Наприклад, ті ж самі Індонезія та Малайзія схилилися до думки, що Китайська Народна Республіка може являти собою загрозу для безпеки регіону Південно-Східної Азії у довгостроковій перспективі. Ось чому Малайзія з середини 70-их рр. намагається всіляко налагодити стосунки з Піднебесною, яка цілком поділяла ідею нейтрального статусу для регіону. Індонезія боялась, що іноземна військова присутність лише спровокує Пекін до агресії чи всілякого роду підривної діяльності. Таїланд та Сінгапур зі свого боку були стурбовані поствоєнною політикою В'єтнаму щодо її сусідів по АСЕАН.

Другою, але не менш важливою причиною гострих дебатів була необхідність безпекових гарантій з боку Заходу. У цій ситуації знову ж таки погляди Таїланду, Сінгапуру та Філіппін щодо присутності Сполучених Штатів Америки в регіоні розходились із принципами Бангкокської та Куала-Лумпурської Декларацій. Сінгапур наполягав на серйозній присутності збройних сил США у регіоні, посиляючись на те, що така необхідність є найбільш актуальною з прийняттям Декларації ZOPFAN, оскільки немає ніякої впевненості, що всі інші великі держави будуть дотримуватися обмежень, визначених Декларацією. Посилаючись на збереження балансу сил в регіоні Сінгапур вітав присутність військово-морських та повітряних баз США на своїй території (Wah, 2000).

В умовах камбоджійської кризи у грудні 1978 р., яка супроводжувалася подальшим загостренням Радянсько-Китайських відносин за вплив у Південно-Східній Азії, АСЕАН зосередила свою увагу на більш специфічному аспекті Зони миру, свободи та нейтралітету, а саме на пропозиції щодо утворення в Південно-Східній Азії зони вільної від ядерної зброї. Ідея Договору про

без'ядерну зону в Південно-Східній Азії (ASEAN, 1995) побіжно згадується у Декларації ZOPFAN у 1971 р.

Однак поряд із внутрішніми суперечностями між країнами-членами АСЕАН щодо бачення безпекової ситуації в регіоні існував і зовнішній фактор. Утворенню такої без'ядерної зони в ПСА всіляко опиралися Сполучені Штати Америки, позаяк подібна без'ядерна зона покриє лише країни АСЕАН. Збройні сили США відтак опиняться у ситуації одностороннього обмеження на розгортання, підриваючи цим самим усю політику ядерного стримування Радянського Союзу, на який до того ж подібного роду обмеження діяти не будуть, а, отже, Москва зможе у будь-який час надати свою ядерну парасольку Ханюю як своєму регіональному союзнику.

У свою чергу така рішуча позиція США викликала дещо амбівалентні погляди у Таїланду, Філіппін та Сінгапуру у питанні створення без'ядерної зони. Перші дві держави, як відомо, через систему двосторонніх договорів були тісно прив'язані до безпекових гарантій Штатів. Сінгапур, будучи невеликою державою, яка намагалась утвердити свій суверенітет та зайняти вагоміше політичне місце в регіоні, вбачав в Америці країну-балансир для ПСА, що йшло в розріз із позиціями Індонезії та Малайзії, які віддавали перевагу автономності та позаблоковості в архітектурі регіональної безпеки.

Відтак ідея без'ядерної зони в ПСА лишалася невизначеною за змістом аж до середини 90-их рр. з деякими поправками щодо розмірів цієї без'ядерної зони, видів ядерної діяльності, які вона забороняла, її вплив на безпекові угоди між країнами-членами АСЕАН та позарегіональними державами, а також проблем верифікації та дотримання умов договору. Варто підкреслити, що зважаючи на розбіжності у поглядах всередині АСЕАН та негативну реакцію США, можна стверджувати, що політична ціна без'ядерної зони переважувала потенційні вигоди для регіональної безпеки. В результаті без'ядерну зону для ПСА довелось чекати аж до закінчення «холодної війни», а підписання самого договору аж у 1995 р.

Імовірно чи не найголовніший принцип асеанівського регіоналізму складає доктрина невтручання у внутрішні справи країн-членів організації. Невтручання у справи інших країн було чи не ключовим фактором чому з 1967 р. між країнами-членами Асоціації не було жодного відкритого воєнного протистояння. Доктрина невтручання зайняла чільне місце у політичному житті Південно-Східної Азії ще до утворення міжнародної організації АСЕАН. На ряду із загальноновизнаними принципами Вестфальської системи міжнародних відносин принцип невтручання чітко регламентувався як статутом ООН, так і низкою документів інших міжнародних організацій.

Що стосується безпосередньо Південно-Східної Азії, то цей принцип було повторно закріплено Азійсько-Африканською Конференцією у Бандунзі в 1955 р. Доктрина невтручання була інкорпорована в усі головні політичні заяви з боку АСЕАН із самого початку її існування. Бангкокська Декларація 1967 р. закликала країни Південно-Східної Азії «забезпечувати свою стабільність та безпеку від зовнішнього впливу у будь-яких його формах» (ASEAN, 1967). Цей заклик стосувався не лише впливу з боку позарегіональних держав, включаючи такі великі держави як США, СРСР, КНР, але і країн Південно-Східної Азії щодо втручання у справи сусідів.

Зі свого боку Куала-Лумпурська Декларація ZOPFAN 1971 р. (ASEAN, 1971) паралельно із форматом відносин країн-членів АСЕАН з позарегіональними акторами також закликала асеанвців дотримуватись принципів поваги до суверенітету та територіальної цілісності, а також невтручання у внутрішні справи усіх країн. Вона також визнавала «право кожної держави, великої чи малої, існувати вільно від втручання у свої внутрішні справи, оскільки таке втручання негативно позначиться на її свободі, незалежності та єдності» (ASEAN, 1971). Стаття 2 Угоди про Дружбу та Співробітництво (ASEAN, 1976b), прийнятої АСЕАН на Балійському саміті у 1976 р., також містила положення про принцип невтручання у внутрішні справи одне одного. Декларація Згоди АСЕАН (ASEAN, 1976a), що також була прийнята на Балі, передбачала, що країни-члени будуть неухильно

розбудовувати міцну спільноту АСЕАН у відповідності до принципів самовизначення, суверенної рівності та невтручання у внутрішні справи держав.

Не дивно, що АСЕАН як група нових незалежних держав, що розвиваються, за винятком хіба що Таїланду, який ніколи не був колонією, висунули принцип невтручання центральним у внутрішньорегіональних відносинах. В даному випадку виток та виключне місце цього принципу повинні розглядатись в рамках пошуку групою країн внутрішньої стабільності та певного режиму безпеки. Норми незастосування сили та регіональної автономії віддзеркалювали занепокоєння АСЕАН за безпеку в контексті міждержавних спорів та позарегіональних загроз. Однак доктрину невтручання доречніше розглядати з точки зору внутрішньої безпеки країн-членів АСЕАН. Слабкі державні структури управління, етнічна ворожнеча, територіальні спори та прикордонні сутички наряду із проблемою браку легітимності панівного режиму являли собою первинні джерела загрози національній безпеці країн-членів АСЕАН і, як правило, не були насажені ззовні. Навпаки, це були внутрішні, домашні загрози. Таким чином, склалася ситуація, коли небезпека зсередини держав переважала над небезпекою ззовні.

Жоден формат регіональної співпраці з питань безпеки не міг стати дієвим для АСЕАН допоки організація не навчиться протистояти внутрішнім загрозам та викликам. Регіональний порядок був би неможливий без домовленості про формування такого режиму безпеки, який би не ґрунтувався на принципі невтручання. Асеанівська доктрина невтручання була значною мірою вираженням колективної прихильності капіталістичним цінностям на протигагу ідеям комунізму. Держави об'єднували свої зусилля, щоб уникнути ризику повалення національних режимів комуністами. Наголос саме на внутрішній стабільності краще за все ілюструють індонезійські концепції «національної опірності» та «регіональної опірності». Відповідно до них внутрішня стабільність в країнах-членах АСЕАН була невід'ємною складовою

регіональної безпеки та співробітництва. Концепція національної опірності робить наголос на невійськовому, внутрішньому вимірі безпеки.

Концепція національної опірності – це концепція внутрішнього спрямування, яка базується на твердженні, що національна безпека виявляється не у військових альянсах, союзах чи під воєнною парасолькою будь-якої з великих держав, а у самодостатності та виключно у розрахунку на власні сили, які формуються внутрішніми факторами, такими як економіка, рівень соціального розвитку, ступінь політичної стабільності та відчуття національної приналежності (Yunling, 2005).

Може здатись, що наголос на національній безпеці та ідеях націоналізму йдуть всупереч ідеям регіоналізму. Проте індонезійські погляди спростовують це і мають в своїй основі протилежні наміри. Якщо кожна країна-член АСЕАН зможе досягти високого рівня національного розвитку та подолати внутрішні загрози і перешкоди, то регіональна опірність автоматично запрацює за принципом ланцюга, де його міцність напряду визначається міцністю кожної окремої її ланки (Wainwright, 2010).

Таким чином, Амітав Ачар'я виокремлює 3 характерні риси, притаманні культурі невторчання АСЕАН:

1. Відмова від критики дій сусіднього уряду по відношенню до їх народів та від впливу внутрішніх політичних систем та методів ведення внутрішньої політики цих країн на членство в АСЕАН.

2. Критика дій держав, націлених на порушення принципу невторчання.

3. Відмова у визнанні, наданні притулку або інших форм підтримки будь-яким повстанським групам, що прагнуть дестабілізувати ситуацію чи скинути правлячий уряд у сусідній країні та надання політичної підтримки та матеріальної допомоги країнам-членам у їхніх заходах, спрямованих проти підривної та революційної діяльності (Acharya, 2001, 58).

Приклади першого твердження можна знайти під час «холодної війни». Наприклад, відданість принципу невторчання пояснює причину відмови

АСЕАН звертати увагу на акти геноциду під час режиму Пол Пота у 1975-1978 рр. Іншим прикладом може служити ставлення АСЕАН до Жовтої революції 1986 р. на Філіппінах. АСЕАН продовжувала неформально підтримувати президента Фердинанда Маркоса аж до самого кінця його правління. Іншими явними прикладами невтручання були нульова реакція АСЕАН на жорстоке придушення демократичних демонстрацій у Таїланді в травні 1992 р. Нівелювання фактору форми правління на членство в Асоціації знайшло своє практичне підтвердження у рішенні про прийняття В'єтнаму, попри його комуністичний устрій у липні 1995 р., і, що найбільш показово, схвальне рішення щодо вступу М'янми в АСЕАН у липні 1997 р., незважаючи на міжнародне занепокоєння легітимністю режиму.

Прикладом другого твердження є реакція АСЕАН на вторгнення В'єтнаму в Камбоджу у грудні 1978 р. Організація розкритикувала дії В'єтнаму як серйозне порушення доктрини. Міністри закордонних справ при АСЕАН 9 січня 1979 р. продемонстрували свою першу колективну реакцію на агресію, в якій закликали усі країни регіону поважати незалежність, суверенітет, територіальну цілісність та політичні системи сусідніх країн та утриматися від втручання у внутрішні справи одне одного, прямо чи опосередковано підтримуючи підливні дії проти державності.

Третє зобов'язання, покладене на країни-члени АСЕАН, пов'язане у відмові надавати притулок та будь-яку іншу допомогу повстанцям сусідніх держав. В основі такої політики лежить занепокоєння тим, що всілякого роду транскордонне переміщення бойовиків може стати основним джерелом непорозумінь між державами. Показовими є напружені відносини Малайзії та Таїланду через діяльність Компартії Малайзії та мусульманськими сепаратистами на півдні Таїланду.

Як уже зазначалося, доктрина невтручання в контексті АСЕАН не означає байдужість до внутрішніх потреб один одного або суворої неупередженості щодо їх внутрішньої боротьби за владу. Країни-члени АСЕАН були готові надати допомогу, щоб протистояти загрозам внутрішньої стабільності, таким як

комуністичні заколоти. Наприклад, Таїланд, жертвуючи часткою свого суверенітету, навіть був готовий надати Малайзії право брати участь у транскордонних військових вторгненнях на своїй території задля переслідування партизан-комуністів. Таким чином, ряд механізмів двосторонньої прикордонної безпеки всередині АСЕАН щодо незаконних перетинів кордонів, формальних і неформальних угод про видачу, а також суворої політики ненадання притулків для повстанців з сусідніх держав, особливо між Індонезією, Малайзією і Сінгапуром, свідчать про позитивну динаміку співпраці між державами, направлену на підтримку внутрішнього порядку один одного.

Засновники АСЕАН в рамках організації завжди виступали проти багатосторонньої військової співпраці у будь-яких його проявах. До того ж на фоні заяв з боку В'єтнаму, що АСЕАН це нова SEATO будь-яке колективне військове співробітництво розглядалось би ним як провокація. Навіть невдачі США в Індокитаї та їх заклик країнам-членам АСЕАН брати повну відповідальність за власну безпеку шляхом регіональної кооперації не змінило позицію АСЕАН в цьому питанні.

Під час підготовки до першого саміту АСЕАН у 1976 р. з'явилась ідея створення спеціальної ради з питань військово-технічного співробітництва та проведення спільних військових навчань між країнами-членами. Однак невдовзі від неї відмовились. Країни-члени АСЕАН не зважились змінювати соціально-економічний характер діяльності організації на військовий. Це могло спричинити непорозуміння в регіоні та нівелювання позитивних досягнень АСЕАН у підтримці миру та стабільності шляхом співпраці у соціально-економічній та дотичних сферах. Відкидаючи формальну співпрацю в галузі оборони, лідери АСЕАН, у свою чергу, в рамках Декларації Згоди (ASEAN, 1976a), підписаної на Балійському саміті у лютому 1976 р. висловлюють свою згоду на продовження співпраці поза рамками АСЕАН між країнами-членами у сфері безпеки з урахуванням їх взаємних потреб та інтересів. Таке формулювання передбачало двосторонні угоди про безпеку кордонів і обмін

розвідувальною інформацією, які вже і так існували між країнами-членами АСЕАН. Для них двосторонній формат співробітництва надає ряд переваг в порівнянні з тим, що могла би запропонувати формальна багатостороння система альянсного типу.

Співпраця в галузі безпеки між Малайзією і Таїландом для придушення комуністичних провокацій уздовж їх спільного кордону бере свій початок ще з 50-х рр. ХХ ст. Аналогічну угоду для контролю нелегального руху між кордонами було підписано між Індонезією і Філіппінами в 1964 р. Після закінчення військових дій між Індонезією і Малайзією, обидві країни почали активно співпрацювати, залучаючи свої наземні, повітряні і військово-морські сили, для стримування комуністичного повстанського руху, а також для боротьби з піратством і контрабандою уздовж їх спільного кордону. Такі двосторонні заходи безпеки розширили свою сферу дії після створення АСЕАН. Нова угода про безпеку між Малайзією і Таїландом, підписана в 1970 р., визнавала комбіновані операції, а також транскордонне переслідування бойовиків на території один одного. Аналогічні спільні операції проти комуністичних повстанців були проведені в Індонезії та Малайзії в 1971 р.

Хоча лідери АСЕАН і вагались щодо заключення багатосторонньої угоди з безпеки проти комуністичної підривної діяльності, запропонованої Президентом Філіппін Фердинандом Маркосом, тим не менш, двосторонні і багатосторонні обміни розвідданими про діяльність комуністичних та інших опозиційних політичних груп стало звичайною практикою між країнами. Загальна стурбованість режимів країн-членів АСЕАН в період після комуністичного перевороту в Південному В'єтнамі призвело до розширення таких двосторонніх зв'язків, але не вплинуло на багатосторонні.

До того ж відмова від військових союзів пояснюється утворенням сильного радянсько-в'єтнамського партнерства в області безпеки і радянської військово-морської присутності в регіоні на початку 1980-х рр. Стривожений такою ситуацією Сінгапур виступив за багатосторонні військові навчання серед членів АСЕАН. Таїланд та Індонезія виступили проти, аргументуючи тим, що

існуючих двосторонніх угод достатньо для протидії загрозам безпеці, які можуть виникнути, а будь-які необачні багатосторонні дії лише спровокують іншу сторону (Jones, 2011).

Свідоме рішення засновників АСЕАН про те, що організація не повинна займатись військовими питаннями і що співпраця в області безпеки повинна здійснюватися на двосторонній основі, значною мірою вплинуло на здатність АСЕАН управляти внутрішніми конфліктами. Багато з двосторонніх угод про безпеку всередині АСЕАН були спрямовані на управління проблемами безпеки кордонів. У цьому сенсі, двостороннє безпекове співробітництво в рамках АСЕАН заклало фундамент подальшого укріплення атмосфери довіри та відкритості в регіоні Південно-Східної Азії.

2.2. Спільнота безпеки АСЕАН як пріоритет безпекової діяльності організації та позиція держав-членів АСЕАН в контексті трансформації Асоціації

АСЕАН ніколи, принаймні на офіційному рівні, не задумувалась і не позиціонувалась як організація з питань безпеки. Проте, у своїх спробах зупинити воєнне втручання В'єтнаму в Камбоджу у 1970-80-х рр. АСЕАН чітко продемонструвала, що вона може відігравати важливу роль у сфері безпеки в регіоні, хоч і зосереджувалась в основному на політичних консультаціях, а не на плануванні колективної військової стратегії. Наприкінці 1980-х рр., коли остаточно сформувалось політичне вирішення камбоджійського конфлікту, стало зрозуміло, що вплив АСЕАН на питання вирішення конфлікту був значним здебільшого з точки зору того, що організація відігравала роль дипломатичного авангарду, який виступав проти продовження військової присутності В'єтнаму в Камбоджі і блокував міжнародне визнання режиму Хенга Самріна в Пномпені. Це стало зрозуміло, коли дипломатична ініціатива перейшла з регіонального до міжнародного рівня. Дійсно, після низки дипломатичних зусиль Франція, Японія, Китай і колишній Радянський Союз стали більш зацікавлені у об'єднанні воюючих фракцій Камбоджі за столом

переговорів, що врешті-решт призвело до Паризької мирної угоди 1991 р. та створення Тимчасового органу Організації Об'єднаних Націй у Камбоджі (UNTAC).

Незважаючи на зближення Михайла Горбачова з Китаєм та Заходом, і припинення радянської допомоги В'єтнаму, зміну геополітичної ситуації та згортання «холодної війни», регіональна невизначеність ПСА, що утворилась, залишалася серйозною проблемою безпеки для АСЕАН. Зокрема, такі питання як ступінь залученості США в регіоні, невирішені територіальні суперечки в Південно-Китайському морі, нестабільність на Корейському півострові, проблема розповсюдження ядерної зброї, а також поступове розширення АСЕАН, стали центральними в безпековій дипломатії АСЕАН на початку 1990-х рр. (Dent, 2008). Після закриття військових баз США на Філіппінах у 1992 р. питання про роль Америки в безпеці в Південно-Східній Азії стало найбільш гострим та дискусійним для багатьох держав АСЕАН. Питання присутності США в регіоні ПСА підняло на поверхню так звану дилему коаліцій країн Третього світу: протиріччя між прагненням до автономії з одного боку та необхідність забезпечення зовнішніх гарантій безпеки з іншого. Так держави-члени АСЕАН були досить амбівалентними у ставленні до присутності США в регіоні.

Наприклад, у 1989 р. всі шість лідерів АСЕАН закликали Вашингтон залишитися «балансиром» в Південно-Східній Азії, але жоден з членів АСЕАН не висловив ніяких протестів щодо закриття американських військових об'єктів на Філіппінах. У 1989–1990 рр. Індонезія та Малайзія протестували проти пропозиції від Сінгапуру надати США деякі свої об'єкти, оскільки вони стверджували, що це суперечить духу Договору про Зону миру, свободи і нейтралітету (ASEAN, 1971), але водночас самі також пропонували доступ Вашингтону до своїх об'єктів. А у 1995 р. країни-члени АСЕАН підписали Договір про зону, вільну від ядерної зброї, в Південно-Східній Азії (ASEAN, 1995), яка не зовсім відповідала американській військовій стратегії в регіоні (Ва 2010а, 120).

Питання безпеки стояли на порядку денному ПСА надзвичайно гостро. Невирішені територіальні суперечки з приводу островів у Південно-Китайському морі являли собою лише одну з таких проблем безпеки для АСЕАН у постбіполярний період, на фоні низки новітніх загроз нетрадиційного характеру (Caballero-Anthony, 2007). Питанням окремої важливості залишалося сусідство з такою великою по багатьом показникам країною як КНР.

Загалом участь АСЕАН в регулюванні регіонального порядку у Південно-Східній Азії зводилась до наступних аспектів:

- побудова та зміцнення національної, а в підсумку і регіональної опірності через систему соціально-економічних транзакцій;
- підтримання та посилення тісних політичних контактів (включаючи двостороннє військово-співробітництво) та економічних зв'язків між членами АСЕАН;
- будівництво мирних і кооперативних зв'язків з рештою Південно-Східної Азії;
- зниження небажаного впливу великих держав в регіоні, особливо у військовому плані.

Незважаючи на високий рівень консенсусу серед членів АСЕАН щодо перших двох вимірів, у їхніх поглядах на засоби досягнення третього і четвертого вимірів існували значні відмінності (Huxley, 1993, 90).

Динаміка економічних і політичних змін у Південно-Східній Азії в регіоні представила перед АСЕАН принаймні три основні проблеми. Перший виклик стосувався подолання внутрішніх політичних та економічних змін у державах-членах Асоціації. Зрозуміло, що більшість членів АСЕАН приділяють більше уваги економічному розвитку у своїх національних програмах. Всі вони спрямовані на прискорення економічного зростання, тенденцію, яка може створити як умови для співпраці, так і для конкуренції між державами-членами. У політичній сфері ключові держави-члени переживають нову політичну динаміку, що характеризується зміною керівництва (зміною поколінь), поступовим переходом до демократії і зростаючою роллю громадянського

суспільства. Управління регіональними наслідками внутрішніх економічних і політичних змін, таким чином, є викликом для АСЕАН на шляху до формування декларованої спільноти, орієнтованої на людей (people-oriented community).

Другою проблемою є збалансування глибини регіональної економічної співпраці з подібним співробітництвом у сфері політики та безпеки. Бачення економічної спільноти АСЕАН формувалося впродовж десятиліть, проте зараз АСЕАН більше не може прикидатися, що мир, стабільність і процвітання можуть бути досягнуті виключно через економічне співробітництво. У довгостроковій перспективі стабільне економічне співробітництво може бути гарантоване лише подібним співробітництвом у сфері політики та безпеки. Насправді більш глибока співпраця в галузі політики та безпеки буде забезпечувати міцнішу основу для більшої та глибшої економічної інтеграції. І навпаки, більш глибока та більша економічна інтеграція повинна полегшити країнам АСЕАН розширення та зміцнення співпраці в галузі політики та безпеки. Іншими словами, АСЕАН слід приділяти однакову увагу як економічній, так і політико-безпековій співпраці.

Третім завданням є посилення рішучості та спроможності вирішувати нетрадиційні питання безпеки, які останнім часом стали більш помітними в регіоні. Загроза транскордонних проблем з кожним роком стає все більш актуальною. Тероризм, морська безпека, незаконне рибальство, сепаратизм і погіршення стану навколишнього середовища стали серйозними загрозами для регіональної стабільності та безпеки. Зростає також занепокоєння з приводу загроз безпеці людини (HumanSecurity), таких як бідність, голод, порушення прав людини та інфекційні хвороби. Кризи, викликані тяжким гострим респіраторним синдромом у 2003 р., «пташиним грипом», а також вірусом H1N1 («свинячий грип»), чітко демонструє, що загрози безпеці в Південно-Східній Азії стають більш транснаціональними, розмиваючи відмінність між внутрішньою та зовнішньою безпекою. Взаємозалежність безпеки стає дедалі очевиднішою в Південно-Східній Азії, оскільки те, що відбувається в одній

країні, безумовно, впливає на інші. Боротьба з цими проблемами є серйозним викликом для АСЕАН.

Що стосується зовнішнього середовища, тут варто відзначити важливість формування Спільноти Безпеки АСЕАН через призму трьох основних завдань з питань безпеки, що стояли перед АСЕАН. Перше полягало в тому, як саме належним чином АСЕАН має позиціонувати себе у контексті зміни стратегічних відносин між великими державами, зокрема США та Китаєм. Сучасна динаміка в цих зв'язках наочно демонструє появу нового регіонального порядку в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, який і надалі буде залишатись комплексним. Хоча вони намагаються встановити коопераційні відносини, очевидні також ознаки формування конкуренції. Китай, зростаюча держава зі своїми власними інтересами, вбачає в США державу, яка може обмежити її регіональне домінування. АСЕАН занепокоєна політичним курсом, який Китай може взяти у найближчому майбутньому. Між тим, США явно виступають проти виникнення нового конкуруючого центру сили, що може стати викликом для її лідируючих позицій в регіоні. Усе це ускладнюється невирішеною проблемою ядерної зброї на Корейському півострові, а саме загрозою, яку представляє Північна Корея для регіональної безпеки, і питанням енергетичної безпеки. Маневрування серед державних інтересів великих держав становить заперуку розвитку та укріплення позицій самої АСЕАН у найближчі роки.

Другою проблемою є реагування на підйом Китаю. Побоювання з приводу зростання ролі та впливу Китаю стали особливо помітними після прийняття Національним конгресом народних депутатів у 1992 р. закону, який проголосив китайський суверенітет на всій території Південно-Китайського моря. АСЕАН, зі свого боку, відповіла на це у липні 1992 р., видавши Манільську декларацію про Південно-Китайське море, яка «закликала всі зацікавлені сторони проявляти стриманість з метою створення позитивного клімату для можливого вирішення спору» (ASEAN, 1992). Декларація також закликала всі сторони застосовувати принципи, що містяться в Договорі про дружбу та співробітництво в Південно-Східній Азії (ASEAN, 1976b), як

основу для створення кодексу міжнародної поведінки в Південно-Китайському морі.

Протягом останніх десятиліть Китай послідовно демонстрував свою здатність підтримувати економічне зростання вражаючими темпами, значно більшими, ніж у сусідів з Південно-Східної Азії. Важливість економіки Китаю для держав АСЕАН стала ще більш очевидною після фінансової кризи 1997 та 2008 рр. Поряд з економічним розвитком, військовий потенціал Китаю також значно покращився по відношенню до країн Південно-Східної Азії. Занепокоєння зростанням Китаю пов'язане, перш за все, з питанням про те, як Китай використає свій новий статус і вплив у досягненні своїх національних інтересів і цілей у регіоні. Більше того, в економічному плані ще не ясно, чи стане Китай конкурентом або партнером державам-членам АСЕАН. Однак важливо відзначити, що Китай неодноразово запевняв регіональні країни, що його зростання буде мирним і що він продовжуватиме відігравати позитивну роль у стабільності та безпеці ПСА та АТР.

Третій виклик зосереджується на підтримці ролі АСЕАН як гаранта регіонального порядку. АСЕАН усіляко намагається підтримувати свій авторитет в якості «головної рушійної сили» (driving force) АРФ. Для цього АСЕАН слід посилити багатосторонню співпрацю в галузі безпеки між учасниками процесу, які не є членами АСЕАН. Модель АСЕАН у нинішньому її вигляді, особливо за відсутності альтернативних форматів, залишається важливою багатосторонньою структурою для управління питаннями безпеки в ПСА та меншою мірою в АТР. Міжнародна вага та значущість АСЕАН залежить від здатності Асоціації підвищити власний авторитет, перетворившись на більш ефективну, інституційну та згуртовану організацію. Саме ці якості гарантуватимуть посилення позицій регіонального лідерства АСЕАН.

Оскільки інтерес до регіону з боку великих держав після завершення «холодної війни» значною мірою знизився, середні та малі країни Південно-Східної Азії все більше почали схилитися до думки про об'єднання спільних

зусиль для подальшого мирного співіснування та стабілізації регіональної системи відносин. З початку 1990-их рр. держави-члени АСЕАН зрозуміли, що для стійкого економічного зростання їм необхідні політична стабільність, мир, національна та регіональна безпека. У зв'язку з цим в АСЕАН поступово з'являється розуміння необхідності пошуку найбільш стійких рамок міждержавних відносин, в яких країни регіону могли б розвиватися, співпрацювати і мирно конкурувати між собою, вирішуючи всі суперечки та розбіжності політико-дипломатичними методами. Як наслідок уже з кінця 90-х рр. XX ст. в рамках АСЕАН починає окреслюватися ідея пошуку нової, більш тісної та конкретно визначеної форми взаємодії держав Азійсько-Тихоокеанського регіону у сфері безпеки. Це Спільнота Безпеки АСЕАН в рамках більш амбітного плану – Спільноти АСЕАН (ASEAN Community).

Пропозиція Індонезії перетворити АСЕАН на Спільноту Безпеки (наряду з Економічною та Соціо-культурною Спільнотами), була висунута з урахуванням внутрішньої та зовнішньої кон'юнктури. У цьому контексті ідея Спільноти Безпеки АСЕАН мала на меті забезпечити таке відчуття спільних цілей, практичну мету та окреслити майбутнє становище організації, до якого повинні прагнути всі держави-члени. СБА покликана слугувати платформою, на якій політичне та безпекове співробітництво держав-членів АСЕАН може перейти до більш високого рівня (ASEAN, 2003). Таким чином, домовленість про СБА представляє рішучість членів АСЕАН та розуміння необхідності покращення його спроможності управляти регіональними політичними та безпековими проблемами.

Це дасть можливість АСЕАН продемонструвати більшу спроможність і відповідальність за те, щоб залишатися основною рушійною силою інтеграційних процесів в ПСА (ASEAN, 1997). При цьому члени Асоціації усвідомлюють, що АСЕАН має освоїти нові інноваційні шляхи підвищення своєї безпеки та встановити умови для формування Спільноти Безпеки АСЕАН, які включають такі елементи: встановлення спільних норм поведінки, запобігання конфліктам, підходи до врегулювання конфліктів та

постконфліктне миробудівництво (ASEAN, 2003). Задумана таким чином СБА має на меті створити для АСЕАН основу задля посилення її спроможності заздалегідь запобігати або, у разі виникнення, вирішувати міждержавні конфлікти і потім долучатися до процесу постконфліктного будівництва миру, щоб запобігати повторенню подібних ситуацій надалі. У цьому контексті план посилення заходів зі зміцнення довіри АСЕАН і превентивної дипломатії дуже схожі з аналогічними процесами в рамках АРФ (Narine, 1997). Справді так, оскільки СБА ставить за мету посилити роль АСЕАН в АРФ, то група держав-членів Асоціації повинна підвищити свою здатність виконувати в межах Форуму свої основні функції, а саме, виступати в якості рушійної сили у забезпеченні реалізації трьох етапів розвитку АРФ.

Угода про перетворення АСЕАН на Спільноту Безпеки була достатньо амбітним планом. Існували сумніви щодо спроможності АСЕАН повною мірою виконати угоду про СБА. Адже договір не є обов'язковим і не надає жодних додаткових стимулів державам-членам для його виконання. Критики апелювали до того, що країни-члени АСЕАН мають постколоніальне минуле і тому надають першочергового значення Вестфальському принципу суверенітету і речно дотримуються принципу невторчання в буквальному розумінні цього слова. У цьому контексті держави-члени не зобов'язані проводити і реалізовувати будь-яку регіональну домовленість, яка не приносить негайної і відчутної користі для вузько визначених національних інтересів кожної окремо взятої країни.

Структура Спільноти АСЕАН включає в себе найважливіші сфери взаємодії: політичну, безпекову, економічну, культурну, соціальну. Передбачається, що поетапна та структурна співпраця за в цих галузях сприятиме у майбутньому становленню повноцінного співтовариства не лише на папері. Спільнота АСЕАН має три основні опори:

- Спільнота Безпеки (Political-Security Community)
- Економічна Спільнота (Economic Community)
- Соціо-культурна Спільнота (Socio-Cultural Community)

Вперше про спільноту націй згадується в документі 1997 р. під назвою «АСЕАН: Бачення 2020» (ASEAN, 1997), прийнятому главами держав-членів з нагоди тридцятої річниці АСЕАН, в якому заявлене спільне бачення організації як «концерту націй Південно-східної Азії, що спільно дивляться у майбутнє, живуть у мирі, стабільності та добробуті, об'єднані між собою співпрацею та динамічним розвитком в спільноту небайдужих суспільств» (ASEAN, 1997). На 9 Саміті АСЕАН у 2003 р. лідери країн-членів підтвердили своє бажання створити Спільноту АСЕАН до 2020 р. Пізніше на 12 Саміті АСЕАН на Філіппінах в м. Себу в січні 2007 р. було прийнято Декларацію про пришвидшення формування Спільноти АСЕАН до 2015 р.

У грудні 2005 р. АСЕАН вирішив розробити Статут (Хартію) АСЕАН (ASEAN, 2007). Це рішення відобразило розуміння АСЕАН, що для поглиблення внутрішньої співпраці між її членами та для відігравання більш значущої та ефективної ролі за межами Південно-Східної Азії необхідно посилити її інституційну спроможність. Хартія АСЕАН мала слугувати організації для досягнення трьох взаємопов'язаних цілей, таких як: правосуб'єктність АСЕАН, система інституційної підзвітності, а також укріплення сприйняття АСЕАН як серйозного регіонального гравця у майбутньому розвитку АТР. Через два роки, у листопаді 2007 р., Статут АСЕАН був підписаний усіма главами держав-членів АСЕАН на саміті в Сінгапурі. Хартія стала важливою історичною віхою для АСЕАН, що відобразила спільне бачення розвитку та формування Спільноти АСЕАН. Отже, ратифікація лідерами АСЕАН Хартії стала важливим кроком не лише в еволюції Асоціації та з точки зору реалізації Спільноти АСЕАН, але й з точки зору того, щоб закріпити за собою статус впливового політичного об'єднання в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

22 листопада 2015 р. члени Асоціації країн Південно-Східної Азії підписали «Куала-Лумпурську декларацію про створення Спільноти АСЕАН». Лідери 10 країн-членів також схвалили декларацію «АСЕАН: Бачення – 2025» (ASEAN, 2015), що являє собою «План дій» (RoadMap) розвитку організації на

найближчі роки. Уже 31 грудня 2015 р. Малайзія в якості чергового голови АСЕАН заявила про офіційне створення Спільноти Асоціації держав Південно-Східної Азії, що стало важливою подією в історії цієї регіональної організації в контексті поглиблення регіональної інтеграції.

Всі документи АСЕАН щодо СБА носять досить загальний характер, не конкретизуючи кінцевих форм даного міжнародного проекту, і не припускають створення будь-яких спільних миротворчих сил. І в цьому знову підтверджується, що для лідерів країн АСЕАН важливий не стільки мета, скільки сам процес формування мирної і стабільної обстановки в регіоні. СБА будується на міжнародно-правовій базі, яку заклали Договір про дружбу і співробітництво 1976 р. (ASEAN, 1976b), Договір про зону, вільну від ядерної зброї в Південно-Східній Азії (Бангкокський договір) 1995 р. (ASEAN, 1995), концепція «АСЕАН-2020» (ASEAN, 1997), Друга декларація згоди 2003 р. (ASEAN, 2003) і, що особливо важливо, підписана в 1992 р. в Манілі Декларація АСЕАН про поведінку сторін у Південно-Китайському морі (ASEAN, 1992), яка встановила Кодекс поведінки держав АСЕАН (насамперед незастосування сили і невтручання інших країн в справи регіону) при вирішенні спорів щодо суверенітету на острівні території в Південно-Китайському морі. При цьому важливо, що після десятиліття довгих і важких переговорів до цих зобов'язань приєднався і Китай, хоча і в не зовсім зобов'язувальній декларативній формі. З цих основоположних документів випливає, що члени, які формують Співтовариство пов'язані зобов'язанням за жодних обставин не вдаватися до сили для вирішення яких би то не було регіональних проблем, розглядати свою безпеку в нерозривному зв'язку один з одним і як частина загальної безпеки регіону, керуючись єдиною оцінкою ситуації і похідних від неї завдань.

В АСЕАН це називають «взаємозалежністю безпеки», яка передбачає такі компоненти, як:

- формування і прийняття певних норм поведінки;
- запобігання конфліктів (превентивна дипломатія);

- врегулювання конфліктів політичними засобами;
- постконфліктне будівництво миру;
- механізми реалізації цих завдань.

Спільнота безпеки АСЕАН – це не оборонний союз, подібний до НАТО, і не структура колективної безпеки в традиційному розумінні цього терміна, а форма співробітництва держав, чия національна безпека настільки взаємозалежна, що її неможливо розглядати у відриві одна від одної, коли національні інтереси у сфері оборони та безпеки кожної окремо взятої країни залежать від того, що станеться з усією групою країн. Спільнота безпеки АСЕАН розглядається також як система «спільної безпеки», яка передбачає заходи спільного управління кризовими і конфліктними ситуаціями. Спільнота не передбачає створення військової організації, що координує дії генеральних штабів країн-членів. Немає об'єднаних збройних сил, а в його нормативних актах не міститься аналога ст. 5 Північноатлантичного договору, що автоматично оголошує напад проти будь-якого члена агресією проти блоку в цілому. Таким чином, Спільнота безпеки не має вертикальної структури, що вимагає довгого процесу узгодження рішень. І поки важко сказати, в якій саме формі буде реалізована Спільнота безпеки, але вже відомо, що лідери АСЕАН одностайно висловлюються за збереження всіх чинних принципів Асоціації і після 2020 р.

Структура СБА спирається на регулярні зустрічі міністрів закордонних справ і оборони, які відповідають за виконання прийнятих планів дій. Вони зобов'язані звітувати перед Радою АСЕАН і вносити пропозиції по найбільш важливих питаннях. У разі необхідності вони можуть і самі вживати заходів, що сприяють зміцненню СБА. Вони виробили свою програму співпраці в області безпеки, яка передбачає встановлення системи оповіщення про піратські напади, регулярний обмін інформацією, проведення спільних навчань і підготовку кадрів у військових навчальних закладах держав АСЕАН і країн - партнерів по діалогу.

Щорічно проводяться спільні навчання з протидії актам тероризму і морського піратства. Істотну допомогу в сфері оборонного співробітництва країни АСЕАН отримують від США та Китаю. Крім офіційних зустрічей міністрів оборони час від часу проводяться конференції начальників генеральних штабів, керівників видів збройних сил, начальників військових навчальних закладів та ін. Через широку систему форумів, особливо таких, як Форум АСЕАН з питань регіональної безпеки, зустрічі у форматі АСЕАН +3, Східноазійський саміт та ін., ці країни тісно пов'язані з основними державами світу і підтримують з ними постійний діалог.

При цьому самі держави АСЕАН, як правило, виступають з єдиних, заздалегідь узгоджених позицій. Це відбувається в ООН, СОТ, АТЕС і в інших міжнародних багатосторонніх організаціях. Повноцінна Спільнота безпеки АСЕАН має відповідати певним критеріям. Його члени повинні не тільки підтримувати мирні і дружні відносини між собою, але і не мати ніяких ворожих планів по відношенню до інших країн і намірів застосовувати силу або загрозу силою для вирішення спірних питань, не нарощувати військові витрати. Це буде важливим кроком вперед на шляху співпраці країн АСЕАН у сфері політики і безпеки.

Створення повноцінного співтовариства безпеки поки гальмується занадто великими відмінностями в позиціях первинних (Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни та Бруней-Даруссалам) та нових (В'єтнам, Камбоджа, Лаос і М'янма) членів організації. Попереду ще створення ефективного механізму для того, щоб разом запобігати, припиняти, контролювати і вирішувати виникаючі конфлікти і суперечності між країнами шляхом переговорів. Поки результати в цій справі залишаються досить умовними. Багато чого буде залежати від просування економічної інтеграції в регіоні. Тільки вона і може створити взаємозалежність держав, при якій ніхто з них не захоче застосовувати силу. Процес в цьому напрямі йде, але повільно.

Процес формування СБА стикається із чималими труднощами, що впливають з відмінності національних інтересів і стратегічних розрахунків

держав-членів. Завдання побудови ефективної системи регіональної безпеки в ПСА останнім часом стала займати все більш значуще місце в системі міжнародних відносин в даному регіоні. Хоча Азія перевершує Європу за темпами економічного зростання, вона значно програє їй у політичній організації. Тут явно не вистачає структур в області безпеки для стримування територіальних, етнічних і національних конфліктів. У Південно-Східній Азії основа такої структури поки тільки закладається у вигляді Співтовариства безпеки АСЕАН. Лідери АСЕАН і політичні еліти давно усвідомили, що їхня безпека в широкому сенсі цього слова, як і стабільність чинних режимів, не обмежується традиційним захистом суверенітету і територіальною цілісністю, а включає захист національної, політичної, економічної та соціальної систем і навколишнього природного середовища. У багатьох цих областях вона невіддільна від регіональної і навіть глобальної безпеки і може бути забезпечена тільки у співпраці з усіма іншими країнами.

Загалом же позиції урядів країн-членів АСЕАН щодо СБА можна умовно розподілити на 2 групи: ті, що повністю підтримують Спільноту (переважно це первинні держави-засновниці Асоціації: Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни, а також Бруней-Даруссалам, який приєднався до організації пізніше в 1984 р.), та ті, що виражають свою підтримку опосередковано чи частково (так звані «нові» недемократичні члени організації: В'єтнам, Лаос, М'янма, Камбоджа). Особливо це простежується по відношенню до гуманітарного блоку питань – права та свободи людини, свобода слова, громадянське суспільство та ін.

Підтримка урядом Брунею ідеї створення Спільноти АСЕАН переслідувала 2 цілі. Перша мала економічне підґрунтя. Бруней - країна, яка сильно залежить від нафтогазового сектора. Однак видобуток нафти в Брунеї поступово зменшується. Це свідчить про те, що економічна диверсифікація стала важливим питанням для уряду Брунею. Розвиток харчової промисловості також має важливе значення для диверсифікації брунейської економіки, оскільки в державі існує великий попит на харчову продукцію (харчові

продукти, що не порушують мусульманські гастрономічні заборони) як всередині країни, так і з боку численного світового мусульманського населення. Це може сприяти розвитку малих та середніх підприємств у Брунеї. Уряд Брунею вважає о. Мінданао одним із перспективних хабів для виробництва та збуту халяльної їжі. З цією метою Бруней також залучався до миротворчої діяльності в регіоні. Так, з метою розширення власних ринків, у жовтні 2004 р. Бруней приєднався до Міжнародної групи з моніторингу за ситуацією на Мінданао, що склалась внаслідок діяльності локальних сепаратистських груп (Фронт національного визволення моро та Ісламський фронт визволення моро) та намагався допомагати уряду Філіппін відновити мир на острові.

Другим мотивом, що лежить в основі стратегій підтримки уряду Брунею, стало вирішення екологічних проблем. За деякими даними, з 2000-х рр. місцеві мешканці страждали від екологічних проблем, на зразок неправильного поводження з відходами та небезпечний рівень забруднення внутрішніх вод. Крім того, люди Брунею зазнають шкоди від транскордонного забруднення смогом. У 2007 р., коли султан Хассанал Болкіах взяв участь у 13-му саміті АСЕАН, він закликав усіх членів Асоціації об'єднати зусилля для вирішення екологічних проблем шляхом багатостороннього співробітництва та посилити співпрацю у сфері охорони навколишнього середовища.

На 12-й Міністерській нараді АСЕАН з навколишнього середовища, що відбулася у вересні 2012 р. з метою посилення регіональної співпраці з екологічних питань, міністр розвитку Брунею підписав Бангкокську Резолюцію АСЕАН з питань екологічного співробітництва (ASEAN, 2012) та наголосив на підтримці формування Співтовариства АСЕАН та його ролі у зміцненні безпечного навколишнього середовища. Окрім того, коли Султан Болкіах взяв участь у II Азійсько-Тихоокеанському водному саміті (Asia-Pacific Water Summit), він закликав країни-учасниці, включаючи членів АСЕАН, приділяти більше уваги водним питанням, які вже призводять до напруги між країнами, впливають на здоров'я людей та спричиняють стихійні лиха. Впровадження

субрегіональної системи моніторингу в межах АСЕАН відбулось саме під час головування в організації Брунею. Ця система може визначити причину лісових пожеж шляхом обміну супутниковими даними.

Камбоджа давно користується негативним авторитетом в питаннях демократії та прав людини. Тому не дивно, що стратегії, прийняті урядом Камбоджі у відповідь на створення Спільноти АСЕАН, виносили за рамки пріоритету питання безпеки людини. Ці стратегії перешкоджали участі громадським організаціям у процесі розбудови Спільноти. Водночас Камбоджа чи не найбільший прихильник дотримання принципу невтручання.

Протидія уряду Камбоджі участі неурядовим громадським організаціям у процесі розбудови Спільноти АСЕАН, зосереджена на прагненні режиму закріпити свою життєздатність. Починаючи з 90-х рр. все більше камбоджійців протестують проти уряду, а демонстрації людей призвели до напруженості між панівними елітами Камбоджі та значними верствами населення. Ось чому влада Камбоджі розцінює будь-яких активістів чи представників громадянського суспільства як потенційну загрозу режиму. Однак АСЕАН передбачає участь різного роду громадських об'єднань у процесі розбудови Спільноти, та їх можливість, хоч і обмежену, приєднатися до процесу прийняття рішень в організації.

Навіть у 2012 р., коли Камбоджа головувала в АСЕАН, уряд Камбоджі продовжував перешкоджати участі громадських неурядових організацій у процесі розбудови Спільноти АСЕАН. Наприклад конференція громадянського суспільства АСЕАН того ж року, організована представниками адвокатури. Вона надавала неурядовим представникам канал, через який вони могли озвучити свої рекомендації АСЕАН щодо Спільноти. Планувалося провести семінари в готелі «LuckyStar» в столиці Камбоджі, Пномпень, для обговорення питань прав людини та людської безпеки. Проте керівництво готелю погрожувало вимкнути живлення в конференц-залах та забарикадувати двері, якщо семінари продовжуватимуться. Існували підозри, що саме уряд Камбоджі стояв за цими акціями (Jimbo, 2007). Подібні дії послаблюють можливості

АСЕАН отримувати інформацію від експертів щодо низки проблем людської безпеки, включаючи торгівлю наркотиками та людьми, права людини, управління наслідками стихійних лих та забруднення навколишнього середовища.

Основна мета дотримання принципу невторчання з боку уряду Камбоджі – захист національного суверенітету. Ральф Еммерс стверджував, що з моменту вступу Камбоджі до АСЕАН в 1999 р. Договір про дружбу і співробітництво (ASEAN, 1976b) надавав їй інструмент для управління відносинами з Таїландом і В'єтнамом, оскільки принцип невторчання в Договорі стримував територіальну експансію двох держав за рахунок сусідніх територій (Emmers, 2005a, 81-82). Крім того, принцип невторчання став потужним приводом для спростування урядом Камбоджі критики з боку західних країн. Наприклад, у 1999 р. міжнародна спільнота розкритикувала рішення Хун Сена, тодішнього Прем'єр-міністра, відхилити пропозицію ООН про участь міжнародної спільноти у суді проти колишніх лідерів червоних кхмерів. Однак Хун Сен стверджував, що участь міжнародної спільноти у судовому процесі зашкодить суверенітету Камбоджі та дестабілізує державу. За таких умов принцип невторчання був корисним інструментом, який захищав національний суверенітет Камбоджі від наполегливої поведінки сусідніх країн та інколи різкої критики міжнародного співтовариства. Таким чином, міжнародний дискурс Камбоджі так чи інакше базувався окрім іншого і на відстоюванні дотримання принципу невторчання.

Після падіння режиму Сухарто, уряд Індонезії поступово переймає демократичну систему. Процеси демократизації вплинули на розширення участі Індонезії в формулюванні порядку денного АСЕАН (Dosch, 2003a, 487). Базисна ціль Індонезії – закріпити свою провідну роль в АСЕАН та ПСА загалом (Collins, 2013, 62). Ральф Еммерс стверджував, що з 1960-х до початку 1990-х рр. Індонезія відігравала роль «доброзичливого» лідера («benevolent leadership»). Замість того, щоб практикувати регіональний примус заради накопичення гегемоністичної влади, Індонезія виступала в якості медіатора в

регіональних спорах, як, наприклад, конфлікт у Камбоджі чи суперечки навколо Південно-Китайського моря (Emmers, 2005b, 649-652). Однак наприкінці 90-х рр. два інциденти похитнули індонезійський лідерський статус. Перший випадок стосувався незалежності Східного Тимору в 2001 р. Індонезія стала приводом для занепокоєння для сусідніх країн, оскільки вони побоювалися, що відокремлення Східного Тимору від Індонезії спричинить проголошення незалежності інших індонезійських провінцій, що призведе до регіональної проблеми з безпекою, біженцями, сепаратистськими рухами у Провінції Мінданао та серед мусульманської більшості на півдні Таїланду (Dupont, 2001, 164). По-друге, фінансова криза 1997 р. та низка внутрішніх терористичних атак призвели до соціальної нестабільності та політичних потрясінь в Індонезії, завдавши шкоди лідерським позиціям держави в Південно-Східній Азії (Emmers, 2005b, 660).

Створення СБА дало можливість уряду Індонезії посилити свою роль в АСЕАН (Emmers, 2005b, 661). Не дивно, що уряд Індонезії всіляко лобіював створення Спільноти АСЕАН. Результатом такої активної підтримки стало представлення урядом Індонезії кількох ідей – створення регіональних миротворчих сил та Інституту миру та примирення АСЕАН. Саме на 9-му саміті АСЕАН, де АСЕАН підписала Балійську згоду II (ASEAN, 2003), розроблену урядом Індонезії, остання відновила роль лідера групи або, принаймні, продемонструвала бажання Джакарти очолити інтеграційні процеси в ПСА (Smith, 2007, 423).

Індонезія активно підтримувала розвиток прав людини та демократії. Не зважаючи на прагнення нових членів Асоціації, В'єтнаму, Камбоджі, Лаосу та М'янми, уникати обговорення внутрішньополітичних проблем окремих держав, на 15-му саміті 23 жовтня 2009 р. в Таїланді, лідери АСЕАН підписали відповідну Декларацію про початок роботи Міжурядової комісії АСЕАН з прав людини (ASEAN, 1993). Індонезійський уряд був одним з небагатьох, хто виступав за функціонування комісії. Її створення демонструє прихильність АСЕАН до прогресивних стратегій для зміцнення регіонального

співробітництва в галузі прав людини. Крім того, уряд Індонезії прагнув розширити участь суспільства, зокрема через НУО та громадські об'єднання, у процесах залучення до роботи над формуванням Спільноти АСЕАН.

По-друге, уряд Індонезії виступав за створення Інституту миру та єднання АСЕАН (ASEAN, 2011a), що об'єднав представників неурядових експертних і дослідницьких установ з країн-учасниць АСЕАН для опрацювання механізмів запобігання конфліктам. Діючи на неурядовому рівні, даний механізм повинен стати провідником ідей і проектів взаємодії країн АСЕАН в галузі безпеки, включаючи сферу превентивної дипломатії (ASEAN, 2009). Індонезія також підтримувала ідею Центру гуманітарної допомоги ASEAN (ASEAN, 2011b).

Лаос, в силу внутрішньополітичної ситуації, зайняв дещо неоднозначну позицію щодо створення Спільноти АСЕАН. З одного боку, уряд Лаосу підтримував економічну та меншою мірою політико-безпекову інтеграцію, однак з іншого – всіяко намагався підірвати певні положення, які стосуються прав людини, свободи слова та демократичних цінностей. Мотивацією для такої поведінки слугувало бажання уряду Лаосу закріпити життєздатність режиму. Вважаючи покращення економічних показників найкращим способом підтримання легітимності влади та закріпленні однопартійності, наприкінці 1980-х рр. керівництво держави вдалося до економічних реформ, які поступово підвищували рівень життя людей. Економічні інструменти підтримки внутрішньої стабільності показали себе достатньо ефективними, принаймні перші десятиліття. Свідченням цього є те, що антиурядова діяльність, незалежно від того, чи проводилася вона політичними дисидентами або етнічними меншинами, була дуже слабкою.

Проте уже з середини 2000-х рр. легітимність уряду Лаосу стикається з потужними проблемами. Все частіше всередині держави та за її кордонами лунала критика уряду через брак демократії та утиски прав і свобод громадян. До цього руху активно долучались західні країни та міжнародні правозахисні НУО. Наприклад, у 2004 р. Палата представників США закликала уряд Лаосу встановити демократичну систему та звільнити політичних в'язнів, що уряд

Лаосу розцінив як тиск і апелював до принципу невторчання. У 2007 р. доповідь НУО «Amnesty International», всесвітній рух, що привертає увагу на грубі порушення загальновизнаних прав і свобод людини, аналогічно критикує жорстокі репресії уряду Лаосу щодо міноритарного населення горців Хмонгів. У квітні 2006 р. лаоські урядові війська напали на Хмонгів, в результаті чого загинуло 26 осіб, більшість з яких були дітьми та жінками. Незважаючи на публічну критику уряду Лаосу, влада відкидала відповідальність за напад. Негуманне поводження уряду Лаосу з його народністю Хмонг призвело до переміщення біженців до Таїланду. Однак, коли міжнародна спільнота висловила занепокоєння з приводу вигнання урядом Таїланду людей Хмонг назад до Лаосу, уряд Лаосу відповів, що біженці Хмонг не є громадянами Лаосу і що це проблема Таїланду.

Створення Спільноти АСЕАН несло в собі потенційні ризики для лаоського уряду, особливо соціальна її частина. Уряд боявся розвитку внутрішнього інакомислення серед опозиційних груп та антиурядової діяльності серед етнічних меншин. Таким чином, стратегія Лаосу щодо створення Спільноти попри підтримку економічної та безпекової складової так чи інакше зводилась до блокування соціально-культурного блоку, а саме демократичних її аспектів, оскільки вони були здатні похитнути позиції режиму.

Формально уряд Лаосу погодився створити Спільноту АСЕАН і ратифікував Статут АСЕАН. Пізніше прем'єр-міністр Лаосу Буасон Буппхаван підписав угоду, що дозволяє громадянам Лаосу створювати громадські організації та ратифікував Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенцію ООН проти корупції та Конвенцію про права інвалідів. В той же час, коли АСЕАН вирішила включити деякі положення, що стосувались прав людини до Статуту АСЕАН та створити регіональний орган з прав людини, уряд Лаосу заявив, що вони не готові до негайного створення такого органу. Крім того, у 2009 р., коли уряд Таїланду закликав військовий режим М'янми звільнити відому політичну діячку та лідерку опозиції Аун Сан Су Чжі,

уряд Лаосу виступив проти прохання таїландського уряду і наполягав на тому, щоб країни-члени АСЕАН дотримувалися принципу невтручання.

Уряд Малайзії активно пропагував створення Спільноти АСЕАН від самого початку. Залучення до багатосторонніх механізмів АСЕАН стало наріжним каменем малайзійської дипломатії. Малайзія використовувала Асоціацію як платформу для забезпечення національної безпеки. Наприклад, за словами Амітава Ачар'ї, метою пропозиції уряду Малайзії створити ZOPFAN (ASEAN, 1971) в 1971 р. було мінімізувати втручання Китаю у внутрішні справи країн-членів АСЕАН (Acharya, 2009b, 196). До того ж, як виявилось, після «холодної війни» Малайзія мала неабиякі амбіції стати лідером в рамках АСЕАН. Ця амбіція стала цілком очевидною під час внутрішньополітичної нестабільності, яка охопила Індонезію у 90-х рр. Крім того, з метою посилення міжнародного статусу АСЕАН, уряд Малайзії закликав АСЕАН відкрити свої двері для членства Камбоджі, Лаосу, М'янми та В'єтнаму.

Паралельно уряд Малайзії намагався грати роль локомотива АСЕАН в інтеграції регіональної економіки. Наприклад, уряд Малайзії активно сприяв створенню Економічної ради країн Східної Азії, або як її ще називають Східноазійська економічна група, що по суті являла собою домовленість про Зону вільної торгівлі в Східній Азії без участі західних країн. У 1997 році Махатхір Мохамад запропонував об'єднати економічні зусилля країн-членів АСЕАН, КНР, Японії та Республіки Корея. Ідея створення Ради була реакцією уряду Малайзії, зокрема прем'єра Мохамада, відомого своєю активною проазійською позицією, на інтеграцію АСЕАН до Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС). Він рішуче виступав проти приєднання до блоку західних країн і відстоював позиції самобутності та регіональної єдності. По суті ж Рада була копією АТЕС, лише без Північної Америки та Австралії. Скоріш за все саме тому вона була приречена на невдачу. Тим не менш, діалогові раунди у форматі «ASEAN + 3» можна в деякій мірі назвати наступником ідей Східноазійської економічної групи. Первісну концепцію Ради було дуже важко реалізувати, оскільки існували великі економічні, політичні та

регіональні відмінності між країнами Східної Азії. Крім того, концепція малайзійського прем'єра ставила Японію в не надто зручне становище лідера. У той час ця перспектива була неприйнятною для Японії, оскільки вона була дуже тісно пов'язана зі США та була зв'язана торговими зобов'язаннями з іншими країнами, що були виключені з організації. Південна Корея також була вкрай незадоволена тим, що Японію розглядають в центрі усіх економічних процесів, і відмовилась підтримувати її.

Та попри відчайдушні намагання Малайзії стати визнаним лідером, принаймні на субрегіональному рівні та в рамках АСЕАН, Індонезія продовжувала зберігати свої позиції. Зважаючи на це, уряд Малайзії розцінив створення СБА як шанс посилити вплив Малайзії в АСЕАН. Не менше, ніж Індонезія, Малайзія просувала захист прав та свобод людини. Під час складання Хартії АСЕАН уряд Малайзії наполягав на тому, щоб деякі положення про права людини були закріплені в тексті документа. Міністр закордонних справ Малайзії Саед Хамід Албар неодноразово заявляв, що уряд Малайзії виступає за права людини, громадянські свободи та верховенство закону. Малайзія також підтримувала ідею того, щоб Статут АСЕАН мав положення про створення регіонального органу з прав людини. Таким органом в АСЕАН є Міжурядова комісія з прав людини АСЕАН (ASEAN, 1993), створена у жовтні 2011 р. Крім того, Малайзія була першим членом АСЕАН, хто запропонував переглянути принцип невторчання як спосіб вирішення сучасних безпекових викликів. П'ятий прем'єр-міністр Малайзії Абдулла Ахмад Бадаві висловлювався, що такий кардинальний принцип АСЕАН, як політика невторчання, слід ретельно вдосконалювати та оновлювати для вирішення нових викликів, що стоять перед організацією» (Jones, 2013). Малайзійський уряд заохочує долучення НУО до процесу обговорень нюансів розбудови Спільноти АСЕАН.

Позиція уряду М'янми щодо СБА в основному спиралася на вираження декларативної підтримки. Насправді ж, М'янма не дотримувалася положень, що містяться в проекті програми Спільноти АСЕАН, особливо що стосувалось

культурно-соціального блоку (права людини, свобода слова, людська безпека). Мотивацією для співпраці по інших напрямках в рамках Спільноти було бажання режиму посилити внутрішню легітимізацію та політичну стабільність. За словами Юргена Хааке, уряд М'янми публічно не міг виступити проти створення СБА чи відкинути її (Хааске, 2005а, 43). Адже з моменту участі в АСЕАН з 1997 р. уряд М'янми отримав ряд бонусів від членства в АСЕАН. Наприклад, уряд М'янми зміцнив свою легітимність, отримав економічну вигоду від взаємної торгівлі та здобув політичну підтримку членів АСЕАН проти критики західних країн в галузі прав людини (Хааске, 2005а, 42-46). Логічно, що уряд М'янми, формально підтримував створення Спільноти АСЕАН. Така підтримка була суцільно риторична, тому що фактичний розвиток демократії та захист прав людини міг призвести до нестабільності військового режиму М'янми. Приклад обережного підходу уряду М'янми до елементів прав людини та демократії можна спостерігати під час зустрічі між урядом М'янми та країн-членів АСЕАН. У 2005 р, коли міністр закордонних справ Малайзії Саєд Хамід Албар відвідав М'янму, щоб переконати уряд звільнити лідерів опозиції в знак прихильності демократичним цінностям, уряд М'янми виразив занепокоєння тим, що розвиток демократії спровокує в М'янмі масові заворушення (Хааске, 2005а, 56). Тому майже усе, що стосується демократії, уряд М'янми звик якщо і підтримувати, то лише на словах.

М'янма дуже суворо дотримувалась принципу невторчання. Так після Циклону Наргіс у травні 2008 р., військовий режим відмовився надавати візи іноземним рятувальним командам та приймати допомогу від іноземних країн. Жертвам бракувало їжі, води та притулків. Незважаючи на все це, влада М'янми не допустила на свою територію іноземні сили з ліквідації наслідків стихійних лих та гуманітарні команди (Кох, 2004).

Уряд М'янми висловлювався проти надання реальних повноважень регіональному органу з прав людини. У липні 2008 р., коли прем'єр-міністр М'янми Ньян Він обговорював з членами АСЕАН створення запропонованого регіонального органу з прав людини, він висловився проти таких його функцій

як моніторинг ситуації з правами людини в кожній державі-учасниці організації та розслідування порушень прав людини. Окрім того, він наполягав, що регіональний орган з прав людини повинен обмежуватись лише консультативними функціями (Simon, 2008b, 56).

Наприкінці 2010 р. риторика військового режиму М'янми дещо пом'якшилася. Основною причиною цього було впровадження приблизно в цей час урядом М'янми політичних реформ. Цьому найбільше сприяли 2 фактори. Перший фактор тісно пов'язаний із прагненням уряду М'янми посилити свою політичну та дипломатичну автономію. Після придушення протестів 1988 р. міжнародна спільнота чинила неабиякий тиск на військовий уряд М'янми. Значна частина цього тиску опиралася на прийняття міжнародною спільнотою економічних та політичних санкцій. Однак тоді військовий режим залишився непохитним, оскільки правління країни отримувало економічну та політичну підтримку від уряду Китаю (Haaske, 2009). Крім того, процвітаюча торгівля на кордоні між двома країнами призвела до значних китайських інвестицій та допомоги Китаю у створенні інфраструктури М'янми, що стимулювало розвиток внутрішньої економіки цієї країни.

Другий фактор полягає в тому, що уряд М'янми хотів зберегти своє членство в АСЕАН. Після набуття членства в у 1997 р. уряд М'янми скористався консолідацією національної легітимності, економічної допомоги та політичної підтримки (Acharya, 2009b, 193). Однак з середини 2000-х рр. члени АСЕАН чинять тиск на уряд М'янми через внутрішні демократичні проблеми, оскільки неспроможність військового режиму підтримувати хоча б мінімальний рівень демократичних прав і свобод негативно відображається на репутації АСЕАН загалом. Чи не найбільше серед представників країн-членів АСЕАН М'янму критикував малазійський прем'єр-міністр Махатхір Мохамад. У 2003 р. він навіть запропонував виключити М'янму з АСЕАН. Якби інші члени АСЕАН підтримали цю ідею, то це цілком могло би похитнути політичну легітимність режиму М'янми і призвести до заворушень та дестабілізації, а тому від неї

відмовились. Вплив цих факторів на політику М'янми посилювався з моменту прийняття рішення АСЕАН створити Спільноту АСЕАН у 2003 р.

Як результат, впродовж 2000-х рр. військовий режим М'янми прийняв низку політичних реформ, змінивши декларативну підтримку СБА в бік прикладного характеру. У 2008 р. уряд М'янми підписав Статут АСЕАН і зобов'язався дотримуватися його положень. Зобов'язання уряду М'янми стало очевидним кроком вперед у напрямку розвитку прав людини та початком процесу вдосконалення вітчизняної демократії в країні.

Процес розбудови СБА припадає на президентство на Філіппінах двох президентів: Глорії Макапагал-Арройо та Бенігно Акіно III. Ставлення обох лідерів до створення СБА дещо різниться між собою, але їх мотиви були схожі. Відповідь Арройо на формування СБА зосереджувалась переважно на риторичній підтримці. Цим вона намагалась відвернути увагу громадськості від внутрішніх проблем (виборчого скандалу 2005 р.). На фоні скандалу Арройо зіткнулась зі значною внутрішньою критикою з боку громадських та політичних опонентів, що боляче вдарило по її авторитету як демократичного політика та значно послабило її уряд. Постала загроза імпічменту і Арройо спробувала відгородитись від обвинувачень, оголосивши політичну реформу – перехід від президентської системи до парламентської. Більше того, аби відвернути небажану увагу від виборчого скандалу Арройо всіляко намагалась продемонструвати прихильність розвитку Спільноти та її демократичних інституцій, особливо в гуманітарному блоці. Тому в більшій мірі риторична, але все ж таки підтримка уряду Арройо СБА мала і практичний результат щодо створення цього органу.

Позицію Акіно також можна назвати сприятливою на адресу підтримки проекту СБА в межах Спільноти АСЕАН. Така мотивація аналогічно ґрунтувалась на закріпленні стабільності пануючого режиму країни та внутрішній консолідації суспільства. Задля здобуття підтримки більшої частини електорату в країні обом лідерам доводилось так чи інакше підтримувати репутацію демократичних політиків, а проект Спільноти АСЕАН чудово

вписувався в образ сучасного амбітного державного діяча з послідовною візією розвитку країни в масштабі регіону ПСА.

У серпні 2004 р. Лі Сянь Лун став третім прем'єр-міністром Сінгапуру. Його уряд підтримував СБА, в першу чергу задля зменшення потенційних негативних наслідків транснаціональних загроз безпеці. З моменту набуття незалежності в 1965 р. географічне розташування Сінгапуру між такими потужними регіональними державами як Індонезія та Малайзія наряду з відсутністю природних ресурсів становили основу безпекової політики держави. У зв'язку з цим безпекова діяльність Сінгапуру була орієнтована на мінімізацію можливості вторгнення сусідніх країн та регіональної нестабільності в цілому. Відповідно до цих проблем, за словами Майкла Лейфера, уряд Сінгапуру будував свою зовнішню політику на двох центральних стовпах. Перший стовп це активна участь в регіональних багатосторонніх органах, таких як АСЕАН, що водночас допомагало Сінгапуру покращувати дипломатичні відносини з сусідніми країнами. Другий стовп передбачав встановлення безпеково-військових відносин з позарегіональними великими державами, зокрема з США. Це в подальшому призвело до якісного вдосконалення збройних сил Сінгапуру (Leifer, 2000). Однак з середини 1990-х Сінгапур стикається з новими видами загроз транскордонного характеру, зокрема забруднення повітря та незаконна міграція, що сприяло виникненню інших видів загроз, наприклад, респіраторних захворювань та підвищення рівня злочинності. У відповідь на це уряд Сінгапуру змістив акцент з державоцентристського дискурсу безпеки до такого, який базується на концепції «Всеагальної оборони» («Total Defence»), яка охоплює соціальний, економічний, гуманітарний та військовий виміри.

Створення СБА відповідає сингапурській концепції «Всеагальної оборони» та її інтересам, оскільки безпекові виклики, описані в проекті Спільноти АСЕАН, були актуальними і для Сінгапуру. Таким чином, уряд Сінгапуру усіляко сприяв підтримці та розвитку СБА, позаяк розумів, що країні необхідна глибока регіональна співпраця задля ефективного подолання новітніх

загроз та викликів безпеці. Тому Сінгапур розглядав Спільноту АСЕАН та СБА як одну з її ключових складових та каталізатор розвитку регіональної співпраці в ПСА (Moorthy, Benny, 2012). Зокрема в рамках АСЕАН уряд Сінгапуру активно підтримує боротьбу з транснаціональною злочинністю (тероризм, торгівля наркотиками та людьми), розвиток систем боротьби з наслідками стихійних лих, природоохоронні та соціальні ініціативи. Наприклад, уряд Сінгапуру чинить майже постійний тиск на уряд Індонезії для підписання Угоди АСЕАН про транскордонне забруднення повітря (ASEAN, 2002).

Після рішення про формування Спільноти АСЕАН уряд Сінгапуру розширив участь у військових навчаннях з іншими державами-членами Асоціації, з метою підвищення спроможності країн регіону реагувати на катастрофи природного чи техногенного походження. У липні 2011 р. Сінгапур разом з Індонезією провів настільні симулятивні навчання з гуманітарної допомоги та ліквідації наслідків стихійних лих (ASEAN, 2011с). Метою запуску навчань було посилення можливостей та спроможності АСЕАН швидко та рішуче реагувати на природні катастрофи та сприяти миру та безпеці в Південно-Східній Азії. Крім того, у червні 2013 р. Сінгапур з Брунеєм успішно провели навчання з ліквідації наслідків катастроф, гуманітарної та медичної допомоги.

Період процесу розбудови СБА припав на кризовий період політичного життя Таїланду. В короткий проміжок часу глави урядів змінювали одне одного надзвичайно швидко. За часом правління варто виділити уряди 3 прем'єр-міністрів: Таксіна Шинавата, Апхісіта Ветчачиви та Їнглак Шинавати. Прийшовши до влади у 2001 р. Таксін Шинавата спрямував свої зусилля більше на внутрішній політиці. Його уряду часто приписували популізм, корупцію, маніпуляцію демократичними інституціями, утиски опозиції (Narine, 2004). Створення Спільноти АСЕАН заважало консолідації режиму через просування Соціально-культурного блоку в галузі прав людини та демократії. Після усунення від влади Таксіна його наступники Апхісіт та Їнглак виявляли дещо більшу прихильність Спільноті. Здавалося, масові невдоволення сильніше

впливали на уряди Апхісіта та Їнглак, що вилилися у затяжну політичну кризу і громадянське протистояння прихильників (Червоні сорочки) та опонентів (Жовті сорочки) попередньої влади Таксіна. Сподіваючись уникнути ескалації політичних потрясінь і бажаючи закріпити стабільність режиму, Апхісіт та Їнглак змушені були підтримувати СБА.

З моменту набуття членства В'єтнаму в АСЕАН в 1995 р. країна отримала ряд відчутних переваг і можливостей. По-перше, АСЕАН став своєрідним мостом між В'єтнамом та рештою країн, що дозволив в'єтнамському уряду відігравати більш значущу роль в міжнародних відносинах, включаючи участь у міжнародних багатосторонніх платформах. По-друге, за допомогою АСЕАН В'єтнам міг скористатися підтримкою регіональних сусідів для збалансування зростаючого впливу Китаю в Південно-Східній Азії. По-третє, таким чином В'єтнам міг покращити двосторонні відносини з іншими країнами-членами АСЕАН (Dosch, 2003b).

Так чи інакше, АСЕАН залишається наріжним каменем в'єтнамської дипломатії, оскільки уряд В'єтнаму потребує співпраці з членами АСЕАН для полегшення негативних наслідків стихійних лих, забруднення навколишнього середовища та транснаціональних злочинів. Крім того, уряд В'єтнаму є твердим прихильником принципу невтручання у внутрішні справи (Dosch, 2003b), оскільки він залишається тим аргументом, за допомогою якого уряд намагається уникнути критики з боку міжнародної спільноти у питаннях порушень прав та свобод людини. Однак, як і у випадку з рештою відносно «недемократичних» нових членів АСЕАН, які приєдналися до організації в 90-их рр. відносини В'єтнаму та Асоціації у сфері демократії залишаються доволі напруженими.

Адже недемократичні режими сильно залежать від їхньої здатності контролювати власне населення та вплив на суспільну думку. У цьому випадку розвиток підвищення поваги та просування прав людини в межах Спільноти АСЕАН не зовсім відповідає укріпленню режиму. З іншого ж боку навіть умовна підтримка демократичного блоку Спільноти на шкоду комуністичній

ідеології дозволяє В'єтнаму виграти від членства в АСЕАН на міжнародній арені політично та економічно. Попри зростання кількості дисидентів Комуністична партія В'єтнаму не збирається йти на поступки в гуманітарних питаннях (Thayer, 2010, 17-22). Генеральний секретар компартії В'єтнаму Ле Кха Ф'єсу заявив, що в'єтнамський народ на шляху до національної незалежності та соціалізму під проводом комуністичної партії не дозволить поставити демократію вище суверенітету (Jimbo, 2007).

Отже, щоб зберегти переваги членства В'єтнаму в АСЕАН керівництво комуністичної партії не перешкоджаючи формуванню Політико-безпекової та Економічної спільнот змушене декларативно підтримувати демократичні засади гуманітарного блоку Соціально-культурної спільноти.

Висновки до розділу 2

Характерною рисою політичної культури Азії є той факт, що на відміну від західної традиції тут надають великого значення самому процесу діалогу і, як правило, не прагнуть до швидкого досягнення чіткого результату. На даний момент АСЕАН – єдина організація в Східній Азії, що надає форум, де як малі та середні країни, так і світові великі держави можуть нарівні обговорювати і знаходити шляхи вирішення проблем у сфері безпеки, у тому числі й питаннях протидії нетрадиційним викликам і загрозам. Задля стійкого економічного зростання країнам регіону необхідні політична стабільність, мир, національна та регіональна безпека. Тому в АСЕАН йде безперервний пошук найбільш ефективних умов, в яких країни регіону могли б розвиватися, співпрацювати і мирно конкурувати між собою, вирішуючи всі суперечки та розбіжності політико-дипломатичними методами.

Основу інструментарію забезпечення миру та стабільності в ПСА склали норми та принципи АСЕАН, прописані в основоположних нормативно-правових актах Асоціації. Важливим в цьому контексті є також феномен «Шлях АСЕАН», який коротко можна охарактеризувати як неформальні консультації

учасників переговорного процесу та принцип консенсусу узгодження спільного рішення.

Незважаючи на декларовані демократичні цінності, що поділяють країни-члени АСЕАН, в основі діяльності організації у сфері безпеки лежать власні принципи і норми, які спрямовані на мирне співіснування держав Південно-Східної Азії через механізми діалогу, консультацій, гнучкого залучення, превентивної дипломатії тощо. Цілком імовірно, що саме така альтернативна Західній модель інтеграції, в тому числі і у сфері безпеки, знайде прихильників і в інших регіонах світу, адже вона відкриває широкі можливості для співпраці по багатьом напрямам і може позитивно вплинути на розвиток міжнародних безпекових відносин.

Концепція Співтовариства (Спільноти) АСЕАН стала еволюційним результатом більш ніж сорокарічного досвіду тісної співпраці між країнами Південно-Східної Азії в рамках організації. Особлива роль у підтриманні регіонального миру та безпеки в ПСА належить Спільноті Безпеки АСЕАН. Спільнота Безпеки АСЕАН покликана посилити здатність держав-членів АСЕАН протистояти традиційним і нетрадиційним викликам. Вона також повинна зміцнити їх стосунки з партнерами по діалогу та іншими дружніми країнами у сфері безпеки. В контексті розуміння регіональної безпеки СБА має за мету сприяти миру і безпеці в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Залучення таким чином до безпекових процесів ПСА партнерів по діалогу закріплює роль самої Асоціації в якості провідної міжнародної структури

РОЗДІЛ 3.

ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР СПІВПРАЦІ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ В ПСА

3.1. Інститути та ініціативи АСЕАН з питань безпекової взаємодії

В кінці 90-х рр. на тлі посилення тенденції економічної глобалізації, країни-члени АСЕАН поступово усвідомили важливість налагодження співробітництва на новому рівні і встановлення відносин всебічного співробітництва, і в цьому зв'язку прийняли рішення розгорнути економічне співробітництво міжнародної орієнтації, що послужило стимулом до створення механізмів «АСЕАН+». В останні роки вони стали головними каналами співпраці в Східній Азії і важливим символом розвитку та відродження Азії.

АСЕАН виступає в ролі одного з системоутворюючих елементів формування архітектури безпеки і співробітництва в АТР. Навколо неї концентрується ряд механізмів і структур, в основі яких лежить система діалогів Асоціації з провідними державами світу, що зародилася в 1970-ті рр. Повномасштабними партнерами по діалогу з АСЕАН є 9 країн (Австралія, Індія, Канада, Китай, Нова Зеландія, Республіка Корея, Росія, США, Японія), а також ЄС. «Секторальний» партнер Асоціації по діалогу – Пакистан. Основні напрямки взаємодії визначаються на щорічних зустрічах міністрів закордонних справ АСЕАН і партнерів по діалогу, які проходять в прив'язці до нарад міністрів закордонних справ Асоціації в рамках Постміністерських конференцій в форматі «10+1».

Система діалогового партнерства АСЕАН послужила основою для створення механізму поглибленої взаємодії Асоціації із так званою східноазійською «трійкою» (Китай, Японія, Республіка Корея) в форматі «10+3», який був формалізований в 1999 р. Економічне співробітництво є серцевиною механізмів «10+3» і «10+1», які поступово проникають в область політики (10+6; 10+8), безпеки (ADDM+) і культури. В даний час склалася нова ситуація багаторівневих, багатоаспектних і багатоспрямованих контактів. У форматі «10+3» створені механізми діалогу в 18 областях приблизно на 50

рівнях, включаючи 14 міністерських зустрічей в таких сферах, як дипломатія, економіка, фінанси, сільське господарство, працевлаштування, туризм, охорона навколишнього середовища, культура, боротьба з транснаціональною злочинністю, охорона здоров'я, енергетика, інформатика і телекомунікації, суспільний добробут, розвиток і новаторство в урядовому управлінні. Далеко не останнє місце тут займають питання та проблеми безпеки в АТР. Адже стабільність системи відносин – запорука процвітання усіх держав регіону.

У форматі «10+1» визначено 5 важливих галузей співробітництва, включаючи військово-політичне співробітництво. У рамках співпраці у форматах «10+3» і «10+1» щорічно проводяться саміти, засідання на рівні міністрів, високопоставлених офіційних осіб і наради на робочому рівні. Найбільш активні діалогові партнери АСЕАН - КНР, Японія, Південна Корея - регулярно проводять зустрічі з країнами АСЕАН на вищому рівні. З 2002 р. скликаються саміти АСЕАН-Індія. У листопаді 2011 р. підписана Декларація про всеосяжне партнерство АСЕАН-ООН, прийнято рішення про проведення щорічних зустрічей на найвищому рівні. На разовій основі організовувалися саміти Асоціації з Австралією, Новою Зеландією та Євросоюзом.

Якщо говорити про багатосторонній діалог в сфері політики і безпеки, то варто зазначити, що з 2005 р. раз на рік в прив'язці до зустрічей Асоціації на вищому рівні проводяться Саміти країн Східної Азії в форматі «АСЕАН+6» (КНР, Японія, Республіка Корея, Індія, Австралія, Нова Зеландія). На 5-му саміті EAS 30 жовтня 2010 р. оформлено офіційне приєднання до цього механізму Росії і США (АСЕАН+8). Перший саміт в форматі «АСЕАН+8» відбувся 19 листопада 2011 р. на о. Балі, Індонезія.

У квітні 2010 р. з ініціативи В'єтнаму прийнято рішення про створення механізму Нарад міністрів оборони країн-членів АСЕАН з вісьмома основними партнерами по діалогу, перша зустріч якого відбулася 11-13 жовтня 2010 р. в Ханой. За її підсумками прийнята Спільна декларація, в якій формат ADDM+ визначається як ключовий компонент регіональної архітектури безпеки.

Практична робота ведеться на рівні старших посадових осіб оборонних відомств, робочих груп військових експертів, а також в рамках п'яти профільних робочих груп - в сферах надзвичайного реагування, морської безпеки, військової медицини, боротьби з тероризмом і миротворчості.

Робота АСЕАН незабаром почала ефективно доповнюватися неофіційним процесом по так званому «другому каналу» або як його ще називають дипломатією Другої доріжки – Track 2 Diplomacy. Дипломатія Другої доріжки – це практика зустрічей, на яких фахівці з аналітичних центрів, представники різного роду академічних кіл генерують і аналізують ідеї та рекомендації для урядів. Це консультативний інструмент формулювання ідей, що роблять свій внесок в дискусію з питань проведення тієї чи іншої державної політики (Dang, 2008). Хоча ідея Другої доріжки аж ніяк не унікальна для Південно-Східної Азії, такий діалоговий механізм справив істотний вплив на еволюцію бачення та розуміння безпеки в АСЕАН в 1980-х і 1990-х рр. Традиційно такі зустрічі використовуються як форум для більш відкритого діалогу або взагалі для попереднього обговорення чутливих питань безпеки на неофіційному рівні.

Такі діалогові механізми мають дві основні характеристики. По-перше, мозкові центри, що залучені до переговорного процесу, в більшості випадків тісно пов'язані з їх відповідними національними урядами, і мають доступ до державного фінансування. По-друге, у цих зустрічах беруть участь як урядовці, так і вчені, громадські діячі та інші неофіційні актори. Учасники, серед яких, як правило, присутні представники влади та впливові в політичних колах особи (Track 1) беруть участь виключно на неофіційних, по суті приватних, засадах, тобто нічим не зобов'язують свої уряди і, таким чином, можуть говорити вільно, особливо стосовно політичних та безпекових тем. Зазвичай результати та висновки таких неформальних зустрічей можуть бути передані відповідним урядам, які можуть розглянути корисні, на їхню думку, пропозиції. Загалом при АСЕАН акредитовано понад 60 неурядових міжнародних організацій, які мають формальний статус афілійованих з АСЕАН об'єднань, подібний консультативному статусу НУО при ЕКОСОП ООН чи Раді Європи.

Та попри власні обмеження, які існують в такого роду форматі, через свою неформальну інкрементальну природу Track 2 виявився достатньо життєздатним на теренах АТР, особливо в ПСА серед країн-членів АСЕАН. Друга доріжка в значній мірі відповідає дипломатичній культурі та принципам, які підтримують країни-члени АСЕАН та інші азійські держави в регіональному співробітництві. Вона чудово корелюється з тим, що розуміють під збірним поняттям «Шлях АСЕАН» – тобто м'який регіоналізм, багатосторонність, включення усіх сторін, уникнення конфронтації та арбітражу, прийняття рішень шляхом консенсусу та відторгнення надто формальних інститутів та процедур.

Сам акт діалогу, неважливо – на офіційному рівні чи ні, слугує заходом зміцнення довіри між сторонами. Неформальні процеси такої дипломатії мають вплив на «соціалізацію» учасників переговорного процесу. Стимулюючи таким чином та заохочуючи до взаємодії та кращого розуміння стартових позицій один одного, подібна комунікація в значній мірі орієнтована більше на процес, націлений на укріплення майбутніх сталих контактів, аніж на миттєвий результат тут і зараз. Такий послідовний, хоч і не надто оперативний, підхід може бути корисним для делікатних чи гострих проблем безпеки, які неможливо, в силу тих чи інших обставин, вирішувати на формальному рівні. Наприклад, з 1990-их рр. в Індонезії відбувся ряд семінарів на тему «Управління потенційними конфліктами в Південно-Китайському морі». Зокрема, такий процес Другої доріжки поступово все активніше залучав Китайську сторону до діалогу, мінімізуючи ризик загострення ситуації.

Дипломатію Другої доріжки активно доповнює мережа Інститутів стратегічних та міжнародних досліджень АСЕАН, значною мірою впливаючи на процеси генерації та змістовного наповнення урядових ініціатив щодо економічної інтеграції та співробітництва у сфері безпеки. ASEAN-ISIS – мережа регіональних аналітичних центрів та академічних інститутів, що офіційно оформилась представниками наукових осередків п'яти держав-засновниць Асоціації у 1988 р., хоча процеси її зародження можна простежити

ще під час неформальних зустрічей, починаючи з 1984 р. Наразі мережа представлена провідними науково-дослідними інституціями усіх 10 країн-членів АСЕАН. Мережа ISIS юридично визначена як неурядова організація. Однак на внутрішньому рівні більшість інститутів пов'язані зі своїми державами через відносини фінансування.

Азійські аналітичні центри та створена ними мережа – це механізм, завдяки якому вони втягнулися в неофіційну дипломатію та сприяли розбудові атмосфери довіри та взаєморозуміння серед науково-політичних громад Південно-Східної Азії. На певному етапі свого розвитку вони зрозуміли, що розповсюджувати окремі абстрактні ідеї чи дослідження по співробітництву в галузі безпеки за допомогою традиційних процесів академічної публікації чи публічних лекцій виявляється недостатньо для того, щоб політичні еліти якнайшвидше знайшли їм нормативне застосування. Натомість вони зосередились на розбудові мережі локальних науково-дослідних інститутів – генераторів регіонального соціально-політичного та безпекового дискурсу.

Завданнями мережі ISIS є:

- зміцнення та розширення регіональної співпраці у розвитку міжнародних досліджень;
- підвищення ефективності та результативності досліджень шляхом посилення комунікації та координації;
- сприяти співпраці в рамках АСЕАН шляхом дослідження проблем та викликів, з якими стикається організація.

АСЕАН-ISIS включає 3 ключові заходи:

- Азійсько-Тихоокеанський круглий стіл для зміцнення довіри та розв'язання конфліктів (Asia Pacific Round table for Confidence Building and Conflict Resolution).
- Семінар АСЕАН-ISIS з прав людини (ASEAN-ISIS Colloquium on Human Rights).
- Асамблея Народів АСЕАН (ASEAN People's Assembly).

Інститути виконують три важливі завдання. По-перше, аналітичні центри виступають новаторами, надаючи нові політичні ідеї щодо економічного співробітництва та безпеки на регіональному рівні. По-друге, аналітичні центри транслиують ці ідеї та свої політичні рекомендації на суспільні маси. По-третє, завдяки нетворкінгу, спільним дослідженням та іншим заходам на регіональному рівні, а інколи і через їх залучення до політичних процесів власних держав, аналітичні центри можуть допомогти зробити політичний вибір державним елітам.

ISIS координує низку багатосторонніх процесів, за допомогою яких можна неофіційно та відкрито обговорити нові ідеї та концепти у сфері безпеки, перш ніж вони будуть використані на офіційному рівні. Відтак уже знайомі європейські ідеї спільної безпеки, кооперативної та всеосяжної безпеки, заходи щодо зміцнення довіри та прозорість, набувають виразного регіонального характеру та азійського колориту. Це дозволяє державам АСЕАН приймати ці ідеї на офіційному рівні.

Велику увагу проблемам ПСА приділяє Міжнародний інститут стратегічних досліджень (International Institute for Strategic Studies) у Лондоні, що вважається одним з провідних наукових центрів в області вивчення військово-політичних конфліктів. У 2002 р. інститут вперше провів конференцію на рівні міністрів оборони з проблем безпеки регіону АТР в готелі «Shangri-La» в Сінгапурі. Відтоді подібні зустрічі під назвою Діалог Шангри-Ла (Shangri-La Dialogue) проводяться там щорічно і є доволі представницькими за своїм складом. Діалог Шангри-Ла – це міждержавний неурядовий форум безпеки, в якому беруть участь міністри оборони, глави міністерств та військові очільники 28 країн АТР. Саміт слугує культивуванню почуття спільності та порозуміння серед найважливіших політичних фігур у галузі оборони та безпеки в регіоні. Урядові делегації проводять двосторонні зустрічі з іншими делегаціями у кулуарах конференції. До самітів також долучаються представники неурядових академічних, журналістських та бізнес кіл.

До цього у 1996 р. міністр оборони США Вільям Перрі та міністр оборони Таїланду Чаваліт Йонгчайют окремо один від одного пропонували власні ініціативи безпекових діалогових форматів, але безрезультатно (Severino, 2006). Єдиним багатостороннім азійським форумом, де можливо було підняти питання безпеки був АРФ, який охоплював надто багато інших «позабезпекових» сфер взаємодії. Крім того, оскільки АРФ очолювали міністри закордонних справ, то і оборонна дипломатія та співробітництво в галузі безпеки в певному сенсі відходили на другий план на тлі транснаціональних та гуманітарних викликів.

Діалог Шангри-Ла був ініційований чинним генеральним директором та головним виконавчим директором Міжнародного інституту стратегічних досліджень сером Джоном Чіпменом у 2001 р. у відповідь на явну необхідність створення форуму, де міністри оборони АТР могли би вести діалог, спрямований на зміцнення взаємної довіри та сприяння практичному співробітництву у галузі безпеки. Основна увага була зосереджена в першу чергу на країнах-учасниках АРФ, щоб надати інституції дійсно регіональне представництво. Для дебютної конференції було обрано Сінгапур, а місцем проведення – готель «Shangri-La». Влада Сінгапуру в особі президента Селлапана Раманатана в лютому 2001 р. активно підтримала цю ідею і запропонувала надати всіляку підтримку зі свого боку.

Подібний «неофіційний безпековий саміт» дозволив чиновникам міністерств оборони зустрічатися конфіденційно в двосторонньому чи багатосторонньому форматі, без офіційних зобов'язань та необхідності публікації будь-яких заключних документів. Перший саміт був організований у шість пленарних засідань і тривав майже 2 дні. У ньому взяли участь близько десяти заступників міністрів та представників відповідних міністерств, включаючи делегацію США під проводом заступника міністра оборони країни Пола Вулфовіца (Cotton, 1999).

У наступні роки саміт поступово розширював власну представницьку базу за рахунок начальників оборонних служб, заступників секретарів

міністерств оборони, представників найвищих розвідувальних органів, поліції та служб безпеки країн-учасниць. У 2006 р. кількість делегацій збільшилася до 23 країн, причому 17 очолювали їхні міністри оборони, а ще 3 – заступники міністрів оборони. З 2007 р. активізував своє високе представництво Китай. У 2009 р. Сінгапур та Австралія в кулуарах саміту підписали меморандум угоди, що дозволяв збройним силам Сінгапуру на наступне десятиліття отримати доступ до навчальних закладів Австралії. У червні 2011 р. в рамках Діалогу відбувся помітний зсув у дискусіях щодо нетрадиційних викликів безпеки, а також щодо ситуації в Південно-Китайському морі. Було зроблено акцент на багатосторонній природі співробітництва у вирішенні проблем безпеки в регіоні, на кшталт, контрабанди людей, торгівлі наркотиками, тероризму та розповсюдження ядерної зброї (Dibb, 1995).

Робота саміту організована у вигляді загальних пленарних засідань, дво/багатосторонніх сесій та «окремих» груп (break-outgroups). Пленарні засідання мають вигляд відкритих зустрічей для виступів та обміну думками стосовно низки питань з боку широкого кола учасників. Формат дво/багатосторонніх сесій та «окремих» груп представлені закритими для преси безпротокольними зустрічами конфіденційного характеру для обговорень важливих та делікатних питань регіональної безпеки. Неурядовий блок являє собою більш ніж 200 представників інтелектуальних, комерційних та медіа осередків щорічно.

На неурядовому рівні створена і активно діє Азійсько-Тихоокеанська Рада з питань співробітництва у сфері безпеки, яка складається з представників академічних центрів та видатних громадських діячів з 21 країни, що є неформальним механізмом дискусій з політичних питань безпеки в регіоні. Вона представляє рекомендації різним міжурядовим органам, проводить регіональні та більш широкі міжнародні зустрічі, підтримує зв'язки з інститутами та організаціями в інших регіонах світу. Рада проводить щорічні семінари зі стратегічної ситуації в АТР. Загалом діяльність Ради націлена на укріплення регіонального співробітництва шляхом проведення консультацій

представників урядів, експертних спільнот, неурядових організацій та решти інституцій країн АТР для вироблення конкретних пропозицій по взаємодії в галузі безпеки.

Сама ідея подібних зустрічей з питань безпеки на неурядовому рівні зародилась на зустрічі регіональних науково-дослідних центрів стратегічних досліджень в Сеулі в листопаді 1992 р. Перша офіційна зустріч Ради відбулась через півроку – у червні 1993 р. в столиці Малайзії. Там же було вирішено, що членство в раді буде відкритим для усіх держав АТР і реалізоване через національні комітети, в які входять представники зовнішньополітичних, оборонних та інших відомств, академічних та ділових кіл, політичні діячі на особистих неформальних засадах.

Також Рада має унікальні можливості впливу на регіональне політичне співробітництво в сфері безпеки через взаємодію з таким міжурядовим інститутом безпеки як АРФ. Наприклад делегати Міжсесійних груп АРФ можуть брати участь в сесіях Ради, а рекомендації, доповіді та матеріали конференцій останньої використовуються на засіданнях АРФ. Це яскраво свідчить про встановлення хоч і неофіційних, але достатньо тісних прогресуючих відносин між Радою та АРФ. Рада складається із Керівного комітету (Steering Committee) на чолі двох співголовуючих (один представляє країну-члена АСЕАН, другий – іншу країну поза межами Асоціації), Секретаріату, 3 Підкомітетів (Фінанси, Планування, Співголови дослідницьких груп), Національних комітетів, Асоційованих членів, Дослідницьких груп.

3.2. АРФ як один із основних багатосторонніх міжнародних механізмів співробітництва у сфері безпеки в ПСА

На тлі безпекової невизначеності постбіполярності АСЕАН почала розглядати необхідність створення регіонального колективного органу з питань безпеки. У 1992 р. АСЕАН серйозно замислилась над формуванням форуму безпеки АСЕАН, який включав би її партнерів по діалогу і деякі інші держави для розробки спільних процедур колективного реагування на загрози, що стоять

перед регіоном. Коли Регіональний форум АСЕАН був остаточно запущений в 1994 р., країни-члени АСЕАН по праву вважали це важливою віхою в еволюції організації, оскільки АРФ був першим і єдиним багатостороннім форумом безпеки в регіоні, який об'єднав усі зацікавлені держави. Що важливіше, Форум очолювався середніми та малими державами, зі складу АСЕАН, що також частково пояснює його безпосередню прийнятність іншими державами, такими як Китай, Росія і навіть В'єтнам, який на той час ще не був членом організації.

Наразі АРФ нараховує 26 держав та Євросоюз. Останньою у 2007 р. приєдналася Шрі-Ланка. Тоді ж був прийнятий мораторій на прийняття нових членів. Причиною такого рішення була необхідність перегляду власного географічного представництва багатостороннього механізму безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Виникло занепокоєння, що АРФ стає надто громіздким, а, отже, не може зосередитися на спільних питаннях безпеки, якщо вона продовжуватиме приймати нових учасників.

Визначення достатнього рівня комфорту серед країн-учасниць було найважливішим завданням у період формування АРФ. Під егідою АСЕАН учасники АРФ погодилися на еволюційний (поетапний) підхід, який значною мірою пояснює його нинішній низький рівень інституціоналізації. Історичний досвід АСЕАН також значною мірою вплинув на еволюцію АРФ, зокрема, про це свідчить впровадження та закріплення норм та принципів «Шляху АСЕАН». АРФ створив унікальне та важливе середовище державам-членам АСЕАН для укріплення як регіональної, так і національної стійкості, які розглядаються в якості умов збереження політичної автономії регіону – основної цінності, закріпленої в базисних деклараціях і договорах АСЕАН.

Японія розглядала АРФ скоріше як додаткову платформу для свого міцного двостороннього альянсу безпеки зі Сполученими Штатами, а також ареною, де можна грати більш помітну дипломатичну роль в регулюванні регіональної безпеки. Зі свого боку, США поклалися в основному на свої двосторонні альянси безпеки в регіоні і бачили АРФ як доповнення до цієї двосторонньої стратегії безпеки. У свою чергу АРФ надавав дрібним державам

регіону певну гарантію, що США як єдина супердержава постбіполярного періоду буде дещо стратегічно обмежена у здійсненні своїх інтересів в Азійсько-Тихоокеанському регіоні з боку Форуму.

Стосовно питань регіональної безпеки АСЕАН займалась, у першу чергу, культивуванням в рамках АРФ норм «Шляху АСЕАН». Хоч АРФ, як власне і сама АСЕАН, складається з учасників із достатньо різними світоглядами та інтересами у сфері безпеки, це не стало перешкодою для організації, щоб активно просувати власні принципи на Форумі. Складність полягала в тому, чи зможе АСЕАН успішно залучити учасників, які не є членами АСЕАН. Було дуже важливо сформулювати більш чітке означення ролі АРФ як міжнародного багатостороннього інструменту забезпечення кооперативної безпеки на основі спільних зобов'язань та взаємовигідної співпраці в галузі безпеки (Emmers, 2003b).

У цьому контексті на АРФ доцільно поглянути з точки зору процесу соціалізації, коли держави беруть участь у пошуку спільної платформи для співпраці у сфері безпеки відповідно до норм та методів кооперативної безпеки АСЕАН та виокремити такі важливі її складові як:

- дипломатія на основі консенсусу;
- інкременталізм;
- консультації та діалог;
- уникнення конфліктів.

Впровадження в дію цих положень, які сприяли атмосфері комфорту учасників і підвищенню рівня взаємної довіри та зарекомендовані ще на етапі формування АСЕАН як міжнародної організації, мали аналогічний позитивний ефект і в АРФ (Emmers, 2003b).

Немає сумніву, що АСЕАН успішно просувала свої норми та принципи в АРФ, судячи зі схвалення Договору про дружбу та співробітництво 1976 р. (ASEAN, 1976b) іншими учасниками Форуму, які не є членами АСЕАН. Як результат, до нього продовжують приєднуватися все більше і більше країн. Одними із перших впливових держав регіону АТР були КНР (2003 р.), Індія

(2003 р.), згодом Японія (2004 р.), Австралія (2005 р.), а пізніше США (2009 р.), країни ЄС (2012 р.) та багато інших.

Більше того, принципи консенсусного прийняття рішень та неформальності в рамках АРФ уже стали звичайною практикою. Амітав Ачар'я (Acharya, 2009b) зазначив, що «Шлях АСЕАН» став еволюційною основою «Азійсько-Тихоокеанського Шляху» в контексті АРФ. Це успішне визнання власних норм і принципів дозволило АСЕАН перехопити ініціативу в формулюванні безпекового порядку денного в регіоні, який за цей час еволюціонував від забезпечення добросусідського середовища на субрегіональному рівні через нормативний інструментарій ZOPFAN до сприяння формування нового регіонального порядку в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

«Шлях АСЕАН» це не лише норми і принципи, але і методи їх втілення в життя. Тому у контексті підходів до безпеки «Шлях АСЕАН» містить такі елементи:

- акцент на азійських варіантах розв'язання внутрішньорегіональних проблем;
- примат державного суверенітету;
- неформальний інкременталізм;
- дотримання принципів консенсусу в прийнятті важливих колективних рішень шляхом мирного конструктивного діалогу.

Таким чином, це цілісний робочий кодекс, який вказує на модальну схему того, як азійські держави проводять свою дипломатію і яким чином вони вирішують свої політичні суперечки (Adler, 2008).

Незважаючи на жорстку критику чіткості та конкретики в питаннях підходу АСЕАН до багатосторонності, АСЕАН свідомо та цілеспрямовано мирно насаджувала свої норми та принципи в АРФ. Це сприяло досягненню країнами регіону певного рівня колективної ідентичності. Створення АРФ, принаймні з точки зору держав АСЕАН, є також наслідком підвищення спільної самоідентичності. Однак це ще не означає, що країни АСЕАН уже

досягли достатньої внутрішньої регіональної ідентичності як такої, однак яскраво свідчить, що АСЕАН як регіональна організація надала реальну можливість своїм членам колективно протидіяти великим державам в питаннях регулювання свого безпекового середовища, виступаючи такою собі «серединною силою» (middlepower) (Adler, 2008) в регіоні ПСА. В цьому контексті серединність вказує не стільки на політичну вагу чи військово-економічну потужність держав-членів, скільки на роль та місце Асоціації між ключовими полюсами зовнішнього впливу та сили в регіоні.

Зокрема, подібні тенденції можна простежити, наприклад, на залученні Китаю до процесу діалогу з питань безпеки, де методи «Шляху АСЕАН» набули певного практичного значення. Звісно ж можна розглядати цей статичний процес соціалізації по-різному, залежно від характеру відповідних відносин конкретних держав-учасниць Форуму та геополітичної обстановки. Залучення Китаю до діалогу як впливового актора міжнародних відносин не лише регіонального, але і глобального масштабу, було і залишається однією з головних проблем АСЕАН з часу створення АРФ у 1994 р. Проте саме поступальний неформальний характер дипломатії організації та локальний інкременталізм, за які її нерідко критикують, дозволяють АСЕАН вдало маневрувати серед інтересів великих держав та оминати гострі кути тих чи інших політичних чи безпекових питань.

Китай був в центрі уваги Азійсько-Тихоокеанського регіону після закінчення «холодної війни» завдяки своєму стрімкому економічному зростанню та масштабній програмі військової модернізації. Низка країн регіону, особливо в Південно-Східній Азії, розглядають Китай як потужного гравця на міжнародній арені, швидке економічне зростання якого з 1980-х рр. перетворило його на грізну регіональну військову силу. Перспектива КНР стати домінуючою регіональною військовою силою стала серйозною проблемою безпеки АСЕАН, особливо на фоні невирішених територіальних суперечок у Південно-Китайському морі, а також відсутністю прозорості з боку Китаю щодо її оборонної політики та військових витрат.

Крім того, країни АСЕАН також дуже стурбовані наслідками для регіональної безпекової політики Китаю стосовно Тайваню, Північної Кореї, а також стабільності його відносин з Японією та США. Також існує потреба у перетворенні характеру відносин між АСЕАН і Китаєм, у напрямку більш глибокого залучення у вирішення спільних проблем. Фактично, були висловлені нові занепокоєння щодо безпеки ресурсної дипломатії Китаю в регіоні, вплив на навколишнє середовище його проектів розвитку в Юньнані, які загрожують державам нижнього Меконгу в Південно-Східній Азії, а також тісні зв'язки з військовою хунтою в М'янмі. Таким чином, залучення Китаю до процесу багатостороннього діалогу з питань безпеки також є важливою частиною порядку денного АСЕАН в АРФ (Hong, 2005).

Інша дуже важлива ціль стосовно питань безпеки АСЕАН в АРФ полягає у регулюванні трикутника відносин між основними державами: Китаєм, Японією і США. Більшість країн АСЕАН визнають, що мир і стабільність регіону багато в чому залежатиме від підтримки дружніх відносин між цими країнами. Враховуючи глобальні економічні тренди та процеси глобалізації, а також підтримку з боку самої АСЕАН відкритого глобального торговельного режиму, інтеграція Південно-Східної Азії з Північно-Східною Азією в тій чи іншій формі бачиться неминучою в перспективі. Колективний АСЕАН усвідомлює, що нестабільність у Північно-Східній Азії може вплинути як на економічну, так і на політичну стабільність Південно-Східної Азії (Simon 1998). Таким чином, будь-який багатосторонній підхід до формування безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні потребуватиме того, щоб міцні конструктивні тристоронні відносини між Пекіном, Токіо і Вашингтоном заклали його основу (Simon, 1998).

Концептуальний документ АРФ (ARF Concept Paper) чітко закріплює для АСЕАН провідну роль в рамках АРФ. Зокрема, головування на Форумі було обмежене країнами-членами АСЕАН, а міністерські зустрічі АРФ проводяться щорічно в одній із столиць країни-члена АСЕАН. На заклики деяких інших учасників Форуму поділитися головуванням АСЕАН підтвердила свою

провідну роль в АРФ у Ханойському Плані дій (Hanoi Plan of Action) у грудні 1998 р. Китай не показував занепокоєння з приводу такої ситуації, в той час, як США та Японія неофіційно вважали, що центральна позиція АСЕАН в АРФ має бути перехідною (Leifer 1996, 41).

В якості компромісу, АСЕАН дозволила співголозування державам, які не є членами АСЕАН, на міжсесійних засіданнях (Inter-Sessional Meetings) та на засіданнях Міжсесійної групи підтримки (Inter-Sessional Support Group) АРФ. Обидві створені для надання допомоги Голові Засідання Старших Посадових Осіб АРФ (ARF Senior Officials' Meeting) в підготовці рекомендацій Форуму щодо впровадження пропозицій. Міжсесійні засідання були створені для просування ініціатив співпраці, включаючи миротворчі та пошуково-рятувальні операції (Leifer 1996: 42). Після сумнозвісних подій 11 вересня в США у 2001 р. в рамках АРФ було створено Міжсесійну групу з питань Боротьби із тероризмом і Транснаціональними злочинами для протидії тероризму та пов'язаними з ним проблемами.

Примат АСЕАН в АРФ став важливою віхою у розвитку організації. Незважаючи на те, що західні держави намагаються нав'язати свої ідеї та візії безпеки в Південно-Східній Азії, АСЕАН достатньо обережно ставиться до позарегіональних пропозицій щодо регіонального порядку. Ініціатива АСЕАН про формування АРФ на початку 1990-х рр. була відповіддю на регіональну невизначеність і вразливість ПСА (Ва, 2003, 645). Більше того, багато хто в АСЕАН вважали, що ця організація має найкращу позицію для координації регіонального діалогу з питань безпеки, враховуючи її невійськовий характер і м'який дипломатичний підхід, а також чинні зв'язки з великими державами (Ва, 2003, 647).

Зі свого боку, Майкл Лейфер (Leifer, 1996) вказав на дві причини, чому АСЕАН змогла відігравати центральну дипломатичну роль у просуванні та визначенні нової багатосторонньої структури АРФ. По-перше, Асоціація була прийнятним «співрозмовником» для усіх великих держав регіону. Китай не мав особливого бажання приєднатися до будь-якого багатостороннього механізму

безпеки, який може бути ініційований з подачі Японії або Сполучених Штатів, оскільки Пекін вбачав в них провідників політики стримування Китаю. По-друге, модель АСЕАН виявилася найбільш прийнятною в постбіполярний період, оскільки АРФ не висунув ніяких неприємних політичних або економічних вимог до потенційних членів (Leifer 1996, 26). АСЕАН запропонувала інкрементальний (поетапний) підхід до багатосторонньої співпраці в галузі безпеки на основі її минулих успіхів та досвіду.

Він також стверджував, що уряди країн-членів АСЕАН свідомо просувають свій підхід бачення і розуміння безпеки, перебравши на себе прерогативну роль в АРФ. За допомогою АРФ ці ідеї поширюватимуться також і на північно-східну Азію та ширше на Азійсько-Тихоокеанський регіон. Аналогічно, Лейфер стверджував, що з іншого боку АРФ є наслідком і свідченням того, що члени Асоціації не мають колективних можливостей ефективно вирішувати питання безпеки, що виникли після «холодної війни» в регіоні. Таким чином, АСЕАН була змушена розширити свій стратегічний горизонт для того, щоб впоратися з цими новими викликами безпеці, і взяти на себе центральну роль в АРФ (Leifer, 1996).

Діяльність АРФ включає три послідовні етапи розвитку. Перший – реалізація заходів довіри в регіоні, другий – превентивна дипломатія і третій – створення в АТР механізмів запобігання та врегулювання конфліктів. В учасників АРФ є розуміння важливості роботи по виробленню концепції та принципів превентивної дипломатії стосовно АТР. У багатьох документах і виступах лідерів держав вони постійно наголошують на важливості зміцнення взаємної довіри між державами-членами АРФ, насамперед у військово-політичній сфері.

Функціонує триступенева структура роботи АРФ, основу якої складають щорічні сесії на рівні міністрів закордонних справ. Для підготовки міністерських сесій раз на рік проводяться наради старших посадових осіб на рівні заступників міністра закордонних справ та директорів департаментів зовнішньополітичних відомств. Практична робота по реалізації прийнятих

міністрами рішень ведеться в рамках міжсесійної групи підтримки щодо заходів довіри і превентивної дипломатії, засідання якої скликаються двічі на рік під співголокуванням країни-члена АСЕАН і держави діалогового партнера Асоціації.

Основні напрямки діяльності АРФ: протидія тероризму та транснаціональній злочинності, нерозповсюдження і роззброєння, морська безпека. По кожному з цих аспектів під співголокуванням країн-членів АСЕАН і партнерів по діалогу раз на рік проводиться відповідна міжсесійна зустріч. У фокусі уваги Форуму знаходяться такі питання, як боротьба з тероризмом, торгівля наркотиками, реагування на надзвичайні ситуації, ядерна проблема Корейського півострова, ситуація в інших регіонах Азії. Антитерористичне співробітництво – важлива складова діяльності АРФ. Підвищену актуальність в діяльності форуму набирають питання забезпечення морської безпеки, особливо в контексті посилення піратської активності в регіоні.

У рамках форуму проводяться зустрічі представників оборонних відомств країн-учасниць, а також щорічні Конференції з політики у сфері безпеки за участю військових і дипломатів високого рівня. У центрі уваги Форуму знаходяться питання збереження стратегічної стабільності, включаючи проблеми розповсюдження ЗМЗ та засобів її доставлення, а також наслідків розгортання системи протиракетної оборони в Східній Азії. В ході засідань Форуму обговорюються також вплив процесу глобалізації на безпеку, включаючи посилення економічної взаємозалежності і зростання числа нових викликів стабільності.

Обсяг проблемних питань та викликів безпеці, які підіймалися в рамках АРФ, розширювався поступово. У формаційний період АРФ між 1994 та 1997 рр. дискусія серед учасників зосереджувалася переважно навколо норм і принципів, інституційного розвитку та заходів зміцнення довіри (*confidence building measures*). Проблеми регіональної безпеки протягом цього періоду суттєво не обговорювалися. Зрозуміло, що на той момент АСЕАН хотіла зосередитися на консенсусі всередині АРФ, і на тому, що цей процес

рухатиметься зручним для всіх учасників способом. Після 1998 р. фокус обговорень АРФ поступово все більше переходить на регіональні проблеми безпеки. Учасники АРФ зосередилися в основному на трьох питаннях: Договір про дружбу та співробітництво в ПСА, еволюційний процес АРФ, а також співвідношення між заходами зі зміцнення довіри та превентивною дипломатією. Вони також завжди наголошували та підкреслювали пріоритет еволюційного процесу розвитку АРФ. У 1999 р. з метою більш оперативної реакції на виникаючі кризи та інші несприятливі події було вирішено заснувати «Трійку АСЕАН» на рівні міністрів як тимчасову групу для оперативного обговорення нагальних питань. Трійка збирається за потреби і складається з міністрів закордонних справ країни, яка головує в цей момент в АСЕАН, і тих, які були головами в минулому і будуть в майбутньому році. Трійка сама нічого не вирішує, а тільки готує пропозиції для міністрів закордонних справ країн-членів АРФ.

Що стосується заходів зі зміцнення довіри, то в АРФ обговорювали важливість реєстру звичайних озброєнь ООН (UNCAR), Договору про Зону вільну від ядерної зброї в ПСА, участі військових у діяльності АРФ, необхідності створення Реєстру експертів АРФ, а також публікації так званих оборонних «білих книг» (whitepaper) та Щорічних дайджестів з питань безпеки (Annual Security Outlook). У цьому контексті Договір про без'ядерну зону 1995 р (ASEAN, 1995). є одним із ключових для країн АСЕАН та решти учасників АРФ в питаннях нерозповсюдження та контролю над ядерними озброєннями в ПСА. Фактично, питання нерозповсюдження та контроль над зброєю традиційно являють собою один із основних викликів безпеці учасників АРФ з моменту створення Форуму.

Окрім узгодження норм і принципів, організаційної структуризації та проведення засобів зміцнення довіри, проводяться щорічні засідання АРФ, що також зосереджуються на проблемах стану безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Уже в перші роки учасниками Форуму неодноразово піднімалась та обговорювалась низка гострих і актуальних проблем безпеки в

регіоні: від нерозповсюдження та контролю над озброєннями, питань Корейського півострова, суперечок в Південно-Китайському морі до внутрішньої стабільності деяких країн-членів АСЕАН (Камбоджа, Індонезія, М'янма) та Східного Тимору, а також відносин між великими державами. У наступні роки також обговорювалися додаткові питання безпеки, такі як вплив глобалізації на регіональну безпеку, транснаціональні та транскордонні проблеми (незаконний обіг наркотиків, піратство, торгівля людьми тощо) та позарегіональні проблеми. Після терористичних актів в США та на Балі окремої уваги заслуговують додані до порядку денного регіональної безпеки проблеми тероризму.

Цілком можливо, що АРФ частково був створений також під впливом незадоволеності лідерів країн ПСА ослабленням ролі ООН і неможливістю реалізувати через неї свої національні і регіональні інтереси. Разом з тим АСЕАН ніколи не претендувала на те, щоб АРФ дублював чи підміняв ООН. У 2006 р. Асоціація отримала статус спостерігача на Генеральній асамблеї ООН і зі свого боку надала ООН статус «партнера по діалогу». АСЕАН незмінно та послідовно виступає за зміцнення ООН та підвищення її ролі у вирішенні глобальних проблем і різних конфліктних ситуацій (наприклад, в Камбоджі, М'янмі чи Східному Тиморі).

Трагічні події 11 вересня 2001 р. стали важливим переломним моментом в еволюції АРФ. По-перше, міжнародний тероризм став важливим питанням безпеки для держав-учасниць Форуму, що призвело до створення ряду семінарів, робочих груп та інших відповідних органів та заходів, пов'язаними з ним. Проблема стала ще більш актуальною після вибухів на Балі 12 жовтня 2002 р. відомих також як «10/12», по аналогії із сумнозвісною «9/11». Морська безпека і транснаціональні злочини також є важливими проблемами безпеки в АРФ, оскільки вони пов'язані зі співпрацею в боротьбі з міжнародним тероризмом. Певною мірою події «9/11» та «10/12» дали своєрідний поштовх АРФ, оскільки Форум став зручним місцем для обговорення загроз з боку тероризму та вивчення можливих сфер співпраці у боротьбі з ним серед

держав-учасниць. Проте американське вторгнення в Ірак в 2003 р. стало додатковим переломним для учасників АРФ, оскільки занепокоєння щодо окупації Іраку вплинуло на розвиток спільної позиції АРФ щодо тероризму. Таїланд, Філіппіни та Сінгапур на початковому етапі підтримали США, у той час, як мусульманські Індонезія та Малайзія були налаштовані вороже.

Ще один поворотний момент відбувся після цунамі в Південно-Східній Азії в грудні 2004 р., що підвищило важливість співробітництва в питаннях ліквідації наслідків стихійних лих і нетрадиційних питань безпеки в АРФ. На чотирнадцятому міністерському засіданні в Манілі в 2007 р. міністри затвердили Загальні рекомендації АРФ щодо співпраці з ліквідації наслідків стихійних лих, які спочатку були розроблені на шостому Міжсесійному засіданні з ліквідації наслідків стихійних лих у китайському портовому місті Циндао у 2006 р. Серед іншого документ містить базові норми, правила та процедури під час запуску, проведення та завершення надання допомоги у разі стихійного лиха.

Після руйнівних наслідків циклону Нургіс у М'янмі та смертельного землетрусу в Сичуані (Китай) міністри АРФ на п'ятнадцятому міністерському засіданні в Сінгапурі у липні 2008 р. закликали продовжувати розробку документа під назвою Стратегічні рекомендації Форуму з гуманітарної допомоги та ліквідації наслідків стихійних лих (*Strategic Guidance for Humanitarian Assistance and Disaster Relief*). Вони також наголосили на необхідності розробити робочий план допомоги з ліквідації наслідків стихійних лих, спрямований на координацію субрегіональних навчань з підготовки до стихійних лих, а також вивчити можливість надання з боку АРФ гуманітарної допомоги засобами військової та цивільної оборони, які можуть бути використані для ліквідації наслідків катастроф. Подібні дії мають бути двосторонніми, добровільними і використовуватись виключно в якості інструмента допомоги та залучення зацікавлених держав у разі потреби.

Так у травні 2009 р. Філіппіни та Сполучені Штати Америки спільно провели перші подібні добровільні навчання із запобігання стихійним лихам в

Манілі. Також важливо відзначити, що після 2004 р. питання допомоги ліквідації наслідків стихійних лих та протидії нетрадиційним аспектам безпеки також були включені до порядку денного відповідних структур АРФ. У лютому 2007 р. на сесії Форуму в Сан-Франциско були створені постійно діючі робочі групи з обміну розвідувальною інформацією та інформацією щодо заходів проти поширення зброї масового знищення. Усі ці та інші ініціативи свідчать про те, що заходи щодо підвищення ефективності в роботі АРФ приймаються, хоча і з великою обережністю.

Окрім вищезазначених ключових віх, що вплинули на природу Форуму та його подальше функціонування, варто окремо згадати і інші не менш значущі події та процеси, які прямо чи опосередковано впливали на характер безпекової діяльності АРФ. Наприклад, це поступове збільшення кількості держав-учасниць в АРФ; залучення службовців оборонних відомств до роботи засідань та семінарів АРФ, що дало поштовх для створення Діалогу АРФ з питань оборони (Defense Dialogue) та Конференцій з питань політики безпеки АРФ (ARF Security Policy Conferences); включення в липні 2005 р. до комплексу заходів зі зміцнення довіри процедур превентивної дипломатії; створення підрозділу АРФ (адміністративного органу АРФ в системі секретаріату АСЕАН); започаткування фонду АРФ.

Стосовно впливу на безпековий клімат регіону, то тут АРФ створив дві важливі платформи для оборонних і військових чиновників країн-учасниць, які зустрічаються кілька разів на рік для обговорення питань безпеки, що становлять взаємний інтерес. По-перше, це Діалог чиновників в сфері оборони (ARF Defense Officials' Dialogue, який пізніше став Діалогом з питань оборони – ARF Defense Dialogue). По-друге, на 11 сесії АРФ в 2004 р. було прийнято рішення про створення нового механізму Форуму – Конференції з питань політики в сфері безпеки (ARF Security Policy Conference), яка покликана стати ключовою в плані підвищення ролі та ефективності військового компонента АРФ. Конференції з даної проблематики стали проводитися регулярно, і в них беруть участь представники військових відомств високого рангу. На засіданнях

Конференції обговорювалася співпраця у боротьбі з тероризмом та транснаціональними злочинами, роль військових у ліквідації наслідків стихійних лих та у вирішенні нетрадиційних питань безпеки, а також прикордонне співробітництво та реформа сектора безпеки.

Що стосується ролі військових у розв'язанні нетрадиційних проблем, то у 2007 р. на засіданні в рамках Діалогу з питань оборони у Брунеї було визнано розширення відповідальності та ролі АРФ у підтримці миру, допомозі у разі стихійних лих та гуманітарній допомозі. Учасники погодилися з тим, що необхідно вдосконалити спроможність, скоординувати взаємодію і підвищити готовність збройних сил, щоб ефективно сприяти розвитку багатосторонньої мережі співпраці. У 2008 р. на засіданні того ж Діалогу в Оттаві було відзначено важливість посилення координації між військовими та цивільними установами урядів у боротьбі з внутрішніми нетрадиційними загрозами (наприклад, тероризм, стихійні лиха, епідемії) та комплексними міжнародними викликами (наприклад, допомога у ліквідації наслідків стихійних лих, гуманітарна допомога та миротворчі операції).

У 2005 р. АРФ створила Міжсесійну групу підтримки з питань посилення заходів довіри та превентивної дипломатії задля зміцнення АРФ, зокрема, як слідує із самої назви, шляхом просування принципів превентивної дипломатії, в контексті проведення заходів зі зміцнення довіри (Caballero-Anthony, 2002). Перше засідання органу відбулося в Гонолулу в жовтні 2005 р., де учасники обговорювали подальший розвиток АРФ, зокрема стосовно нетрадиційних загроз безпеці. Зокрема в галузі превентивної дипломатії вони виділили наступні завдання:

- експертам та провідним діячам АРФ (ARF Experts and Eminent Persons) вивчити, як АРФ може впроваджувати механізм превентивної дипломатії;
- доручити Підрозділу АРФ в Секретаріаті АСЕАН провести необхідні дослідження питань превентивної дипломатії;

- скласти перелік успішних практик у застосуванні концепції як до традиційних, так і до нетрадиційних питань безпеки з урахуванням досвіду інших двосторонніх та багатосторонніх домовленостей.

Важливо зазначити, що на зустрічі було окремо зазначено, що будь-які майбутні пропозиції щодо превентивної дипломатії повинні повністю враховувати суверенітет окремих країн і що будь-яке майбутнє впровадження цих пропозицій відбуватиметься зручним для всіх способом (Caballero-Anthony, 2002).

На засіданні Міжсесійної групи підтримки АРФ у Берліні в 2008 р. було розглянуто низку пропозицій щодо майбутнього напрямку розвитку АРФ, зокрема: роз'яснення ролі держав-членів АСЕАН від решти учасників АРФ; необхідність зосередити діяльність АРФ на ключових сферах; важливість посилення конкретної практичної співпраці; упорядкування прийняття рішень; зміцнення позиції голови АРФ завдяки включенню Генерального секретаря АСЕАН в якості члена *ex officio* механізму «Друзів Голови» (Friends of the Chair – *ad hoc* дорадча група для надання допомоги Голові АРФ) та зміцнення Підрозділу АРФ в межах АСЕАН; підтримка «гнучкого мораторію» на членство; посилення співпраці з Другою доріжкою (Track 2) та зовнішніми організаціями. Деякі представники Другої доріжки, які брали участь у Берлінській зустрічі, відзначили, що АРФ має зосередити менше уваги на обговоренні імплементації превентивної дипломатії, а більше зосередитися на її реалізації, яка повинна включати внутрішньодержавні конфлікти.

Проте питання концепції превентивної дипломатії досі залишається достатньо дискусійним через дебати в рамках АСЕАН між тими, хто відкритий для нових інтерпретацій суверенітету і тих, хто відстоює важливість невтручання. Наприклад, Індонезія залишається обережною щодо переходу Форуму до стадії превентивної дипломатії через занепокоєння з приводу невтручання, тоді як Сінгапур вимагає посилення інституційної спроможності АРФ. Перехід до етапу превентивної дипломатії досі залишається чутливим питанням в АРФ.

Протягом останніх років питання інституціоналізації АРФ стало більш актуальним для ряду країн-учасниць. Австралія, Канада, Японія та Сполучені Штати, наприклад, були цілком прихильними до розширення співпраці у сфері безпеки та переходу АРФ на стадію превентивної дипломатії. Вони також були розчаровані повільною інституціоналізацією Форуму, особливо що стосувалось тероризму та транснаціональних злочинів. У рамках АСЕАН, Сінгапур, Філіппіни та Таїланд також закликали до більшої інституціоналізації АРФ.

З боку так званої Другої доріжки також були запропоновані пропозиції, спрямовані на посилення інституціоналізації АРФ. Наприклад, Інститут стратегічних та міжнародних досліджень АСЕАН у 2007 р. запропонував деякі зміни в процесі та механізмах Форуму. Вони включали в себе необхідність:

1. Закріпити триступеневу модель еволюції АРФ (зміцнення заходів довіри → інструменти превентивної дипломатії → механізми вирішення конфліктів) як придатну лише по відношенню до міждержавного конфлікту.

2. негайно розпочати роботу над конкретними ініціативами по заходам зі зміцнення довіри та превентивній дипломатії.

3. Пристосувати механізми АРФ для проведення ініціатив по заходам зі зміцнення довіри та превентивній дипломатії.

4. Розширити сферу офіційної участі в процесах АРФ, щоб включити більше коло посадових осіб та установ (наприклад, представників охорони здоров'я, захисту навколишнього середовища, різноманітних внутрішніх відомств держав).

5. Модернізувати Підрозділ (unit) АРФ до Відділу (division) АРФ в Секретаріаті АСЕАН.

Перша пропозиція намагається включити транснаціональні та транскордонні питання безпеки, у той час, як друга пропозиція вимагає залучення АРФ у різного роду процеси заходів зміцнення довіри та превентивної дипломатії, а також у питання суперництва великих держав, зростання Китаю та ситуацію на Корейському півострові. Третя пропозиція вимагає більшої гнучкості у впровадженні ряду механізмів заходів зміцнення

довіри та превентивної дипломатії, які є доречними у тих чи інших ситуаціях, включаючи роль Голови АРФ та установ медіації під час конфліктів. Ідея включення інших посадових осіб та агентств спирається на фокус АРФ на принципі комплексної безпеки (Comprehensive Security) та переконанні, що він не повинен бути форумом лише для міністрів закордонних справ та оборони. Водночас можна сподіватися, що шляхом скликання саміту лідерів АРФ можна підняти значення Форуму як багатостороннього інституту безпеки в регіоні. Створення підрозділу АРФ було націлене в першу чергу на позаасеанівські країни. Асоціація створила Підрозділ АРФ при власному Секретаріаті 26 червня 2004 р. Його роль та функції включають в себе: посилення ролі Голови АРФ, включаючи взаємодію з іншими регіональними та міжнародними організаціями; виконувати функції депозитарія документів АРФ; керування базою даних та реєстром організації та надання секретарської та адміністративної підтримки. Переведення Підрозділу АРФ в статус Відділу ставило за мету заохотити учасників, які не є членами АСЕАН, до більш широкої участі у плануванні та організації АРФ. Водночас таке рішення мало посилити адміністративні функції органу (Caballero-Anthony, 2002).

У свою чергу, в подібному ключі виступила Рада з питань співробітництва у сфері безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (CSCAP). На засіданні з питань превентивної дипломатії та майбутнього АРФ якої в жовтні 2007 р. в Брунеї, було вироблено кілька пропозицій щодо інституційного розвитку Форуму, а саме про:

- створення Секретаріату АРФ, який є оновленою версією Підрозділу АРФ;
- створення позиції Генерального секретаря АРФ, з чіткою роллю та функціями;
- проведення регулярних самітів АРФ з АТЕС або Самітом Східної Азії;
- зміцнення зв'язків з ООН та іншими регіональними організаціями та установами;

- прийняття принципу «повного консенсусу мінус-х» (full consensus minus-x) у прийнятті рішень, особливо в надзвичайних або кризових ситуаціях;
- створення Регіонального центру зниження ризиків (Regional Risk Reduction Center);
- більш чітке формулювання бачення ролі та місця АРФ в АТР.

Водночас прогрес у переведенні АРФ до стадії превентивної дипломатії видається доволі скромним у середньостроковій перспективі з урахуванням ряду обмежень. Окрім чутливого питання про суверенітет і невтручання, рівень співпраці між державами-учасницями в рамках АРФ залишається достатньо низьким. Наприклад, співпраця АРФ у боротьбі з тероризмом і боротьба з транснаціональною злочинністю все ще перебуває на початковій стадії, враховуючи чутливість деяких держав-учасниць до виконання окремих домовленостей, таких як обмін розвідданими та обмін інформацією, навіть серед держав-членів АСЕАН. В інших галузях співпраці, таких як спільне підтримання морської безпеки та допомога при стихійних лихах, далеко не всі держави АРФ з різних причин брали в них участь. Навіть публікація оборонних документів не виконується усіма країнами-членами АРФ, а публікація Щорічного дайджесту з питань безпеки АРФ реалізується виключно на добровільних засадах.

Беззаперечним є факт, що наразі між державами-учасницями АРФ досі залишається відносно низький рівень довіри, незважаючи на більш стримані офіційні заяви. Справді, якщо різного роду заходи зі зміцнення довіри за останні багато років, не дозволили учасникам досягти оптимального рівня довіри для здійснення обмеженої субстантивної співпраці в різних сферах, було б нереально очікувати, що усі учасники Форуму на сьогодні готові перейти на наступний етап превентивної дипломатії. У цьому контексті просування програми АРФ перед поглибленням реального рівня співпраці у різних сферах, в тому числі безпековій, видається передчасною. У кращому випадку можна очікувати, що етап превентивної дипломатії розвиватиметься як фрагментарний процес, що впливає з переважно двосторонніх механізмів співробітництва між

державами-учасницями. Та незважаючи на те, що подібна взаємодія відбуватиметься не виключно під егідою АРФ, вона, тим не менш, складає важливу основу для формування імпульсу до більш суттєвого та змістовного співробітництва в галузі безпеки в АРФ в майбутньому. Проте, зрештою, стрижень трансформації АРФ у напрямку до глибшої співпраці в галузі безпеки та більшої інституціоналізації становитимуть ті держави, уряди яких здатні приймати компромісні політичні рішення, чия політична воля матиме вирішальне значення для того, щоб зробити Форум більш впливовим у довгостроковій перспективі.

Висновки до розділу 3

Зміни на глобальному рівні системи, пов'язані з встановленням багатопольярного світопорядку, підштовхують держави до перегляду раніше створених форматів багатостороннього співробітництва та залучення в них. Процес зміни балансу сил в АТР змушує регіональні держави шукати нові шляхи підтримки стабільності. В ПСА, як і в багатьох інших регіонах світу, після закінчення «холодної війни» почався активний пошук можливостей щодо розбудови регіональних інститутів безпеки, які могли б взяти на себе функції механізмів превентивної дипломатії. Одним із основних таких регіональних механізмів став Форум АСЕАН з питань безпеки. Він задумувався як ключовий інститут превентивної дипломатії АСЕАН. На другому етапі свого розвитку АРФ планувався стати ефективним механізмом, здатним запобігати виникненню конфліктних ситуацій у відносинах держав АТР. Автор приходять до висновку, що хоч АРФ і вдалося сформувати базовий рівень довіри у відносинах держав регіону, але нині Форум стикається з великою кількістю труднощів в переході до етапу превентивної дипломатії. Нові багатосторонні «асеаноцентричні» міжурядові інститути взаємодії в галузі безпеки спрямовані на зменшення конфліктності шляхом збільшення взаємозалежності і практичної взаємодії країн регіону. АРФ являє собою унікальний переговорний майданчик, де взаємодіють Асоціація і практично всі її діалогові партнери. Діяльність АРФ

включає як взаємодію на рівні міністрів закордонних справ чи інших високопоставлених представників зовнішньополітичних відомств учасників переговорів, так і експертно-аналітичне середовище, що сприяє процесу посиленню заходів взаємної довіри в регіональному вимірі.

АРФ був і залишається орієнтований на вирішення проблем політичного і безпекового характеру для формування більш передбачуваних відносин між регіональними гравцями. Основним напрямком співпраці виступає, як правило, протидія нетрадиційним загрозам безпеки. На початку XXI ст. окрім традиційних викликів регіональній безпеці вийшли на передній план нетрадиційні загрози такі як організована злочинність, піратство, контрабанда, незаконний обіг наркотиків та зброї, стихійні лиха, пандемії, проблеми екології та зміни клімату та багато інших, які в сукупності наштовхнули лідерів країн АСЕАН до думки про необхідність доповнити АРФ новим інститутом, в рамках якого могла б розглядатися частина цих вкрай актуальних і гострих проблем, які потребують невідкладного вирішення. Разом із партнерами по діалогу було прийнято рішення про проведення Наради міністрів оборони країн-членів АСЕАН, яка представляла, по суті, іншу сторону «асеаноцентричної» багатосторонньої діалогової системи. Її створення відобразило прагнення Асоціації диверсифікувати напрямки співпраці з партнерами по діалогу для більш ефективного вирішення питань безпеки ПСА.

Таким чином, до кінця першої декади XXI ст. в АТР за безпосередньої участі АСЕАН була сформована нова міжнародна безпекова платформа, в центрі якої знаходиться Асоціація. Вона включає в себе майданчики як для політико-безпекового діалогу, так і для економічного та соціокультурного співробітництва. Незважаючи на те, що поки саме торгово-економічна взаємодія розвивається інтенсивніше, ніж співпраця в області політики і безпеки, в останні роки розрив між ними став скорочуватися. АСЕАН активно розвиває діалог з країнами-партнерами на різних рівнях, співпраця по основним напрямкам поступово переходить на якісно новий рівень, інтенсифікуються обговорення важливих проблем регіону у сфері безпеки.

Нині АРФ – головний майданчик для обговорення проблем міжнародної та регіональної безпеки, а також провідний механізм багатостороннього політичного діалогу з питань забезпечення миру і стабільності в АТР. Це важлива міжнародна діалогова платформа для дискусій з приводу важливих міжнародно-політичних та безпекових питань в ПСА, яка гармонійно доповнюється неофіційним каналом комунікації. Важливою складовою такого процесу є залучення неурядових акторів міжнародного життя. Більше півсотні НУО отримали спеціальний афілійований статус при АСЕАН. Таким чином, АСЕАН намагається залучаючи до обговорення проблем у сфері безпеки та стабільності в регіоні всі зацікавлені сторони: як урядові, так і неурядові структури.

РОЗДІЛ 4.

ВПЛИВ ЗОВНІШНІХ ДЕРЖАВ НА БЕЗПЕКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ АСЕАН ТА ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВОГО ПОРЯДКУ ДЕННОГО В ПСА

4.1. Еволюція відносин АСЕАН-КНР у сфері безпеки

Історія відносин Китаю зі своїми сусідами по ПСА налічує більше двох тисячоліть. Вона залишила відчутний слід в історичній пам'яті народів регіону. Можна виділити найбільш важливі фактори, що вплинули на становлення відповідного геополітичного іміджу КНР. По-перше, протягом століть практично всі країни-члени АСЕАН в тій чи іншій мірі розглядали Китай як загрозу їхній безпеці. Цьому сприяла історично сформована традиція китайської зовнішньополітичної експансії по відношенню до найближчих сусідів. Найяскравіше це відображено в теорії «серединної держави», яку уособлює Китай, що оточений рештою менш розвинутих «варварських» країн. По-друге, країни ПСА чудово пам'ятають багаторічну матеріальну та моральну підтримку Китаєм різноманітних повстанських рухів прокомуністичного спрямування в деяких із них за часів «холодної війни». Така агресивна зовнішня політика, спрямована на активне втручання у внутрішні справи інших країн з метою повалення їх урядів, посилювала ворожість до китайського режиму. По-третє, визначну роль у торгівлі і фінансовій сфері країн регіону завжди відігравали місцеві китайські громади (хуацяо).

За різними даними етнічні китайці за кордоном в Південно-Східній Азії складають приблизно 20-30 млн осіб та контролюють значну частину економічних активів регіону. Китайська діаспора, представники якої грають досить активну роль в економічній сфері, формують левову частку ВВП багатьох країн регіону. Наприклад, в Індонезії понад 7 млн осіб, приблизно 3-4% населення, створюють до 75% ВВП країни. У Таїланді майже 6 млн громадян китайського походження, близько 10% населення, створюють до 85% ВВП. Окремо слід згадати про Сінгапур, 8 із 10 громадян якого мають китайське коріння. В Малайзії хуацяо складають майже третину населення, в

руках якої знаходяться дві третини економіки держави (Overholt, 1993). Етнічні китайці управляють найбільшими банками і володіють приблизно третиною всіх капітанів в ПСА. Слід при цьому зауважити, що не всі вони однозначно ставляться до КНР, але в цілому китайська діаспора в країнах ПСА сильна і консолідована. Як видно, роль хуацяо в економіці країн АСЕАН дійсно велика, а інтерес китайського бізнесу до країн Азії постійно зростає. З одного боку, китайська діаспора сприяє економічному розвитку держав АСЕАН, але з іншого, вона є відчутним важелем впливу КНР в регіоні, особливо на користь активізації економічної інтеграції з КНР.

З огляду на це можна констатувати, що в зовнішньополітичній орієнтації країн-членів АСЕАН на початковому етапі простежувалася чітка антикитайська риторика. У 1967 р., коли була заснована АСЕАН, Китай мав серйозні сумніви щодо мотивів цього новоутвореного міжнародного об'єднання. Пекін був значно занепокоєний тим, що організація, незважаючи на Бангкокську декларацію (ASEAN, 1967), яка чітко заявляє, що АСЕАН буде прагнути лише до економічного та культурного співробітництва в інтересах регіонального миру та стабільності, могла мати прихований військовий підтекст, під впливом якого консолідувалися б антикитайські настрої в Південно-Східній Азії (ASEAN, 1967). Тому в період упродовж 60-х рр. ХХ ст. відносини Китаю з сусідами в Південно-Східній Азії характеризувалися взаємною підозрою, недовірою та ворожнечею, особливо якщо брати до уваги той факт, що Китай усіляко підтримував прокомуністичні повстання в антикомуністичних країнах Південно-Східної Азії. Відносини між АСЕАН та Китаєм охоплюють 4 етапи:

- конфронтація (з 1967 р. по середину 1970-х рр.);
- примирення (середина-кінець 1970-х рр.);
- співпраця (1980-ті та 90-ті рр.);
- стратегічне партнерство (з кінця 1990-х рр.).

Ускладнювала встановлення дружніх відносин між сторонами і в'єтнамська війна 1955-1975 рр., в якій Китай надавав допомогу Ханюю, в той

час як деякі країни-члени АСЕАН (Таїланд і Філіппіни) надавали бази американським збройним силам. Однак проголошення «Гуамської доктрини» президента Р. Ніксона, яка по суті означала відмову США від прямої конфронтації з КНР, і, як наслідок, подальше американо-китайське зближення справили безпосередній позитивний вплив на країни-члени АСЕАН. Китайське керівництво паралельно взяло курс на нормалізацію відносин з державами регіону ПСА з метою послаблення в них позицій інших великих держав суперників КНР на міжнародній арені. Задля цього Пекін зайняв більш виважену зовнішньополітичну позицію, а також відмовився від критики «проамериканського» характеру діяльності організації і всіляко намагався налагодити контакти з країнами-членами АСЕАН.

Першою країною АСЕАН, з якою КНР встановила повноцінні офіційні відносини, стала Малайзія, країна з чи не найбільшою китайською громадою, в порівнянні з іншими державами ПСА. У травні 1974 р. було опубліковано спільне комюніке, в якому повідомлялося про рішення сторін встановити дипломатичні відносини на основі принципів мирного співіснування. КНР визнала незалежність і суверенітет Малайзії, а та в свою чергу визнала уряд КНР в якості єдиного законного уряду Китаю, а Тайвань – невід'ємною частиною КНР. Нормалізація китайсько-малайзійських відносин сприяла встановленню дипломатичних відносин Китаю з Таїландом і Філіппінами. Індонезія і Сінгапур не поспішали з нормалізацією відносин з Китаєм. Керівництво Сінгапуру знаходилося у складному становищі, тому що було змушене спростовувати популярну серед його партнерів по Асоціації думку про те, що вона є сателітом КНР в Південно-Східній Азії. У політичних колах Індонезії вважали, що КНР становить куди більшу загрозу для регіону ПСА, ніж СРСР чи В'єтнам. Разом з тим китайська загроза служила і важливим аргументом для зміцнення позицій Індонезії всередині АСЕАН. Відтак, аж до 1990-х рр. до завершення «холодної війни» між Китаєм та АСЕАН не було встановлено офіційних зв'язків, а існували лише двосторонні відносини між Китаєм та окремими державами-членами організації (Shambaugh, 1994).

Зацікавленість КНР і АСЕАН у співпраці особливо посилилася після того, як в 1979 р. військами утвореної трьома роками раніше Соціалістичної Республіки В'єтнам було скинуто режим Пол Пота і утворена Народна Республіка Кампучія. Вона уклала з СРВ союзний договір, що передбачав перебування там в'єтнамських військ. Це означало посилення впливу в регіоні СРСР, що викликало стурбованість у АСЕАН і особливо у КНР. 17 лютого 1979 р. китайські війська рушили на територію В'єтнаму і вели там бої до 16 березня 1979 р. Так «Камбоджійська проблема» у 80-ті рр. вийшла на перший план в китайсько-асеанівських відносинах. Правлячі кола АСЕАН були вкрай занепокоєні революційними настроями з боку В'єтнаму, Лаосу, а тепер ще й Камбоджі, які, по суті, наближали комунізм все ближче до їх кордонів. Формально країни Асоціації досить мляво відреагували на військові дії Китаю проти В'єтнаму, офіційно заявивши, що в інтересах стабільності в регіоні вони не підтримують і не звинувачують ні одну, ні другу конфліктуючу сторону. Лише в загальних фразах був сформульований заклик вивести з Індокитаю усі іноземні війська, а конфліктуючим сторонам припинити ворожі дії.

У березні 1986 р. три камбоджійських фракції коаліційного уряду Демократичної Кампучії висунули в Пекіні «План з 8 пунктів», який стосувався політичного вирішення проблеми. Головна вимога плану – вивід в'єтнамських військ з Камбоджі під наглядом ООН, а також припинення вогню і створення чотиристороннього коаліційного уряду зі складу трьох опозиційних груп і уряду НРК. Разом з тим Пекін продовжував нарощувати зусилля зі створення атмосфери взаємної довіри з членами Асоціації. Так в 1988 р. Китай заявив, що має намір неухильно дотримуватися принципу невтручання у внутрішні справи інших держав і має намір боротися з будь-якою спробою встановлення будь-якої гегемонії в регіоні.

Відносини між Китаєм і АСЕАН остаточно зміцнилися на рубежі 80-90-х рр., коли КНР вдалося нормалізувати відносини з Індонезією. Вирішальну роль в якісному зрушенні у відносинах двох держав зіграли позитивні зміни на міжнародній арені. Аналіз дипломатичної діяльності КНР і АСЕАН навколо

«Камбоджійського питання» дозволяє зробити висновок про те, що Китаю вдалося довести, що без співпраці з ним досягти певної стабільності в Індокитаї неможливо. Тому у листопаді 1991 р., незабаром після підписання Паризьких мирних угод, саме в Пекіні була проведена перша сесія Вищої національної ради Камбоджі за участю лідерів всіх чотирьох залучених камбоджійських сторін, що дала імпульс підготовці проведення виборів в країні.

Розпад біполярної системи міжнародних відносин на початку 1990-х рр. викликав значні стратегічні та геополітичні трансформації. Закінчення «холодної війни» призвело до зміни розстановки сил як у Європі, так і в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Малі та середні країни ПСА більше не потребували воєнного захисту від зовнішнього ворога. Більш вираженою стала тенденція посилення економічної спроможності та перевага розвитку торгово-економічних зв'язків. Крім того, роль США в регіоні стала менш відчутною через відсутність інтересу до Південно-Східної Азії як такої. Трансформація геополітичного простору у цей період значно вплинули на еволюцію позицій щодо Китаю серед країн-членів АСЕАН, які в нових умовах прагнули використати економічне зростання Китаю на свою користь шляхом поглиблення торговельної співпраці. Бажання країн АСЕАН отримати вигоду від зростання економіки Китаю дозволило керівництву останнього закласти фундамент для подальшої співпраці в регіоні. Послідовна підтримка Китаєм нероздільності суверенітету та невтручання у внутрішні справи вкрай позитивно сприймається членами АСЕАН. Наприклад, позиція Китаю в іракській війні збігалась із позиціями Малайзії та Індонезії, де іслам є домінуючою релігією, і які рішуче виступали проти війни США в Іраку.

На фоні стрімкого економічного розвитку та реалізації концепції «Азійських цінностей» (AsianValues) зовнішня політика КНР достатньо гармонійно вписувалась в політичний ландшафт ПСА. Термін «AsianValues» – це політична ідеологія, що виникла в 90-х рр. ХХ ст., яка визначала елементи суспільства, культури та історії, спільні для країн Південної, Південно-Східної та Східної Азії. Вона мала на меті використовувати окремі елементи

ідентичності, наприклад, принципи колективізму чи комунітаризму для об'єднання людей заради зростання їхнього економічного та соціального добробуту та формування загальноазійської ідентичності. Концепція протиставлялась європоцентричним поглядам на принципи інтеграції та самоідентифікації. Її прибічниками виступали такі представники політичної еліти Сходу як Махатхір Мохамад (прем'єр-міністр Малайзії), Лі Куан Ю (прем'єр-міністр Сінгапуру), Парк Чун Хи (президент Південної Кореї), Сіндзо Абе (прем'єр-міністр Японії) і Нарендра Моді (прем'єр-міністр Індії), а також ряд інших азійських лідерів.

Існують різні визначення поняття «Азійські цінності». Сформувавшись значною мірою під впливом конфуціанства концепт передбачає, зокрема, вірність традиційним цінностям – сім'ї, корпорації чи нації, відмова від особистої свободи заради стабільності та процвітання суспільства, прагнення до академічної та технологічної досконалості. «Азійські цінності» були кодифіковані та пропагувались у Бангкокській декларації 1993 р. (Bangkok Declaration on Human Rights, 1993), яка переосмислювала принципи суверенітету, самовизначення та невтручання у громадянські та політичні права. Під час підготовки до Всесвітньої конференції з прав людини, що відбулася в 1993 р., міністри кількох держав Азії прийняли Бангкокську декларацію, підтверджуючи прихильність своїх урядів принципам Статуту ООН та Загальної декларації прав людини. Однак водночас вони наголосили на принципах суверенітету та невтручання, закликаючи більше акцентувати увагу на економічних, соціальних та культурних правах. Бангкокська декларація 1993 р. вважається знаковим азійським гуманітарним документом та виразником азійських цінностей і поглядів на права людини, що пропонує розширену критику їх універсалізму. Ці цінності включають зокрема перевагу соціальної гармонії, турботу про соціально-економічне процвітання та колективний добробут громади, вірність та повагу до авторитетних діячів, перевагу колективізму та комунітаризму.

На фоні цих паназійських міжнародних настроїв відбувається процес зближення КНР з АСЕАН. Формальні зв'язки між Китаєм та Асоціацією почали налагоджуватися у 1991 р., коли китайський Міністр закордонних справ Цянь Цічень відвідав церемонію відкриття Двадцять четвертого саміту АСЕАН на рівні міністрів в Малайзії та висловив зацікавленість Китаю у співпраці з цією регіональною організацією. Лише після цієї ініціативи з боку Китаю про встановлення зв'язків з АСЕАН між ними було започатковано ряд заходів щодо співробітництва у політико-оборонній та економічній сферах. Саме тому точкою відліку процесу діалогу між КНР та АСЕАН можна вважати саме 1991 р. Після встановлення офіційних зв'язків з Асоціацією як регіональною групою, Китай все частіше проявляє інтерес у подальшому співробітництві з регіоном по ряду аспектів, безпекових і не тільки. Для прикладу можна навести кілька паралельних двосторонніх механізмів діалогу між Китаєм та АСЕАН: політичні консультації Китаю та АСЕАН на вищому офіційному рівні, Спільний комітет Китаю та АСЕАН з питань економіки та торгівлі, Спільний комітет співробітництва АСЕАН та Китаю, Спільний комітет Китаю та АСЕАН з науково-технічного співробітництва та Комітет АСЕАН-Пекін. Крім того, з часом Китай активно долучався і до багатосторонніх платформ взаємодії в рамках АСЕАН, серед них: Регіональний форум АСЕАН та формат АСЕАН + 3.

У липні 1994 р. КНР було надано статус «консультативного партнера» в рамках нещодавно створеного Регіонального форуму АСЕАН з питань миру та безпеки. У 1996 р. на 29-му саміті міністрів АСЕАН в Джакарті Китай, підписавши Договір про дружбу і співробітництво 1976 р. (ASEAN, 1976b), став повноправним партнером по діалогу, а це вже був статус, який раніше давали тільки найближчим «некомуністичним» партнерам (США, Японія та ін.). З того часу Китай бере активну участь у всіх основних діалогових та консультативних органах АСЕАН. Важливу роль у цьому зіграли і зустрічні зусилля країн АСЕАН, спрямовані на залучення Китаю в активні двосторонні та багатосторонні механізми регіональної взаємодії. Вирішальний поворот у цьому процесі відбувся на фоні економічної кризи 1997 р., коли Китай, серед

небагатьох, надав країнам ПСА дієву допомогу. У тому ж році в Куала-Лумпурі відбувся перший Неофіційний саміт АСЕАН-Китай, а лідери оголосили про закріплення відносин партнерства, добросусідства та взаємної довіри. 4 листопада 2002 р. АСЕАН і Китай підписали Декларацію про поведінку сторін у Південно-Китайському морі (ASEAN, 1992), яка стала важливою віхою в історії їхніх стосунків.

Черговий підйом відносин між КНР та АСЕАН відбувся на початку XXI ст. в умовах стрімкого перетворення Китаю в потужну економічну державу. 8 жовтня 2003 р. на VII саміті АСЕАН на о. Балі Китай і країни-члени АСЕАН підписали Декларацію про стратегічне партнерство заради миру і процвітання, яке визначалося відкритим невійськовим характером. Воно також дозволяло розвивати всебічні дружні зв'язки і співробітництво з іншими країнами. Цим самим відносини між АСЕАН та Китаєм було підвищено до рівня стратегічного партнерства. Так, не зазіхаючи на існуючі військові союзи деяких країн-членів зі США, Китай став першою країною поза АСЕАН, яка набула статусу її «стратегічного партнера». У подальшому, починаючи з 2005 р. високий рівень відносин підкріплювався п'ятирічними Планами дій щодо реалізації Спільної декларації про Стратегічне партнерство АСЕАН та Китаю заради миру та процвітання: 2005-2010 рр., 2011-2015 рр., 2016-2020 рр. та 2021-2025 рр. Подальшу перспективу стратегічних відносин між КНР та АСЕАН описує документ «Бачення асеано-китайського стратегічного партнерства 2030». Інформаційно-дипломатичне наповнення відносин АСЕАН-КНР представлено відкриттям Центру АСЕАН-Китай в Пекіні на 14-му саміті сторін у листопаді 2011 р., який представляє собою інформаційний ресурс, націлений на висвітлення співробітництва між АСЕАН та Китаєм у сфері торгівлі, інвестицій, туризму, освіти та культури, а також призначенням китайського посла в започаткованому постійному представництві КНР при АСЕАН в Джакарті у вересні 2012 р.

В останні роки центральним елементом зовнішньої політики КНР є «Ініціатива поясу та шляху» (Belt and Road Initiative), відома раніше під назвою

«Один пояс – один шлях». Вона являє собою глобальну стратегію інфраструктурного розвитку, що включає в себе 2 масштабних проекти: «Економічний пояс Шовкового шляху» та «Морський Шовковий шлях XXI століття». Генеральний секретар компартії Китаю Сі Цзіньпін оголосив про цю стратегію під час офіційних візитів до Індонезії та Казахстану в 2013 р. «Пояс» уособлює сухопутні шляхи для автомобільних та залізничних перевезень, тобто проект «Економічний пояс Шовкового шляху», тоді як «шлях» стосується морських маршрутів, тобто проект «Морського шовкового шляху XXI століття». Заявлена мета проектів націлена на поглиблення економічної інтеграції в регіоні, скасування бар'єрів в сферах торгівлі та інвестицій, побудову єдиної транспортної інфраструктури, посилення значущості національних валют, підвищення рівня співпраці в гуманітарній сфері.

28 березня 2015 р. КНР опублікувала Концепцію і План дій по створенню і просуванню «Економічного поясу Шовкового шляху» та «Морського Шовкового шляху XXI століття». Там окреслюються принципи спільного будівництва, ідейні рамки, пріоритети та механізми співробітництва. Документ визначав основні маршрути «Економічного поясу Шовкового шляху»: з Китаю через Центральну Азію і Росію до Європи, через Центральну Азію і Західну Азію до Перської затоки і Середземного моря, в Південно-Східну Азію, в Південну Азію до Індійського океану. Морський шовковий шлях був оформлений у вигляді двох маршрутів: з морських портів Китаю через Південно-Китайське море до Індійського океану і далі до Європи, а також з китайських портів через Південно-Китайське море в південну акваторію Тихого океану. У концепції зазначається, що створення «Поясу» і «Шляху» відповідає тенденції до багатополлярності і сприятиме формуванню міжнародних зв'язків та глобальному співробітництву. Робиться наголос на спільний розвиток, процвітання, кооперацію, взаємні вигоди, інклюзивний характер ініціативи, до якої може долучитися будь-яка держава, міжнародна чи регіональна організація. Особливостями китайської ініціативи є відкритість для участі всіх зацікавлених країн з усіх регіонів світу, а також широка географічна

спрямованість. Однак в структурі програми виділяються найбільш пріоритетні в реалізації проекту регіони, з якими в першу чергу необхідно розвивати співпрацю. Цими регіонами є Азія, Європа, Близький Схід і Африка.

Втілення в життя «Ініціативи поясу та шляху» покликане сприяти ключовій меті КНР, а саме відродженню китайської нації, яка в свою чергу повинна служити реалізації так званих двох «цілей століття»: до сторіччя Комуністичної партії Китаю в 2021 р. завершити формування суспільства середньої заможності, а в середині століття до сотої річниці утворення КНР в 2049 р. побудувати «багату, сильну, демократичну, цивілізовану і гармонійно модернізовану соціалістичну державу» (Shambaugh, 1994). У реалізації ініціативи виражається також потреба Китаю створити стійкий імідж відкритої до зовнішнього світу і мирної держави, яка готова взяти на себе більше зобов'язань і робити більший внесок для підтримання миру і глобального розвитку людства. У 2017 р. стратегія навіть була включена до Конституції Китайської Народної Республіки.

Проект «Економічного поясу Шовкового шляху» покликаний стимулювати економічний розвиток Китаю в період структурної трансформації його соціально-економічної моделі. Важливою метою є перехід з екстенсивної на більш збалансовану інтенсивну високотехнологічну модель розвитку господарства, яка поєднуватиме розвиток внутрішнього споживання і сфери послуг при збереженні експортної орієнтації. Його можна також розглядати в якості нового етапу китайської економічної стратегії та новий крок по інтеграції Китаю в світову економіку шляхом збільшення китайських інвестицій за кордоном. Це відображає зміну пріоритетів зовнішньої політики КНР, в якій акцент переноситься на сусідні країни, відносини з якими стали все частіше декларуватися як пріоритетний напрямок зовнішньої політики КНР. Реалізація «Економічного поясу Шовкового шляху» також ставить за мету створення нових сухопутних транспортних коридорів, отримання доступу до енергетичних ресурсів і продовольства – ключових позицій імпорту із-за кордону. Зокрема, шляхом розвитку альтернативних транспортних маршрутів

КНР убезпечує себе від можливості перекриття з боку США спільно із союзниками Малакської протоки, через яку здійснюється більше 85% поставок нафти і нафтопродуктів до КНР.

«Морський Шовковий шлях XXI століття» виступає морською складовою китайської ініціативи «Пояс і шлях» і передбачає створення трьох «блакитних економічних коридорів»: «Китай-Індійський океан-Африка-Середземне море-Європа», «Китай-Океанія-південна частина Тихого океану» і, в перспективі, коридор, що проходить через Північний Льодовитий океан. Значимість «Морського Шовкового шляху XXI століття» для Китаю обумовлена низкою факторів. По-перше, країни уздовж морського кордону є важливими торговими партнерами КНР. Морська торгівля займає ключове місце в структурі китайської економіки, адже до 90% зовнішньої торгівлі Китаю здійснюється морем. По-друге, реалізація проекту безпосередньо пов'язана з подальшим економічним розвитком приморських регіонів Китаю (провінції Гуандун, Фуцзянь, Хайнань, Шаньдун тощо). По-третє, в Південно-Східній Азії усе частіше перетинаються американо-китайські інтереси і дедалі частіше проявляються їх протиріччя. Намагаючись грати на випередження і проводити більш активну політику, Китай пов'язує необхідність розвитку проекту морського Шовкового шляху з формуванням Індо-Тихоокеанського регіону, важливою частиною якого є ПСА. По-четверте, на тлі виходу США із угоди про Транстихоокеанське партнерство, китайська стратегія «Морського Шовкового шляху XXI століття» може стати альтернативним концептом економічної інтеграції країн Азійсько-Тихоокеанського регіону. Нарешті, по-п'яте, вихід на ринки країн Африки та Європи і подальше закріплення там посилює глобальні позиції КНР як лідируючої економіки світу.

Під безпекою реалізації стратегії «Морського Шовкового шляху XXI століття» розуміється створення надійного і безперебійного функціонування морських транспортних маршрутів. Успішна реалізація стратегії залежить від вирішення питань, пов'язаних з нетрадиційними загрозами безпеці: піратство, тероризм, діяльність транснаціональних злочинних угруповань, стихійні лиха.

Для цього країнам доведеться посилити співробітництво в сфері безпеки мореплавства, організації спільного порятунку на морі, нарощувати резерви щодо попередження стихійних лих і мінімізації їх наслідків, стимулювати співпрацю в галузі морського права, тощо. Політичний аспект включає підтримку і розробку механізмів, систем і правил співробітництва на морі в рамках багатосторонніх міжнародних майданчиків взаємодії. Крім того, реалізація проекту «Морський Шовковий шлях XXI століття» матиме важливі стратегічні наслідки, тому що це дозволить Китаю збільшити свою морську, в тому числі воєнно-морську, присутність у світі.

Таким чином, «Ініціативу поясу та шляху» можна охарактеризувати як найбільш амбітний макро- і трансрегіональний проект у сучасному світі, який характеризується значною привабливістю для багатьох країн із різних регіонів. З урахуванням перш за все економічної природи ініціативи, її реалізація сприятиме інвестиціям КНР в економіку країн Азії, Африки та Європи, не лише в інфраструктурні проекти, але й у виробництво і сферу послуг. Це безсумнівно посилить роль та вагу КНР та, як результат, її вплив на ці країни. Реалізація подібної стратегії з великою ймовірністю призведе до того, що у них може з'явитися асиметрична залежність від Китаю, яка згодом може потенційно перерости і в політичну залежність. Ініціатива також ставить собі за мету покращити ставлення решти країн світу до Китаю і заручитися якомога ширшою міжнародною підтримкою на міжнародній арені, що необхідно для перебудови регіонального та світового порядку на користь КНР.

Для більшості країн Південно-Східної Азії перспектива участі в запропонованих проектах дуже вигідна, оскільки розширення економічних зв'язків з Китаєм давно стало чи не основним драйвером їхніх власних економік. Адже Китай досі залишається ключовим торговельним партнером серед країн-членів АСЕАН. Проте, з іншого боку, в політичних елітах багатьох із них ростуть закономірні побоювання, що участь у запропонованих Китаєм проектах поставить їх у позицію економічної залежності від Пекіну. Більше того, участь у проектах «Ініціативи поясу і шляху» загрожує підірвати ключові

елементи асеанівської зовнішньої політики – концепцію рівновіддаленості країн-членів АСЕАН від КНР та США, а також положення про центральну роль АСЕАН в справах Південно-Східної Азії і зменшити роль Асоціації в Азії в цілому – тобто втрата так званої «асеаноцентричності» організації (ASEAN centrality). Крім того, важливо відзначити той факт, що китайські пропозиції вносять певний ідеологічний розкол в лавах АСЕАН: з одного боку континентальні Камбоджа, Лаос, М'янма, Таїланд підтримують ідею «Пояса і Шляху», але, з іншого, залишається актуальною невирішена територіальна проблема в Південно-Китайському морі, де інтереси Китаю гостро перетинаються з іншими морськими державами-членами АСЕАН – Філіппінами, В'єтнамом, Індонезією, які насторожено сприймають ідею економічної домінації Піднебесної.

Стосовно територіальних спорів на морях, Біла книга з питань співробітництва в галузі безпеки АТР (China's Policies on Asia-Pacific Security Cooperation, 2017) від січня 2017 р. акцентує жорстку позицію Китаю щодо спроб інтернаціоналізації цих спорів. Також у китайському документі робиться акцент на виключному суверенітеті КНР над островами в акваторії Південно-Китайського моря. Виділяючи кошти для реалізації інфраструктурних проектів в країнах Південно-Східної Азії, Пекін у той же час жорстко відстоює свої позиції в ПКМ, ігноруючи рішення Постійної палати третейського суду і продовжуючи будівництво штучних островів. Тому без рішучих змін у середньостроковій і довгостроковій перспективі ситуація там залишатиметься напруженою. Китай прагне зміцнити свою присутність на морі, але слід враховувати і той факт, що військово-морські сили США за підтримки союзників імовірно за все також вживатимуть контрзаходи під егідою забезпечення свободи судноплавства в міжнародних водах.

Загалом же цілі і прагнення Китаю та АСЕАН у питаннях безпеки в ПСА якщо не збігаються, то принаймні близькі до того по багатьом аспектам. Наприклад, це бажання мати мирне і стабільне міжнародне оточення, повага до суверенітету і дотримання принципу невтручання у внутрішні справи держав,

визнання ролі ООН і загальноприйнятих норм міжнародного права, розуміння необхідності співробітництва і більш ефективних методів протистояння нетрадиційним викликам і загрозам безпеці, небажання перетворювати регіон ПСА на арену суперництва з боку великих світових держав (нейтралізація регіону), особливо позарегіональних, а також недопущення їх втручання у справи регіону і у власні внутрішні справи. Китай підтримує співпрацю країн регіону з проблем миру і безпеки, не залучаючи їх до будь-яких військових союзів чи альянсів держав. Він не нав'язує їм ніяких нормативних моделей демократії, не виступає з критикою і санкціями щодо авторитарних режимів регіону. КНР та АСЕАН на ряду з міжнародною спільнотою в особі ООН підтримують ідею стабільності у Східній Азії та без'ядерний статус Корейського півострова. Усі без винятку країни-члени АСЕАН офіційно дотримуються принципу «одного Китаю» і не підтримують жодних сепаратистських кроків Тайваню.

Структура міжнародних відносин, яка формується в ПСА не вкладається в поняття багатополлярності або біполлярності, оскільки для регіональної стабільності та безпеки сьогодні ключовими є не стільки відносини між світовими лідерами-полюсами (США та Китаєм), скільки відносини між однією великою регіональною державою і рядом дрібніших держав регіону. Жодна із них не в змозі претендувати на роль полюса поодинці, а всі разом вони поки теж не можуть розглядатися навіть як символічний регіональний полюс сили. Та структура, яка складається в Східній Азії, на думку російського політолога А. Д. Богатурова, побудована навколо контрольованого протистояння ревізійністського лідера, Китаю, і неперсоніфікованого регіонального простору в цілому, основною структуроутворюючою ланкою якого є малі та середні країни, в тому числі й країни АСЕАН (Богатуров, 1997).

У відповідь на спроби «стримування» з боку США Китай безперервно нарощує «м'який вплив» через різні структури двостороннього та багатостороннього співробітництва, за допомогою економічної дипломатії, надання допомоги і інвестицій в «нові» країни АСЕАН, серед яких особливо

велика увага приділяється Камбоджі, Лаосу та М'янмі. З початку 2000-их рр. КНР є найбільшим інвестором та лідером за обсягом вкладених іноземних капіталів. Одночасно Китай розвиває з АСЕАН і військову співпрацю, в тому числі і з країнами, які є традиційними союзниками США, такими, як Таїланд. З прийняттям у 2004 р. Плану спільних дій в галузі стратегічного партнерства Таїланду і Китаю дві країни вперше почали проводити спільні військові навчання. Китай надав Таїланду кредити на військові витрати в той самий час, коли США перервали надання йому військової допомоги після державного перевороту і захоплення влади військовими у вересні 2006 р.

Вирішальний позитивний поворот у відносинах між КНР та АСЕАН відбувся під впливом фінансової кризи в ПСА, що вибухнула у середині 1997 р., коли істотну допомогу надали лише Китай, який відмовився девальвувати юань, і Японія, що виділила значну фінансову допомогу на подолання наслідків кризи. Помітний підйом відносин спостерігався і в наступні роки в умовах швидкого перетворення Китаю в потужну економічну державу. Керівництво КНР запропонувало АСЕАН концепцію стратегічного партнерства. Іншими його елементами були приєднання КНР до базового документа АСЕАН – Договору про дружбу і співробітництво 1976 р. (ASEAN, 1976b), заснованому на принципах незастосування сили та мирного співіснування, а також активізація співпраці у боротьбі з тероризмом і піратством на морі, з транскордонною злочинністю та іншими нетрадиційними загрозами безпеці, включаючи епідемії та ліквідацію наслідків стихійних лих.

Такі важливі кроки відображають рішуче прагнення керівництва КНР налагодити добрі сусідські відносини з країнами ПСА та долучитися до процесу формування безпекового порядку денного в регіоні. Підписана Китаєм Манільська Декларація 1992 р (ASEAN, 1992).свідчить про те, що сторони в усьому будуть проявляти стриманість і домагатися вирішення своїх суперечок тільки мирними політичними засобами, утримуватися від односторонніх дій. На якісно новий рівень вийшли відносини КНР та АСЕАН з підписанням 8 жовтня 2003 р. «Декларації про стратегічне партнерство заради миру і

процвітання». Китай долучається до спільноти країн Південно-Східної Азії через політику добросусідства, налагоджуючи відносини у трьох напрямках: багатостороннє залучення та формування політичної довіри, економічна та функціональна співпраця та на рівні двосторонніх відносин. У той же час держави регіону чітко усвідомлюють та побоюються китайської гегемонії, її економічної та військової могутності, тому все ще сприймають ініціативи Пекіну з насторогою.

Південно-Східна Азія є геостратегічним регіоном, де роль США була і залишається ключовою, особливо зараз, на тлі підйому Китаю. Малакська протока і Південно-Китайське море є важливими геостратегічними пунктами, оскільки це судноплавний прохід та міжнародний торговий шлях, де економіка країн Східної Азії, таких як Японія, Південна Корея та Тайвань, сильно залежить від експорту та імпорту енергоносіїв з Близького Сходу. За деякими оцінками, понад третина світової судноплавної навігації проходить саме тут, половина вантажу якої складається з газу та нафти (Sheng, 2008). Присутність тут США та їх союзників розглядається в КНР як загроза для власних інтересів, тому що у випадку, якщо США контролюватиме регіон, то економіка та геовійськові стратегії Піднебесної опиняться під загрозою. Підвищує рівень конфліктогенності в ПСА і ситуація навколо спірних територій в Південно-Китайському морі, яка досі залишається напруженою і далекою від остаточного вирішення. Інший негативний чинник, який турбує країни регіону це величина китайського військового бюджету, який з року в рік має тенденцію до зростання.

Аналіз військово-політичних тенденцій в ПСА дозволяє зробити певні припущення стосовно потенційної військової загрози з боку КНР. За даними Стокгольмського інституту дослідження проблем миру (SIPRI, 2015) військовий бюджет КНР займає 2 місце у світі після США. Хоча глобально оборонні бюджети обох держав порівнювати не зовсім коректно, проте у регіональному вимірі видатки КНР більші, аніж усіх держав-членів АСЕАН разом узятих. Попри це, китайська армія залишається найбільшою у світі – її

чисельність складає приблизно 2 млн осіб. Той факт, що Китай збільшує свій військовий бюджет, є беззаперечним доказом прагнення до військового домінування в ПСА. Тим не менше, з точки зору безпеки в Східній Азії досі зберігається беззастережне лідерство США.

Водночас сам Китай також не оскаржує військово-політичної переваги США в регіоні, проте він набагато активніший тактично. Зокрема, Пекін все більше прагне відтіснити Сполучені Штати від вирішення Тайванської проблеми, переводячи її на рівень виключно китайсько-тайванських відносин. КНР намагається вийти на позиції переваги у всіх територіальних суперечках: як з Японією з приводу островів Дяюйдао (Сенкаку) в Східно-Китайському морі, так і з країнами Південно-Східної Азії з приводу островів Спратлі в Південно-Китайському морі. Крім того, Китай послідовно зміцнює свою роль головного посередника в ситуації з Північною Кореєю.

Військово-політична лінія Китаю в регіоні відрізняється від стратегії США і ґрунтується на постулаті про невтручання КНР у внутрішні справи інших країн. У цьому контексті можна розглядати факт відсутності китайських військових баз на території інших держав як яскраве свідчення такої позиції. Навіть кроки по створенню серії стратегічних пунктів в Індійському океані (порти Гвадар в Пакистані, Сітве в М'янмі, Хабантота на Шрі-Ланці та Чіттагонг в Бангладеш) поки не виходять за рамки цієї доктрини. Глобально Китай, претендуючи на роль лідера в регіоні, зацікавлений у формуванні єдиного простору з країнами регіону за багатьма напрямками: від торгівлі до вироблення основних напрямів регіональної політики. Це видається малоймовірним поза рамками співпраці з такими впливовими і представницькими регіональними організаціями, якою наразі є АСЕАН.

Китаю вкрай необхідно розвивати дружні відносини з організацією, що значно полегшить контроль Пекіну на морях, щоб реалізуватись у повній мірі в якості великої морської держави. Підписані в 2002 р. Угода про безпеку на морі і боротьбу з піратством та Угода про співробітництво в галузі нетрадиційної безпеки заклали основу для більш тісної кооперації між силовими відомствами

країн АСЕАН та Китаю щодо забезпечення безпечного судноплавства та навігації в акваторії проток та внутрішніх морів. В останні роки піратство в цьому районі зросло і стало безпосередньо загрожувати енергетичній безпеці самого Китаю. У цьому сенсі питання наявності тісних зв'язків з дружньо налаштованими країнами регіону і єдність позицій по ряду зовнішньополітичних та регіональних питань є життєво необхідними для посилення міжнародних лідерських позицій Китаю. На офіційному рівні китайське керівництво сповнене ентузіазму. Вень Цзябао, прем'єр Нацради КНР (2003-2013 рр.), заявив, що «Китай і АСЕАН, будучи стратегічними партнерами, прикладають значні зусилля для підтримки миру і процвітання, проводять обміни та співпрацюють по низці питань...Китай і АСЕАН досягли блискучих результатів, внесли значний внесок у забезпечення добробуту народів регіону та сприяння миру та розвитку, що справило відчутний вплив на Азію і світ в цілому» (Yahuda, 2013).

В умовах багатопольярного світу позиції АСЕАН і КНР збігаються в баченні геополітичної ситуації в Південно-Східній Азії. Зокрема, обидва гравці не бажають максимального посилення США в даному регіоні. Для КНР сильна АСЕАН виступає альтернативою повернення США в регіон, вплив яких зменшився в роки президентства Дж. Буша-молодшого, і не характеризувався наступальним характером при адміністрації Б. Обама. АСЕАН у свою чергу прагнуть зберегти політику прагматичного, раціонального співробітництва, зі збереженням рівновіддаленого балансування.

Однак з іншого боку, у АСЕАН та Китаю різне бачення сутності майбутнього світопорядку, що впливає на взаємини між великими державами, а також малими і середніми, з яких складається АСЕАН. Наприклад, Асоціація виступає за багатосторонність як основу міжнародної системи відносин, яка полягає в абсолютній рівноправності усіх держав, незалежно від їх геополітичної ваги при вирішенні проблем колективними зусиллями. Це багато в чому пов'язано з недостатнім економічним та військовим потенціалом країн-членів самої організації. КНР на відміну від АСЕАН, підтримує ідею

багатополярності в міжнародних відносинах, не виключає наявність декількох центрів сили з поділом відповідальності в межах окремих регіонів. Одним із таких регіонів у сфері інтересів КНР виступає ПСА, а АСЕАН – засобом утримання малих і середніх держав у своїй орбіті. Відповідно, можна припустити, що КНР прагне використовувати інтеграційні процеси в рамках АСЕАН, щоб закріпитися в Південно-Східній Азії в якості регіонального лідера.

У XXI ст. в центрі зовнішньополітичної стратегії КНР залишається АТР, з яким в основному пов'язані її економічні інтереси та інтереси безпеки. Тут чітко простежуються два напрямки: східний і південний. Пріоритетним є східний напрямок, який включає Тайвань і Японію. На південному напрямку, з яким пов'язані інтереси КНР в більш віддаленій перспективі, буде проводитися стратегія стабілізації відносин з сусідніми країнами ПСА і створення мирної обстановки навколо КНР з наголосом на дипломатію і вирішення проблеми природних ресурсів за рахунок взаємовигідного співробітництва. Тут варто згадати про пріоритет двосторонніх відносин над багатосторонніми з боку КНР. Це дозволяє їй вдало маневрувати в той же час не обмежувати себе зайвими зобов'язаннями багатостороннього формату відносин. Політика Китаю щодо АСЕАН вибудовується за принципом максимізації користі від багатосторонніх відносин в рамках організації задля просування власних державних інтересів на двосторонніх переговорах.

У той же час з боку країн-членів АСЕАН відбувається корекція своїх військово-політичних доктрин з метою адекватного реагування на мінливу ситуацію в АТР та ПСА. Не в останню чергу це пов'язано із зростанням потенціалу Китаю, який перетворився, по суті, в регіональну військову наддержаву. Це стосується традиційного аспекту безпеки. Серед інших причин можна назвати економічні втрати від нетрадиційних загроз: берегового піратства, незаконної міграції, контрабанди, транскордонної злочинності, епідеміологічних криз тощо. Для протидії цьому країни-члени АСЕАН намагаються проводити переоснащення власних армій сучасними системами

озброєння, здатними забезпечити оборону своєї території, а також морської акваторії – зони економічних інтересів цих країн. Проте така модернізація не перевищує тактичного рівня, у той час, як військова машина КНР в разі перевершує усі збройні сили АСЕАН разом узяті як на тактичному, так і на стратегічному рівнях.

Свою роль у трансформації регіональної ситуації зіграло і певне самоусунення США від вирішення регіональних питань ПСА після дезінтеграції Радянського Союзу, у тому числі і в безпековому плані. Певний спад двосторонніх відносин разом із багатосторонніми форматами співробітництва, а пізніше і активне застосування сили у зовнішній політиці США призвели до розбіжностей навіть у середовищі традиційних американських союзників у регіоні (Yahuda, 2013). За цих умов КНР поступово почав заповнювати новоутворений вакуум сили та претендувати на позиції нового економічного центру сили в ПСА. Можна говорити про перетворення Китаю в один з найбільших торгових хабів Східної Азії.

Як показує аналіз відносин КНР з АСЕАН за період 1990-2000-х рр., стратегія Китаю в регіоні і ставлення до нього зазнали досить істотних змін. Відмовившись від підтримки прокомуністичних антиурядових рухів в країнах Південно-Східної Азії, Китай перестав сприйматися в регіоні як революційна сила. Зосередившись на створенні «поясу добросусідства» навколо власних кордонів, Пекін пріоритизує лінію співробітництва з середніми і малими країнами регіону ПСА, тобто переважно з країнами-членами АСЕАН як найбільш перспективної представницької регіональної організації. На імідж Китаю позитивно вплинула фінансова допомога, яка була надана ним країнам Південно-Східної Азії в кризовий період кінця 1990-их рр. У результаті ставлення до Китаю еволюціонувало від відчуття недовіри до сприйняття КНР як вигідного партнера. Китайське керівництво доклало до цього чимало зусиль, ідеологічно підкріпивши свої практичні дії ідеєю гармонійного розвитку, яка, на відміну від концепції «мирного піднесення», виявилася набагато більш привабливою для оточення Китаю (Yahuda, 2013).

Таким чином, у роки «холодної війни» відносини сторін характеризувалися відкритою і непримиренною ворожістю – Китай розглядався як загроза для країн Південно-Східної Азії з огляду на свою політичну ідеологію та активну підтримку антиурядових заколотів у цих країнах. Відносини з країнами ПСА Китай почав поступово відновлювати тільки з середини 1970-х рр. Після закінчення «холодної війни» китайська дипломатія в ПСА повільно, але впевнено почала змінюватися від жорсткої незговірливості до помірності і стриманості, але без найменших поступок у принципових для неї питаннях, таких, як Тайвань і оголошений суверенітет над всією акваторією Південно-Китайського моря. Специфіка відносин КНР і АСЕАН полягає в тому, що певна нормалізація відносин стала не стільки наслідком розвитку двосторонніх зв'язків, скільки результатом зміни міжнародної обстановки в регіоні та світі.

У постбіполярний період головною загрозою для Китаю у сфері безпеки є та роль єдиної наддержави світу, яку взяли на себе США. Американці все активніше перенаправляють свою зовнішню політику в напрямку ПСА, в чому КНР вбачають серйозну загрозу власним інтересам, оскільки володіючи потужною економікою і найдосконалішою військовою технікою, США за необхідності завжди можуть скерувати свою міць проти Китаю. Тому протидією силовому переважанню США, як вважають у Китаї, є створення навколо себе «поясу безпеки» за рахунок перш за все лояльності країн-членів АСЕАН і, по-друге, зміцнення засад мультиполярного світового порядку. У цьому зв'язку Китай високо цінує АСЕАН за ту роль, яку вона уже грає або може зіграти у майбутньому в будівництві бажаної для них багатополлярної системи міжнародних відносин. АСЕАН намагається позиціонувати себе як один із потенційних полюсів такого багатополярного світу, маневруючи між інтересами великих держав та займаючи по відношенню до них максимально нейтральну позицію. АСЕАН прагне зберегти ПСА мирним, нейтральним регіоном, вільним від домінування будь-якої регіональної або позарегіональної держави.

4.2. Вплив США на архітектуру безпеки ПСА

У роки «холодної війни» політика США справила значний вплив на розвиток АСЕАН. Утворення Асоціації значною мірою було обумовлено глобальним протистоянням СРСР і США. Маючи яскраво виражену антикомуністичну спрямованість, АСЕАН виникла як реакція на диспропорцію регіональної архітектури безпеки. Попри низку територіальних спорів та претензій серед її перших п'яти учасників подібне регіональне об'єднання розглядалося як важливий інструмент консолідації і спосіб зміцнення регіональної суб'єктності малих та середніх держав ПСА. Спільна реакція на камбоджійську проблему, що виникла в результаті встановлення там режиму Пол Пота в 1975-79 рр. і його подальше повалення в'єтнамськими військами, в значній мірі консолідувала організацію. Саме участь в процесі врегулювання камбоджійської кризи дозволило АСЕАН заявити про себе як про впливову силу, здатну на вирішення регіональних проблем. Через рік після заснування Асоціації у 1967 р. американці встановили діалогове партнерство між сторонами та впродовж наступних кількох десятиліть після заснування послідовно надавали АСЕАН підтримку в політичних та економічних аспектах в обмін на лояльність у питаннях протидії поширенню комунізму в Азії в рамках теорії доміно та концепції «стримування» Радянського Союзу.

Концепція «стримування» була сформульована в 1948 р. в директиві Ради національної безпеки № 67 і була спрямована на обмеження зони впливу СРСР у світі. Теорія доміно – це теорія, актуальна в Сполучених Штатах з 1950-х до 1980-х рр., яка стверджувала, що у разі, коли одна країна в регіоні потрапить під вплив комунізму, то навколишні країни також з високою імовірністю не встоять за принципом доміно (ланцюгова реакція). Теорія планомірно використовувалася США під час «холодної війни», щоб обґрунтувати необхідність американського втручання у всьому світі. Президент США Дуайт Д. Ейзенхауер описав цю теорію на пресконференції 7 квітня 1954 р., маючи на увазі комунізм в Індокитаї. Американський академік Віктор Ча також досліджував теорію доміно у своїй книзі під назвою «Powerplay: The Origins of

the American Alliance System in Asia». Ча аналізує теорію доміно, зсилаючись на Азію, де він заявляє, що «падіння однієї невеликої країни в Азії може спровокувати появу низки нових комуністичних країн» (Cha, 2016, 158).

Після закінчення «холодної війни» на початку 90-х рр. ХХ ст., коли загроза повномасштабного збройного конфлікту між двома наддержавами і їх союзниками перестала бути актуальною, відбулося скорочення постійної військової присутності США в ПСА і дистанціювання Вашингтона від безпекових проблем регіону. У цей період дедалі чіткіше простежується розмежування економічних питань від проблем безпеки, з акцентом саме на торгівлю, що також позначилось на виробленні нових підходів у зовнішній політиці США по відношенню до АТР у постбіполярний період. Загальні риси нової азійської політики включали в себе поглиблення лібералізації у сфері торгівлі, співробітництво у сфері безпеки, підтримку та розвиток демократії та прав людини, розробку та впровадження інновацій, захист навколишнього середовища.

Завершення конфронтації та розрядка міжнародної напруженості припала на період адміністрації Дж. Буша (старшого). Офіційною зовнішньополітичною доктриною США стала концепція «нового світового порядку», а концептуально-теоретичною основою зовнішньополітичної стратегії Дж. Буша стало відстоювання національних інтересів з позицій гегемонізму. Результатом перегляду США своєї військово-політичної стратегії в АТР стало оприлюднення доповіді «Стратегічні орієнтири для АТР: погляд у ХХІ століття» (United States Department of Defense, 1990), в якій наголошувалося на важливості збереження лідерських політичних та військових позицій США, гарантування безпеки союзникам, вільний економічний доступ до регіону, поширення ліберальних та демократичних ідей і цінностей. Ключовим інструментом досягнення поставлених завдань виступала дипломатія та елементи «м'якої сили», що, з одного боку, сприяло економії та оптимізації використання ресурсів, а з іншого – позитивно впливало на імідж США у світі. Опублікована у 1990 р. «Стратегія США в АТР на ХХІ століття» додатково

передбачала зниження чисельності американських військ в АТР. Таким чином, вплив США в Азії дещо знизився, оскільки відпала необхідність в американських гарантіях безпеки через зниження глобального рівня конфліктогенності в АТР.

В умовах відсутності явних зовнішніх загроз безпеці поступово актуалізувались проблеми всередині Сполучених Штатів. Проблеми американської економіки змушували нову адміністрацію Б. Клінтона приділяти більше уваги внутрішній політиці та економічній стабілізації. Нова «Стратегія національної безпеки залучення і розширення» 1994 р. (A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, 1994) передбачала заходи з оздоровлення вітчизняної економіки, розвиток міжнародних торгових відносин, розширення ринків збуту тощо. Стратегія загалом втілювалась у життя шляхом проактивної торговельної політики, що мало на меті забезпечити доступ американських капіталів, товарів та послуг на світові ринки. Безпосередня реалізація таких заходів відбувалась як на двосторонній, так і на багатосторонній основі шляхом укріплення та розширення кола ринково зорієнтованих демократій. Отже, задля збереження лідируючих позицій Сполучених Штатів на міжнародній арені, адміністрація Б. Клінтона змінила доктрину «стримування» на користь стратегії «розширення».

Прихід до влади республіканців на чолі з Дж. Бушем (молодшим) на початковому етапі не вніс жодних кардинальних змін у зовнішній політиці США по відношенню до АСЕАН. Будучи прихильниками класичного політичного реалізму представники адміністрації Буша намагались фокусувати увагу на силовому аспекті у відстоюванні національних інтересів в Азії. АТР сприймався ними як доволі нестабільний та конфліктогенний регіон. Ситуація змінилась після сумнозвісних терактів в США 11 вересня 2001 р. Загроза тероризму сприяє розумінню необхідності перегляду концептуальних засад азійського вектора зовнішньополітичної стратегії США на Сході та в усьому світі. Адміністрація Дж. Буша показала, що готова проводити жорсткішу силову лінію в зовнішній політиці. Стало зрозуміло, що при захисті своїх

національних безпекових інтересів США не збираються йти на компроміси та готові задіяти максимум свого ресурсного потенціалу.

Так звана доктрина Буша мала в своїй основі концепцію превентивного удару по потенційних ворогах, які володіють зброєю масового знищення і перебувають на території будь-якої країни світу. Уперше можливість превентивних дій США на адресу супротивника була озвучена Дж. Бушем у червні 2002 р. Пізніше ідея набула свого подальшого оформлення та розвитку у Стратегії національної безпеки США у вересні 2002 р. Доктрина ідеологічно обґрунтовувала можливу зовнішньополітичну агресію США. Вашингтон виходив з позицій війни з тероризмом по усьому світу. У зв'язку з цим геополітично США умовно поділили держави світу на 2 групи: дружні та ворожі. У формулюванні 2006 р. ця концепція боротьби з антидемократичними державами набула ідеї «Осі Зла», що включала в себе Північну Корею, Ірак та Іран. Таким чином, дискурс перманентної війни з тероризмом поєднувався з дискурсом глобальної демократизації, яка в подальшому апелювала до виняткової ролі Америки і її місії по розповсюдженню універсальних свобод та цінностей. Доктрина Буша була принципово новаторською в одному пункті: вона розірвала традицію політики стримування суперника, що практикувалася з часів «холодної війни» і вперше декларувала принцип превентивних дій в цілях національної безпеки. Ця стратегія стала відповіддю на нові загрози та безпекові виклики, відображаючи високу турбулентність соціальних та безпекових процесів в глобальному світі в цілому, і в окремих регіонах зокрема.

Терористичні акти 2001 р. стали важливим переломним моментом у відносинах США і АСЕАН, імпульсом до взаємного зближення. Це було обумовлено усвідомленням партнерами спільності інтересів боротьби з ісламським екстремізмом. В основі різкого підвищення уваги США до АСЕАН лежала встановлена американськими спецслужбами наявність в регіоні широкої мережі терористичних ісламських організацій, безпосередньо пов'язаних з «Аль-Каїдою», що дозволило Вашингтону проголосити ПСА другим за

вагомістю після Афганістану фронтом глобальної війни з тероризмом. Невдовзі після терактів 2001-2002 рр. було підписано Спільне комюніке за підсумками III зустрічі міністрів закордонних справ АСЕАН по транснаціональній злочинності, в якому тероризм був названий головною транснаціональною загрозою. У серпні 2002 р. США і АСЕАН прийняли Спільну декларацію по боротьбі з тероризмом. Документ передбачав продовження і поліпшення обміну розвідувальною інформацією та даними про фінансування терористичної діяльності, посилення контактів між правоохоронними органами партнерів, розширення американської підтримки відповідних асеанівських тренувальних та освітніх програм, проведення консультацій між керівниками, аналітиками та оперативними співробітниками спецслужб, проведення спільних операцій та ряд інших заходів.

Однак траплялись і розбіжності в ряді питань міжнародної безпеки. Показовою стала операція «Незламна свобода» 2001 р. в Афганістані. У той час як традиційні формальні і неформальні союзники (Таїланд, Філіппіни і Сінгапур) підтримали дії США проти талібів, країни з переважно мусульманським населенням (Індонезія і Малайзія), а також В'єтнам виступили з її засудженням. М'янма та решта країн зайняли нейтральну позицію. Яскравим проявом таких розбіжностей стала нездатність Асоціації прийняти в 2003 р. консолідовану позицію стосовно американської військової операції на теренах Іраку для повалення режиму Саддама Хуссейна. Аналогічно Таїланд, Філіппіни і Сінгапур офіційно приєдналися до антиіракської коаліції, в той час як Малайзія, Індонезія, а також «нові» члени Асоціації, насамперед В'єтнам, виступили різко проти, охарактеризувавши дії Америки як агресію проти суверенної країни. Водночас підтримка глобальної антитерористичної кампанії використовувалася деякими країнами-членами АСЕАН для вирішення своїх внутрішніх проблем за рахунок США. Наприклад, Філіппіни за фінансового сприяння США модернізували власні збройні сили. Значну фінансову допомогу від співпраці з США в цій області отримали і деякі інші країни АСЕАН (Індонезія, Малайзія, Таїланд).

У той час як основна увага керівництва США була прикута до ситуації на Близькому Сході, між АСЕАН і КНР було укладено низку угод, серед яких Рамкова угода про всебічне економічне співробітництво 2002 р., що містила рішення про створення зони вільної торгівлі «АСЕАН-Китай», і акт про приєднання КНР до Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії у жовтні 2003 р. Надзвичайно важливим є той факт, що на тлі розширення військово-політичного та військово-технічного співробітництва зі Сполученими Штатами в 2003 р. АСЕАН паралельно уклала Декларацію про стратегічне партнерство в інтересах миру і процвітання з КНР, яка передбачає, зокрема, запуск нового діалогу АСЕАН-Китай з питань регіональної безпеки. Схожі двосторонні документи про стратегічне партнерство чи всебічне співробітництво з КНР були підписані і кожною з країн-членів Асоціації. Таким чином, можна стверджувати, що на початку XXI ст. Китай перехопив у США стратегічну ініціативу в регіоні, виступаючи природним партнером АСЕАН в будівництві нового регіонального порядку. З огляду на це поступово відбувалось зміщення акцентів Вашингтона у визначенні значимості АСЕАН як регіонального угруповання. Асоціація стала розглядатися як дієздатний і, головне, зацікавлений у регіональній співпраці партнер. Становлення цього курсу було спробою надолужити змарновані раніше можливості в регіональній конкуренції з КНР. Перед США стояло вирішення низки завдань. Зокрема поглиблення дипломатичного співробітництва та покращення іміджу США серед країн-членів Асоціації, вирівнювання дисбалансу у відносинах США зі «старими» і «новими» членами Асоціації, а також субстантивне наповнення програм діалогового партнерства та сприяння розвитку інтеграційних механізмів Асоціації.

Якщо адміністрація Дж. Буша робила акцент в своїй зовнішній політиці на ісламському векторі, то одним із перших рішень наступного президента США Б. Обама стало якнайшвидше згортання військових кампаній в Іраку та Афганістані. Країни-члени АСЕАН вітали проголошену зміну зовнішньополітичної стратегії США, яку нова держсекретар Гіллари Клінтон

визначила в рамках терміну «розумна сила» (smart power), тобто баланс використання усіх наявних силових та несилових інструментів: дипломатичних, економічних, військових, політичних, юридичних і культурних. Позитивне враження справила також заява очільниці американського дипломатичного відомства про бажання відвідати насамперед азійсько-тихоокеанські країни. Так одними із перших у 2009 р. Г. Клінтон відвідала Японію, Індонезію, Південну Корею та Китай, що було достатньо показовим жестом, що свідчив про зростання ролі регіону в інтересах США, оскільки попередні державні секретарі К. Пауелл та К. Райс спершу відвідували країни Близького Сходу.

Під час участі в липні 2009 р. в роботі АРФ Г. Клінтон підписала Договір про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії (ASEAN, 1976b), що позначало офіційне визнання з боку США норм і кодексу поведінки, що регулюють міжнародні відносини в Південно-Східній Азії. У тому ж році був створений ще один механізм діалогу між АСЕАН і США – щорічні зустрічі глав держав у форматі «10+1». У червні 2010 р. США стали першою країною поза АСЕАН, яка відкрила своє постійне представництво при секретаріаті організації в Джакарті. На третьому саміті лідерів США-АСЕАН у листопаді 2011 р. з метою формування Співтовариства АСЕАН був прийнятий перший План дій по реалізації розширеного партнерства між АСЕАН і США з метою досягнення тривалого миру і процвітання. 2 лютого 2012 р. за ініціативи Б. Обама була створена спільна Група видатних діячів США та АСЕАН (the U.S.-ASEAN Eminent Persons Group), завданням якої стало вироблення рекомендацій главам держав щодо підвищення рівня економічного і соціального розвитку, посилення інтеграції між країнами-членами АСЕАН і розвитку торгівлі. Пізніше Група представила доповідь, що містить рекомендації щодо підвищення взаємодії між АСЕАН і Сполученими штатами з рівня розширеного партнерства (enhanced partnership) до рівня стратегічного партнерства (strategic partnership) у сфері економіки, політики, безпеки і культури. Таким чином, це засвідчувало курс на переорієнтацію американського зовнішньополітичного вектора з Близького Сходу на АТР. Закріплення в Південно-Східній Азії стало

важливою складовою стратегії Білого дому щодо забезпечення лідерства в регіоні виключних геостратегічних інтересів США.

Кінець 2000-их рр. для зовнішньої політики США характеризується переосмисленням власних пріоритетів, перевагою інструментів «м'якої сили» (softpower), а саме невійськових методів залучення та заохочення союзників за рахунок дипломатії, надання економічної допомоги та торгівельних пільг, зміцнення культурних зв'язків, тощо. Разом з тим, американське керівництво демонструє свою перевагу в «жорсткій силі» (hardpower), про що свідчить розширення їх військової присутності в ПСА, яке спостерігалась протягом 2010-2012 рр., а також проведення регулярних багатосторонніх військових навчань в АТР (Рімпак, Кобра Голд). Важливою особливістю американської політики в регіоні як і в попередні роки залишається розбудова дружніх відносин з державами Південно-Східної Азії на кількох рівнях: у двосторонній (наприклад, договори про взаємну безпеку з Філіппінами і Таїландом) і багатосторонній площинах (загальні домовленості в рамках різних мультилатеральних форматів – самітів АСЕАН, АРФ). В рамках стратегії Б. Обама відбувається зміцнення вже сформованих союзів в АТР та в Південно-Східній Азії, а також подальше вдосконалення партнерських відносин і пошук тут нових механізмів співробітництва у сфері політики та безпеки.

З огляду на зростаючий вплив КНР в АТР, який Вашингтон прагнув обмежити, у 2011 р. представники адміністрації президента Б. Обама заявили про початок реалізації нової комплексної стратегії «розвороту» в Азію (pivot to Asia). В рамках стратегії Вашингтон декларував намір зміцнити військову присутність в регіоні. У сфері безпеки та оборони основна ставка була зроблена на зміцнення військово-політичних альянсів із традиційними союзниками США в АТР (Японією, Південною Кореєю, Австралією, Філіппінами і Таїландом) та поглибленні діалогу з іншими зацікавленими регіональними сторонами (перш за все з Індією, а також Індонезією та рештою країн-членів АСЕАН). В гуманітарній сфері США продовжували традиційну для них лінію стійкої підтримки принципів демократії та прав людини. Виступаючи на

сінгапурському саміті в Шангрі Ла, в червні 2012 р. міністр оборони США Л. Панетта замість «pivot» застосував більш загальний термін – «rebalance toward the Asia-Pacific» (Kulkarni, 2012). У промові міністра підкреслювалося, що нова американська стратегія в АТР буде реалізовуватися з урахуванням побажань країн регіону і максимально спиратися на подальше удосконалення взаємовигідних партнерських відносин. Того ж 2012 р. Б. Обама оголосив про затвердження десятирічної військової стратегії Пентагону під назвою «Зміцнення глобального лідерства США: пріоритети оборони в XXI столітті» (Sustaining U.S. global leadership: priorities for 21st century defence, 2012), яка передбачала переорієнтацію дій американських збройних сил на стримування загроз міжнародній безпеці в Тихому океані та розвиток системи міжнародних союзів. В результаті реалізації даної стратегії США намагаються максимально оточити Китай дружніми та лояльними собі державами.

У 2016 р. до влади в Білому домі прийшов кандидат від республіканської партії США Д. Трамп, який визначив в якості свого головного завдання на посаді президента утримання світового лідерства США на засадах неоліберальної ринкової економіки з елементами протекціонізму та назвав головним пріоритетом свого політичного та економічного курсу «верховенство американських інтересів («America first» policy). Це призвело до кардинальних змін як всередині американських політичних процесів, так і вплинуло на зовнішньополітичний та зовнішньоекономічний курс держави. У листопаді 2017 р. президент Трамп офіційно оголосив про реалізацію «вільної і відкритої Індо-Тихоокеанської стратегії», яка прийшла на заміну політиці «перебалансування» та «розвороту в Азію» адміністрації Б. Обами. У своїй першій доповіді про стратегію національної безпеки (National Security Strategy of the United States of America, 2017, 45-46) Д. Трамп вкотре наголосив на виключній важливості Індо-Тихоокеанського регіону для США. Мова йде про простір між західними берегами Індії та західним узбережжям США, що по суті являє собою об'єднання територій Тихого та Індійського океанів. Нова «Індо-

Тихоокеанська стратегія» Д. Трампа націлена в першу чергу на урівноваження зростаючого впливу Китаю та у відповідь на його ініціативу «Поясу та шляху».

Двома ключовими принципами нової стратегії стали свобода і відкритість в регіоні. Перший розуміється як свобода будь-якої держави захищати свій суверенітет від зовнішніх зазіхань і проводити незалежну внутрішню політику. Відкритість відноситься до забезпечення свободи судноплавства і повітряного транзиту, а також відкритої і побудованої на принципах взаємності торгівлі. Національна оборонна стратегія США 2018 р. (Summary of the National Defense Strategy of the United States, 2018) в черговий раз підкреслює «антикитайський» характер зовнішньої політики, яку проводила адміністрація Д. Трампа. У документі Китай прямо названо стратегічним конкурентом, який використовує хижацькі методи ведення економіки для залякування своїх сусідів та милітаризує територію Південно-Китайського моря.

На Азійському саміті з безпеки «Діалог Шангри-Ла» в липні 2018 р. Міністр оборони США Дж. Меттіс окреслив базові контури нової Індо-Тихоокеанської стратегії:

- увага до морського простору як до спільного блага;
- розширення військової взаємодії з союзниками і партнерами;
- зміцнення засад верховенства права, громадянського суспільства і відкритості влади;
- економічний розвиток на базі приватного сектора (U.S. Department of Defense, 2018).

Індо-Тихоокеанська стратегія є свідченням зміни зовнішньополітичних орієнтирів США у найближчі роки. По-перше, це реакція на неприйняття китайської ініціативи «Поясу та шляху», що створює загрозу можливого геоекономічного домінування Китаю в Азії. По-друге, це засвідчення намірів свободи дій для американських і дружніх їм військово-морських і військово-повітряних сил у всіх частинах Тихого та Індійського океанів відповідно до принципу свободи морів. Спроби Китаю встановити суверенітет над Південно-Китайським морем розглядається як пряме посягання на принципи свободи і

відкритості. Посилення позицій Китаю, безсумнівно, є ключовим фактором присутності США в Індо-Тихоокеанському регіоні. Цілеспрямована зовнішня політика Китаю, підкріплена зростаючою економічною та військовою міццю, також впливає на економічну ситуацію і геополітику регіону. Хоча підйом Китаю приніс економічну користь регіональним країнам, збільшення витрат КНР на модернізацію збройних сил і агресивна політика, особливо в Східно-Китайському і Південно-Китайському морях, викликають серйозні побоювання у країн ПСА та США. Більше того, хоч США все ще залишаються по багатьох параметрах наймогутнішою країною у світі, але бурхлива динаміка росту Китаю по ключових параметрах створює для нього сприятливе геостратегічне середовище для потенційної гегемонії в Азії та у в сьому світі.

Одним із проблемних питань в ПСА, до вирішення яких США проявляють інтерес, є наявність в ПКМ територіальних суперечок між окремими країнами-членами АСЕАН і Китаєм щодо приналежності Парасельських островів і архіпелагу Спратлі, що складаються з більш ніж 200 дрібних островів і рифів. Контроль над островами відкриває доступ до багатого нафтою і газом морському шельфу, а також дозволяє ефективно контролювати морські торгові шляхи і стратегічно важливі морські комунікації. При адміністрації Д. Трампа змінився контекст протиріч в Південно-Китайському морі. На зміну напруженості між КНР і країнами ПСА навколо територіальних спорів прийшло загострення у відносинах між Китаєм і США у питаннях свободи навігації.

Іншим не менш важливим джерелом американо-китайських суперечностей в регіоні є послідовна мілітаризація Китаєм південнокитайського моря і штучних островів. Крім цивільної інфраструктури Китай активно будує на цих островах об'єкти військового призначення. При Д. Трампі в регіональному дискурсі знову актуалізувалось тайванське питання, яке на якийсь час зникло з порядку денного американо-китайських відносин в роки діяльності адміністрації Б. Обама. В останні роки Вашингтон не приховує свій намір розвивати відносини з тайванською адміністрацією всупереч

невдоволенню Пекіна. Зокрема, Вашингтон активно продовжує продавати Тайваню озброєння.

Основний елемент протиборства двох держав в регіоні – взаємини з країнами-членами АСЕАН. ПСА займає ключове положення в ІТР, пов'язуючи Тихий та Індійський океани, що робить її стратегічно важливим простором для обох КНР і США. Однак загострення відносин між ними може призвести до розколу всередині АСЕАН. Торгова війна між першими економіками світу може серйозно вплинути на розвиток держав Південно-Східної Азії. По-перше, реалізація проекту ІТР може позбавити Асоціацію статусу «рушійної сили» Азійсько-Тихоокеанських багатосторонніх майданчиків, одночасно знижуючи їхню політичну значимість та регіональну вагу. Асоціація може більше перестати бути тим гравцем, що довгі роки задавав параметри багатосторонніх переговорів на нейтральній, інклюзивній та деідеологізованій основі – фундамент ідентичності АСЕАН з моменту її заснування.

Для АСЕАН просування концепту «Indo-Pacific» в американському варіанті означає не тільки злам колишньої регіональної системи, а й втрату впливу на регіональні процеси. До 2017 р., коли концепт розроблявся без участі США, АСЕАН в принципі ігнорували доцільність участі та розробки цієї ідеї, однак після того, як Вашингтон перехопив ініціативу, Асоціація вирішила підключитися до процесу, але уже на власних умовах. Після тривалих дискусій, у червні 2019 р. АСЕАН офіційно сформулювала і представила власну спільну позицію в документі «Точка зору АСЕАН на перспективи Індо-Тихоокеанського регіону» (ASEAN Outlook on the Indo-Pacific) (ASEAN, 2019). АСЕАН розглядає геопростір обох океанів як інтегрований та взаємопов'язаний регіон, де організація повинна відігравати провідну стратегічну роль у розвитку та формуванні нових регіональних структур. АСЕАН збирається докладати максимум зусиль у збереженні стабільності в Індо-Тихоокеанському регіоні, визначенні цілей співробітництва, виробленні механізмів та форматів співпраці, створенні сприятливих умов для миру, безпеки, свободи, та розвитку регіональних спільнот. Асеанівське бачення Індо-Тихоокеанського регіону

передбачає активне залучення уже існуючих діалогових майданчиків з питань безпеки на кшталт АРФ та формату ASEAN+8. Ще однією особливістю документа є наголос на багатосторонній взаємодії, особливо у сфері економіки та торгівлі. Ключовими принципами бачення країнами-членами АСЕАН визначаються центральна роль АСЕАН, відкритість, прозорість, повага суверенітету, невтручання у внутрішні справи один одного, інклюзивність, економічний розвиток. Відтак історичний досвід колективної взаємодії країн-членів АСЕАН в умовах численних внутрішньорегіональних і міжнародних обмежень призводить до досить зваженої позиції в питаннях погляду на бажаний регіональний порядок.

Можна виокремити кілька особливостей сучасної стратегії Вашингтона в ПСА. По-перше, це намір фундаментально закріпитися в регіоні через набуття статусу дружньої держави, торгового партнера чи ,по можливості, військового союзника. Такий курс опирається на союзи, міжнародно-правові домовленості, регіональні інститути в АТР з метою укріплення спільної економіки регіону, забезпечення загальнорегіональної безпеки, просування і захисту інститутів демократії і прав людини. По-друге, нова тактика ґрунтується на розумному прагматизмі, що проявляється, наприклад, у готовності США вибудовувати діалог з військовою хунтою в М'янмі, розвивати не лише торговельно-економічні, а й військові зв'язки з В'єтнамом. Доречно також більш докладно зупинитися на оперативно-прикладному рівні розвитку відносин США з країнами-членами АСЕАН на багатосторонньому та двосторонньому рівнях. Для початку можна умовно класифікувати ці країни з точки зору якості відносин зі США у порівнянні з Китаєм. До дружніх належать Індонезія, Малайзія і Таїланд. Філіппіни, Сінгапур і Бруней можна віднести до відверто проамериканських. Камбоджа, Лаос і М'янма в ряді питань орієнтуються більше на Пекін, ніж на Вашингтон, багато в чому завдяки інвестиційній політиці Піднебесної у цих країнах. Неоднозначну позицію займає В'єтнамом: до обох великих держав у нього історично склалася певна недовіра, пов'язана перш за все з війною 1955-1975 рр. Однак в останній час Ханой більше

схиляється до розширення співпраці з Америкою, особливо на тлі загострення ситуації в ПКМ.

Таким чином, значна частина країн-членів організації на даному етапі перебуває в тісній взаємодії або уже має налагоджені і близькі стосунки зі США. Це, однак, не означає прагнення цих держав витіснити на периферію контакти з Китаєм, але свідчить про бажання контрбалансувати цим самим асиметричний вплив останнього на процеси в ПСА. Іншими словами, динаміка інтенсивності відносин зі США – реакція на надмірне посилення позицій Китаю, яка залежить від безпекового порядку денного в регіоні. Маючи добре розвинені торгово-інвестиційні відносини з КНР і, з одного боку, будучи зацікавленими в їх подальшому розвитку, асеанівці, з іншого боку, побоюються надмірного китайського впливу. Саме тому Асоціація схвалює присутність в ПСА великих гравців (США, Індія, Японія, Австралія), здатних урівноважити геостратегічну вагу Пекіну в інтересах регіональної стабільності.

У відносинах із М'янмою США взяли за основу концепт розумного прагматизму, коли для розвитку нормальних і взаємовигідних відносин зовсім необов'язково мати схожі погляди на цінності і устрій політико-адміністративних систем. Прагматизм Вашингтона полягає в поступовому «витісненні» Китаю, який протягом довгих років займався пільговим видобутком бірманських нафти, газу, інших корисних копалин і зміг монополізувати торговий ринок країни, вигідно користуючись морськими портами М'янми.

В'єтнам – один із найбільш складних напрямків зовнішньої політики США в регіоні. Незважаючи на нормалізацію відносин, пам'ять про В'єтнамську війну достатньо свіжа, щоб завадити вибудовувати відносини повної взаємодовіри. Дружній В'єтнам вкрай необхідний для ефективного здійснення планів Вашингтона по закріпленню в регіоні. У першу чергу, американці зацікавлені в поверненні собі привілейованого положення вільного заходу військових кораблів у в'єтнамські глибоководні порти.

Не менш важливим для Вашингтона залишається нарощування темпів співпраці з найбільшою країною АСЕАН – Індонезією. Встановлення міцного партнерства з Джакартою, яка претендує на роль регіонального лідера (глобальної морської осі) в силу наявних територій, населення і ресурсів є одним з найбільш стратегічно важливих двосторонніх напрямків у зовнішній політиці США в АТР. Наразі керівництво Індонезії в повній мірі усвідомлює дедалі більше залучення АСЕАН в процес тривалого стратегічного протистояння США та Китаю. У листопаді 2010 р. під час візиту Б. Обами в Джакарту лідери обох країн офіційно оголосили про перехід до міждержавних відносин «всеосяжного партнерства» (comprehensive partnership).

Відносини між Малайзією і США після тридцяти років політичної напруженості стали поступово налагоджуватися починаючи з середини 2000-х рр. До теперішнього часу країни досягли досить непоганого рівня торгово-економічної та інвестиційної взаємодії. В області безпеки також налагоджена тісна взаємодія, включаючи контртерористичну діяльність, спільні військові навчання («Кобра Голд»), боротьбу з нетрадиційними викликами і загрозами, освітні обміни військовослужбовців та ін.

Відносини США і Брунею базуються на Договорі про мир, дружбу, торгівлю та судноплавство і набувають нині хороших перспектив розширення, особливо з урахуванням фактора нестабільності в ПКМ. Для Вашингтона Бруней – це додаткова тактична точка опори в регіоні. Пріоритетний національний інтерес Брунею як малої держави, що знаходиться на узбережжі неспокійного ПКМ, – забезпечення своєї безпеки. Актуальними питаннями для султанату, багатим на нафтові і газові запаси, також є контртероризм, протидія морському піратству і транснаціональній злочинності. Держава зацікавлена в розширенні всебічних зв'язків зі США, у тому числі і в галузі безпеки та оборони. У 1994 р. між двома сторонами було підписано Меморандум про взаєморозуміння в галузі оборонного співробітництва. З 1995 р. проводяться щорічні військово-морські навчання CARAT (Cooperation Afloat Readiness and

Training). Діють спеціальні освітні програми по лінії військових обмінів. Поступально розвиваються торгово-економічні та інвестиційні зв'язки.

Дружня основа зв'язків Філіппін і США на сучасному етапі була закладена ще за часів метропольно-колоніальних відносин між ними. У 1951 р. США і Філіппіни вступили в так званий Взаємний договір безпеки. Американці продовжували безперешкодно користуватися військовими базами на території союзника, наприклад, авіа базою в Кларку і військово-морською базою в Субік-Бей на о. Лусон. Це були стратегічні форпости збройних сил США під час «холодної війни». Після закінчення глобального протистояння американські військові покинули об'єкти в 1992 р. відповідно до прийнятого місцевим парламентом нового закону, що забороняв іноземним збройним силам знаходитися на території республіки на постійній основі. У 1998 р. була досягнута нова формула з питання присутності американських військових на філіппінських територіях: укладено Угоду про розміщення тимчасових військ (Visiting Forces Agreement). Документ дозволяв США направляти війська на Філіппіни і розміщувати їх там тільки на тимчасовій основі. Насправді ж вийшло так, що з початку 2000-х рр. американські військові перебували на філіппінській території практично постійно. Крім того, в теперішній час на півдні Філіппін також розташовується контртерористичний військовий контингент США, покликаний надавати підтримку місцевим збройним силам у боротьбі з пов'язаною з Аль-Каїдою екстремістською організацією Абу Сайяф. У 2003 р. Америка оголосила Філіппіни одним зі своїх глобальних союзників, поза межами НАТО.

Союз Таїланду і США має свою специфіку. З одного боку, Бангкок є давнім другом Вашингтона, а також одним з ключових американських союзників поза НАТО, але, з іншого боку, має юридично закріплене всеосяжне стратегічне партнерство з Китаєм (на ряду з Індонезією). Насправді в подібній диспозиції немає нічого дивного, адже Бангкок проводить звичну для себе і історично перевірену політику «бамбукової дипломатії» («bamboo diplomacy»), маневруючи і підпорядковуючись складним обставинам («bending-with-the-wind

policy»). Останні кілька років Вашингтон і Бангкок контактують на високому політичному рівні в рамках «Стратегічного діалогу США і Таїланду». Торгово-економічні зв'язки також перебувають на високому рівні. Що стосується військового співробітництва, Таїланд і США щорічно проводять велику кількість спільних військових навчань, наприклад, згадані раніше багатосторонні комбіновані навчання «Кобра Голд».

Сінгапур – одна з найбільш дружніх держав по відношенню до США на теренах ПСА. Інтерес Вашингтона до Сінгапуру, в першу чергу, обумовлений геостратегічним фактором. Крихітна держава Сінгапур розташована на перетині найважливіших світових морських шляхів. Надзалежність від зовнішньої торгівлі і вразливість у разі порушення вільного руху товарів і послуг на морі визначає ключові національні інтереси Сінгапуру. Враховуючи це, керівництво країни висловлює незмінну підтримку політики США в частині свободи мореплавства, а також у збільшенні їх ролі в архітектурі безпеки в АТР. Для сінгапурців підтримка дружніх відносин зі США це історичний вибір з метою максимального забезпечення своєї безпеки, в тому числі і економічної. До сьогоднішнього дня двосторонні відносини сторін ґрунтувалися на двох базисах – торгово-інвестиційному та військовому співробітництві. З 2005 р. між державами діє Стратегічна рамкова угода про більш тісне співробітництво у галузі оборони та безпеки. З 1990 р. американцям надано доступ до сінгапурських військових об'єктів на ротаційній основі, зокрема до військово-морської бази «Чангі», здатної приймати авіаносці, судноремонтного доку та льотного поля. Також тут базуються авіаційні підрозділи військово-повітряних сил США та логістичний командний підрозділ, у завдання якого входить координація пересування і розміщення бойових кораблів військово-морських сил США в регіоні. Збройні сили обох держав на регулярній основі беруть участь в спільних двосторонніх і багатосторонніх військових навчаннях («Кобра Голд»). Налагоджено активну взаємодію щодо забезпечення безпеки морських маршрутів в Аденській та Малаккській протоках. У лютому 2012 р. країни підписали Меморандум про взаєморозуміння про заснування «Діалогу

стратегічного партнерства США і Сінгапуру». Разом з тим, незважаючи на настільки щільне всебічне співробітництво зі США, Сінгапур все ж намагається проводити свою зовнішню політику, беручи до уваги і інтереси Китаю в регіоні. Одне із центральних завдань сучасної дипломатії Сінгапуру полягає у підтриманні неконфліктних відносин з Пекіном. У Сінгапурі розуміють, що зростаюча американська військова присутність в регіоні буде дедалі більше дратувати китайців. Таким чином, сінгапурське керівництво чітко усвідомлює необхідність проведення обережного зовнішньополітичного курсу на тлі загострення американо-китайського суперництва.

Тим не менш, у структурному плані відносини США з переважною більшістю малих та середніх країн-членів АСЕАН носять дещо вторинний характер по відношенню до великих держав чи антагоністичних відносин з Китаєм. Вашингтон прагне сформувати геополітичний контур із союзників для ефективного стримування КНР в регіоні з опорою на військово-стратегічну складову, а саме на Чотиристоронній діалог з питань безпеки у складі США, Японії, Австралії та Індії. Збільшення кількісно-якісних показників контактів між цими країнами як основних держав регіону, організація і посилення стратегічних, економічних і торговельних зв'язків в результаті призвели до наразі єдиного діючого Індо-Тихоокеанського інституційного формату багатосторонньої взаємодії, який був оформлений в середині 2000-х рр., однак новий імпульс отримав у 2017 р. після обрання Д. Трампа наступним президентом США. У будь-якому випадку, наслідком опори політики США в першу чергу саме на великі держави ІТР істотно звужує можливості малих і середніх країн ПСА.

Таким чином, в ПСА для малих і середніх держав знову складається аналог біполярної системи антагоністичного типу, в основі якої лежить протистояння двох великих держав світу – США та Китаю. Поки що країнам-членам АСЕАН вдається балансувати між різними інтересами в рамках суперництва зовнішніх сил, проте з кожним днем стає все більш очевидно, що status-quo змінюється, а система міжнародних відносин дедалі швидше набуває

гетерогенних ознак часів «холодної війни». Країни ПСА, при всіх відмінностях між ними, як показують останні події у відносинах трикутника Китай-США-АСЕАН, змушені і надалі наполягати на принципі асеаноцентричності, тобто на збереженні провідної ролі АСЕАН у вирішенні регіональних проблем та координації інтеграційних процесів, намагаючись дотримуватись тонкого балансу в зовнішній політиці на засадах нейтралітету в умовах суперництва Китаю і США. Розуміючи безперспективність вибору тієї чи іншої сторони, країни-члени АСЕАН прагнуть до добрих стосунків як з Пекіном, так і з Вашингтоном, а тому будуть чинити опір будь-якому тиску, що змушує їх зробити подібний вибір, позаяк він знівелює усю стратегічну та морально-репутаційну цінність Асоціації як дієвого регіонального механізму в ПСА.

Наразі в ПСА склались усі необхідні передумови для «повернення» США. З урахуванням напруженої обстановки в ПКМ регіональні гравці вкрай стурбовані питанням безпеки і економічного розвитку, у зв'язку з чим Вашингтон знову розглядається в якості невід'ємного фактору стратегічного балансу сил. На тлі обгрунтованої стурбованості АСЕАН надмірним впливом Китаю США, зі свого боку, також намагається зміцнити тут свої позиції в ролі провідної держави світу, демонструючи серйозний підхід в плані нарощування партнерства як з АСЕАН в цілому, так і з країнами-членами окремо. Останні зовнішньополітичні концепції Білого дому свідчать про наявність у США в ІТР глобальних геостратегічних, національних і безпекових інтересів на найближчі десятиліття.

4.3. Роль ключових позарегіональних держав у безпековому дискурсі АСЕАН

Підвищення ролі Індії в світових політичних та економічних процесах стимулює прагнення Нью-Делі активно заявляти про свої геополітичні інтереси і готовність їх відстоювати. Водночас зростання потенціалу Індії, в тому числі військового, на сьогодні практично не викликає протидії з боку провідних західних держав, на відміну від стрімкого підйому КНР. Більше того, Індію, яка

є третьою економікою світу за обсягом ВВП за паритетом купівельної спроможності і четвертою країною світу по боездатності збройних сил (Limaue, 2009), на Заході розглядають можливим союзником в підтриманні чинного світового порядку, особливо на південному та східному напрямках. В індійських елітах незалежно від внутрішньополітичних уподобань також існує консенсус щодо необхідності підвищення ролі і місця Індії в системі міжнародних відносин та набуття нею статусу великої держави.

З цього приводу не вщухають численні внутрішні дискусії. На сучасному етапі в Індії співіснують кілька ключових напрямків політичної думки стосовно шляхів забезпечення національної безпеки та реалізації зовнішньої політики. Кожен з них відображає домінуючі у суспільстві погляди на позицію Індії як геополітичного гравця і на характер сили, яку країна повинна проектувати на міжнародній арені для досягнення своїх цілей та національних інтересів. Так нерувіанство підтримують ідеалісти, які хочуть будувати державну політику, засновану на незаперечних моральних цінностях; індійські націоналісти хочуть, щоб країна виступала затятим захисником індуїстської цивілізації; неолібералізм – напрямок політичної думки, в основі якого лежить посилення економічних зв'язків між державами як засобу забезпечення миру і міжнародної безпеки; гіперреалізм, постулює, що військова міць є найбільш важливим і дієвим елементом державного управління та зміцнення нації. Нерувіанці, моралісти та ідеалісти складають ядро підтримки так званої «м'якої сили» у зовнішній політиці Індії, тоді як націоналісти та реалісти є прихильниками методів «жорсткої сили» на міжнародній арені.

Варта уваги публікація доповіді колективом авторитетних індійських вчених на чолі з чинним на той час радником з питань національної безпеки Шівшанкором Меноном у 2012 р. під назвою: «Неприєднання 2.0: Зовнішньополітична стратегія Індії в 21 столітті» (Khilnani et al., 2012). Цей документ є досить цікавим з точки зору зовнішньої політики, оскільки він описує розуміння правлячою елітою Індії геополітичної ситуації на міжнародній арені. Стисло основну суть концепції «Неприєднання 2.0» можна

резюмувати в кількох тезах. По-перше, система міжнародних відносин перебуває на межі нового біполярного протистояння між двома наддержавами – США та КНР. По-друге, Індія в жодному разі не повинна бути втягнута в протистояння двох провідних гравців на міжнародній арені, оскільки це завадить їй реалізувати цілі економічного розвитку і значно погіршить ситуацію в сфері національної безпеки. По-третє, Індія має проводити власну проактивну зовнішню політику для створення стабільних взаємовигідних зв'язків і розбудови системи домовленостей з іншими центрами сили (ЄС, АСЕАН, Японія, Австралія), щоб, зі свого боку, ані США, ані КНР не змогли чинити на неї небажаний вплив або змусити її діяти всупереч власним національним інтересам.

Імовірні конвенційні загрози і нетрадиційні виклики національній безпеці вимагають від офіційного Нью-Делі прийняття і реалізації збалансованого зовнішньополітичного курсу, який би враховував всі політичні, економічні, військові, історичні та культурні чинники, що впливають на просування національних інтересів. В результаті системних змін геополітичних та макроекономічних процесів на початку 90-х рр. ХХ ст. у зовнішній політиці Індія зосереджує свою увагу на зміцненні багатосторонніх відносин. Узявши курс на економічну лібералізацію у 1991 р. індійський уряд, очолюваний Прем'єр-міністром Нарсімха Рао, проголошує політику «Дивись на Схід» (Look East policy).

Політика «Дивись на Схід» спиралася на розвиток широких економічних та стратегічних відносин з країнами Південно-Східної Азії, щоб зміцнити своє регіональне становище на противагу військово-політичного впливу та посиленню КНР. Паралельно з економічною лібералізацією стратегія Індії була зосереджена на налагодженні тісних торгово-економічних та комерційних зв'язків, посиленні стратегічного та безпекового співробітництва та наголосі на історичних, культурних та ідеологічних зв'язках з найближчими азійськими сусідами. Індія прагнула розширити регіональні ринки торгівлі товарами, послугами, інвестиціями, та стимулювати розвиток вітчизняної промисловості.

У сфері безпеки Індія розвивала стратегічне та військове співробітництво з країнами, занепокоєними розширенням економічного та стратегічного впливу Китаю, наприклад, з Японією, Австралією, Індонезією, В'єтнамом, а також США. Політика «Дивись на Схід» сьогодні трансформувалась у політику «Дій на Сході» (Act East policy), яка була офіційно проголошена під час 12 саміту «АСЕАН-Індія» в М'янмі в листопаді 2014 р. Індія відкрито претендує на лідерство в регіоні Південної Азії. Разом з тим напружені відносини з Пакистаном і Китаєм, обумовлені неврегульованими територіальними суперечками, а також суперництво з КНР за лідерство змушують індійське керівництво розвивати співпрацю з іншими державами, зокрема з Південно-Східної Азії та Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Розвиток відносин між Індією та АСЕАН – один із ключових стовпів зовнішньої політики країни в рамках концепції «Дій на Сході». Поглиблення цих відносин знайшло своє вираження у встановленні Стратегічного партнерства з АСЕАН у 2012 р. Це стало закономірним результатом багаторічних двосторонніх дипломатичних та політичних взаємостосунків, що беруть свій початок від 1992 р., коли Індія стала галузевим партнером АСЕАН, пізніше у 1996 р. Діалоговим партнером та Партнером на рівні Самітів у 2002 р. Динаміка інтенсивності зв'язків між Індією та АСЕАН зростає і наразі налічує близько 30 Діалогових механізмів, що охоплюють різні сектори. Прикладом укріплення контактів слугує відкриття Представництва (Місії) Індії при АСЕАН, заснованого у Джакарті у квітні 2015 р. на чолі зі спеціальним Послом, основне завдання якого полягає в поглибленні залучення Індії до політико-безпекових, економічних та соціокультурних процесів всередині та навколо Асоціації.

Відображенням зацікавленості АСЕАН та Індії в активізації відносин стало підписання у В'єтнамі у 2004 р. документу під назвою «Партнерство заради миру, прогресу та спільного процвітання між АСЕАН та Індією» (ASEAN, 2004), який заклав основу для довгострокового співробітництва обох країн. Для реалізації Партнерства також було розроблено відповідний План дій.

Станом на 2020 р. налічується 3 таких послідовних Плани: на 2004-2010 рр., на 2010-2015 рр. та 2016-2020 рр. відповідно. Найбільш актуальним наразі є 3 План Дій АСЕАН-Індія 2016-2020 (ASEAN, 2015). Політико-безпековий блок документу включає в себе 6 підрозділів. Науковий інтерес для даного дослідження складають наступні із них: політико-безпековий, співпраця на морі, а також транснаціональні злочини та контртероризм.

Політичний та безпековий блоки заохочують подальший конструктивний діалог та співпрацю через існуючі регіональні механізми сприяння миру та безпеці в регіоні. Основними багатосторонніми міжнародними майданчиками для діалогу з безпекових питань для Індії залишаються АРФ, ADDM+ та саміти на Рівні міністрів. На неформальному рівні виокремлений так званий Делійський діалог (Delhi Dialogue) та Центр АСЕАН-Індія. Делійський діалог являє собою напівофіційний щорічний форум для обговорення політико-безпекових, економічних та соціально-культурних питань між представниками країн-членів АСЕАН та Індії. Подібні конференції формату Track 1.5, які регулярно проводяться з 2009 р., стали важливим форумом, на якому, політики, дослідники, науковці, бізнесмени та представники засобів масової інформації збираються для мозкового штурму з ряду питань, що стосуються відносин АСЕАН та Індії. У 2013 р. створено Центр АСЕАН-Індія (ASEAN-India Centre) для проведення політичних досліджень, просвітницьких та мережевих заходів, семінарів, круглих столів разом з іншими організаціями та аналітичними центрами в Індії та АСЕАН, з метою сприяння діалогу та стратегічному партнерству обох сторін.

Особлива увага в документі приділяється ядерному питанню. Зокрема підкреслюється роль Договору про без'ядерну зону в ПСА від 1995 р. (ASEAN, 1995). як базового інструменту для підтримання миру та стабільності в регіоні. Акцентується увага на зміцненні співробітництва у мирному використанні ядерної енергії та технологій шляхом обміну досвідом та найкращими практиками в галузі ядерної безпеки відповідно до стандартів МАГАТЕ. Безпека на морі включає безпеку морських та повітряних шляхів, боротьбу з

піратством, співпрацю в операціях з пошуку та порятунку моряків, обмін досвідом та актуальною інформацією у відповідності до норм міжнародного права. Серед транснаціональних та транскордонних викликів безпеці визначено: тероризм та фінансування тероризму, торгівля людьми, незаконний обіг наркотиків, контрабанда людей, відмивання грошей, контрабанда зброї, морське піратство, кіберзлочинність та міжнародні економічні злочини, торгівля дикими тваринами, торгівля небезпечними речовинами, включаючи хімічні, а також безпечна утилізація відходів, радіоактивних та ядерних матеріалів.

25 січня 2018 р. в Нью-Делі в межах пам'ятних заходів з нагоди 25-ої річниці діалогових відносин відбувся ювілейний Саміт між АСЕАН та Індією на тему «Спільні цінності, спільна доля». Окрім низки культурних бізнесових та військових заходів Прем'єр-міністр Індії та лідери країн-членів АСЕАН спільно ухвалили Делійську декларацію. У ній сторони підтвердили свою рішучу підтримку тим нормам і принципам міжнародного права, на яких вибудовані їхні відносини, зокрема, Статут ООН, Договір про Дружбу та співробітництво (ASEAN, 1976b) та Хартія АСЕАН (ASEAN, 2007). У документі визначено пріоритетні напрямки співробітництва: морська безпека, протидія тероризму, а також кібербезпека.

Виходячи з цього, новий зовнішньополітичний курс поступово набуває військової спрямованості, про що свідчить розроблена і прийнята в 2015 р. доктрина «Забезпечення безпеки на морі: стратегія морської безпеки Індії». В даному документі детально викладені питання безпеки на морі, в тому числі в районах східної частини Індійського і західної частини Тихого океанів.

Іншим базовим документом формування нормативних засад забезпечення національної безпеки Індії, стала опублікована в квітні 2017 р. «Об'єднана доктрина збройних сил Індії». У ній викладаються принципи, якими керуються збройні сили республіки при плануванні та веденні військових дій, індійське бачення національної безпеки. Особлива увага приділяється зростаючим можливостям Індії з проведення спільних навчань і операцій. Так, в документі

йдеться про необхідність поглиблення кооперації та розширення співпраці в сфері логістики, комунікацій і розвідки з державами Південно-Східної Азії, а також з Японією, Австралією, США.

Без сумніву, значний вплив на співпрацю Індії з державами Східної і Південно-Східної Азії мають відносини Нью-Делі зі США, які хочуть закріпити свою присутність в регіоні. Адміністрація президента Трампа вважала, що Індія може грати більш впливову роль в формуванні безпеки в регіоні. Зі свого боку індійське керівництво серйозно ставиться до розвитку партнерства зі Сполученими Штатами, вважаючи, що більш тісні двосторонні відносини призведуть до активного діалогу Індії з країнами Східної і Південно-Східної Азії. Стимулом для співробітництва Індії та США також можна назвати спільний інтерес в стримуванні амбіцій КНР в Індійському та Тихому океанах. Стосунки Пекіну та Нью-Делі не можна назвати простими. Занепокоєння щодо геополітичних намірів Китаю з початку 1960-х рр. (прикордонний конфлікт 1962 р. між Індією та КНР) було і залишається частиною історичної пам'яті та політичної свідомості індійського суспільства. Зокрема у Стратегії національної безпеки Індії 2019 р. сказано, що «піднесення Китаю та його надмірна наступальна позиція є найважливішим викликом для Індії у довгостроковій перспективі» (India's National Security Strategy, 2019, 10).

Позбавлений зовнішньої соціалістичної підтримки після розпаду Радянського Союзу офіційний Нью-Делі починає пошуки противаги зростаючому впливу Китаю в регіоні. Поступово правлячі кола Індії приймають стратегічне для подальшого курсу країни рішення про зближення зі Сполученими Штатами. Білий дім у свою чергу привітав таку ініціативу, оскільки це відповідало інтересам обох сторін по ряду причин. По-перше, для світової політики лідери Піднебесної пропонують концепцію багатополлярності. Це по суті антитеза американській концепції Pax Americana. По-друге, головною метою Пекіна в АТР залишається утвердження «унілатералізму» в Азії на чолі з КНР. Така регіональна моноцентричність не влаштовує індійське керівництво, особливо з урахуванням просування Китаєм проекту

різноманітних транспортних коридорів, що об'єднуються ідеєю Великого Шовкового шляху – базису потенційної *Rax Sinica* (дослівно – китайський світ). Таким чином, Пекін, з одного боку, на глобальному рівні загрожує військово-політичній гегемонії США, а з іншого – на регіональному рівні вибудовує в АТР таку систему гео економічних та геополітичних зв'язків, в якій Індії відводиться роль другорядної регіональної держави.

Важливо відзначити, що активність Пекіна, особливо в морських територіальних суперечках в Східно-Китайському і Південно-Китайському морях, також спонукає країни АТР до пошуку діалогу з Індією, яка може допомогти їм послабити китайську експансію в регіоні, про що свідчить стрімкий розвиток відносин Нью-Делі з такими державами, як Японія і В'єтнам. Індійські військові експерти також стурбовані системою економічних, військових і політичних відносин Китаю з сусідами Індії, особливо з Бангладеш, М'янмою і Пакистаном.

Разом з тим спостерігається зростання ролі Австралії в ПСА. Витоки відносин Австралії з майбутніми країнами-членами АСЕАН беруть свій початок в період «холодної війни» в Східній Азії з кінця 1940-х рр. на тлі серйозних внутрішніх і міждержавних конфліктів, які розвивалися в ПСА в 1950-х і початку 1960-х рр. В'єтнам і Лаос були зайняті вирішенням внутрішніх військових суперечок, які підігрівались ззовні, і в кінцевому підсумку конфлікт поширився і на Камбоджу. Подальші конфлікти були пов'язані з нестабільним внутрішньополітичним порядком Індонезії та її політикою «*konfrontasi*». АСЕАН була створена з метою послабити серйозну напруженість між державами, які її сформували, і зробити свій внесок у розбудову більш стабільного регіонального середовища. Австралія, географічно будучи частиною ПСА, з самого початку заснування Асоціації була зацікавлена у налагодженні з нею дружніх відносин.

Акцент Австралії в перші два десятиліття періоду після Другої світової війни був направлений, головним чином, на зміцнення її відносин з її двома головними союзниками, Сполученими Штатами і Великобританією, і на

розвиток двосторонніх відносин з некомуністичними державами в Південно-Східній та Північно-Східній Азії. Під керівництвом лейбористського уряду Бена Чіфлі Австралія підтримала боротьбу індонезійців за незалежність проти голландців. Секретар Департаменту закордонних справ Джон Бертон офіційно представляв Австралію на конференції в Делі в 1949 р., де було підтверджено підтримку Австралією незалежності Індонезії. Підтримка Австралії стала важливим елементом в її подальших відносинах з Індонезією.

Після перемоги комуністичних сил в Китаї та проголошення Китайської Народної Республіки в жовтні 1949 р. зовнішньополітичні підходи Австралії в рамках Коаліційного уряду на чолі з Робертом Мензісом зосередилися на підтримці основних регіональних союзників, а також локальній опозиції азійських країн до прокомуністичних рухів задля попередження подальших потенційних збройних регіональних конфліктів. Так, наприклад, Австралія надала підтримку британському уряду у протидії комуністичній партії Малайзії, а також підтримала позицію некомуністичного режиму на півдні В'єтнаму. В контексті напруженості в рамках «холодної війни» уряд Мензіса не підтримав Бандунгську конференцію африканських та азійських країн.

В умовах біполярної ідеологічної конкуренції і політичної напруженості на початку 1950-х рр. перша фаза багатостороннього інституційного співробітництва в Південно-Східній Азії була ініційована зовнішніми силами, серед яких Австралія займала не останнє місце. Так конференція в Манілі у вересні 1954 р. призвела до прийняття Договору про колективну оборону в Південно-Східній Азії, результатом якого стало заснування Організації договору по Південно-Східній Азії. Манільський договір підписали 8 країн: Австралія, Великобританія, Нова Зеландія, Пакистан, Таїланд, Філіппіни, Франція і США. Хоча в договорі прямо не вказувалося, що комунізм є основною проблемою, в момент підписання США прикріпили односторонню заяву, в якому вживається термін «комуністична агресія». Явна антикомуністична спрямованість договору виключала підтримку з боку деяких держав, таких як Індонезія. Незважаючи на те, що SEATO була створена в

якості угруповання ПСА, її концепція «регіону» виявилась надто широкою і фактично включала лише дві держави Південно-Східної Азії – Таїланд і Філіппіни.

Ще одне об'єднання під назвою Азійсько-Тихоокеанська Рада було сформоване в 1966 р. Республікою Корея, КНР, Японією, Республікою В'єтнам, Малайзією, Філіппінами, Таїландом, Австралією і Новою Зеландією. Рада була покликана відобразити нагальну необхідність сприяння більш тісному і плідному регіональному співробітництву та подальшому зміцненню азійсько-тихоокеанської солідарності (Malik, 1998). Між іншим, перша нарада організації відбулася саме в Канберрі. У 1968 р. США за адміністрації Ліндона Б. Джонсона висловили деяку зацікавленість в Раді в якості потенційного механізму регіонального співробітництва в галузі безпеки. Однак члени Ради не мали узгодженого підходу до питань регіональної безпеки. Японія не підтримала трансформацію організації в напрямку відігравання більш чіткої ролі в сфері безпеки. Австралія також мала застереження на цей рахунок. В офіційній заяві Австралії від липня 1968 р. говорилося, що Азійсько-Тихоокеанська Рада ні в якому разі не є організацією з питань безпеки, і, на думку уряду, вона не повинна намагатися стати такою (Malik, 1998). Асинхронні точки зору на проблеми безпеки в ПСА призвели до того, що у травні 1975 р. організація розпалася. Як видно, Австралія доволі активно долучалась до інтеграційних процесів регіону.

Водночас Австралія підтримувала злиття Сінгапуру з тодішньою Малаєю в середині 1950-х рр. Політики Австралії побоювалися, що, якщо Сінгапур стане повністю незалежним, він може стати на бік Китаю, а в подальшому і можливим центром для підривної діяльності в Малайї і в регіоні в цілому. Міністр закордонних справ Австралії Гарфілд Барвік коротко виклав позицію уряду в бесіді з президентом Філіппін Діосдадо Макапагалем в березні 1963 р., коли він сказав, що «незалежний Сінгапур стане легкою здобиччю для комуністів» (Malik, 1998). Пізніше у 1963 р. Австралія також виступала на

підтримку новоутвореної Малайзії у протистоянні з Індонезією та її політики «konfrontasi».

Утворення АСЕАН у 1967 р. не справило якогось значного міжнародного ажіотажу. Проте, Австралія, з позиції найближчої сусідньої держави, майже одразу привітала формування Асоціації. У заяві від 9 серпня 1967 р., на наступний день після Бангкокської декларації, міністр закордонних справ Австралії Пол Хаслак висловив підтримку задекларованих принципів новоствореної організації та висловив сподівання на розвиток всебічних зв'язків з її членами у майбутньому (Malik, 1998). Це і не дивно, позаяк ще на початковому етапі формування АСЕАН велися певні дискусії про можливість членства Австралії в новому міжнародному угрупованні. Згідно з Бангкокською декларацією (ASEAN, 1967) Асоціація відкрита для участі всіх держав регіону Південно-Східної Азії, що підтримують її цілі, принципи та завдання. Так про можливість долучення Австралії та Нової Зеландії до лав АСЕАН висловлювались окремі високопосадовці з Малайзії та Індонезії. Проте решта країн наполягали на більш стриманій позиції з цього приводу, оскільки вважали, що Австралія надто тісно пов'язана з Великобританією і США. Пізніше на тлі зростаючої ідентичності всередині організації стало зрозуміло, що Австралія у найближчі роки навряд чи розглядатиметься в якості потенційного члена. Як наслідок, у 1971 р. під час зустрічі міністрів закордонних справ АСЕАН в Куала-Лумпурі було зазначено, що членство Австралії або Нової Зеландії в Асоціації не стоїть на порядку денному.

1970-ті рр. відзначені істотними змінами в міжнародних і регіональних відносинах в АТР, що вплинуло і на зовнішню політику Австралії. На міжнародному рівні Сполучені Штати почали процес розрядки з Китаєм, який запам'ятався історичним візитом президента Річарда Ніксона в лютому 1972 р. до Піднебесної. На цьому тлі Австралія також встановила дипломатичні відносини з Китайською Народною Республікою. У Південно-Східній Азії Австралія пом'якшила свою імміграційну політику стосовно країн-членів АСЕАН, а в лютому 1973 р. визнала Демократичну Республіку В'єтнам. У своїй

промові 27 січня 1973 р. Прем'єр-міністр Австралії Гоф Вітлем заявив, що уряд у своєму підході до Південно-Східної Азії прагне вийти за рамки колишньої концепції «передової оборони» (forward defence). Він також вказав на те, що Австралія зацікавлена в розширенні співробітництва в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та пошуку нових форм регіонального співробітництва.

Австралія – перша держава, з якою АСЕАН встановила відносини діалогового партнерства у 1974 р. Сторони розвивали переважно економічний вектор через Програму економічного співробітництва АСЕАН і Австралії (ASEAN Australia Economic Cooperation Program). Вона була націлена на реалізацію технічної та експертної підтримки країн-членів АСЕАН у питаннях сільського господарства, харчування, науки та технологій. Співпраця поширилася і на сферу безпеки, охоплюючи питання, пов'язані з врегулюванням камбоджійської проблеми і біженців з Індокитаю. В якості новоутвореної організації, Асоціація потребувала підтримки, в тому числі репутаційної, з боку зовнішніх партнерів. Пізніше Австралія підтримала прагнення Асоціації сформувати загальнорегіональної структури по обговоренню питань Азійсько-Тихоокеанської безпеки. Канберра була зацікавлена в безпеці на морях АТР, а тому зі свого боку сприяла створенню зусиллями АСЕАН АРФ та Азійсько-Тихоокеанської Ради з безпеки.

На межі 1990-х та 2000-х рр. спостерігається певний спад у відносинах Австралії з АСЕАН. Це пов'язано з економічною кризою 1997-1998 рр., а також участю Австралії в миротворчій операції ООН в Східному Тиморі в 1999-2002 рр. Останнє було розцінено Асоціацією як втручання у внутрішні справи Індонезії, а отже – порушенням основоположних принципів АСЕАН. В середині 2000-х рр. співробітництво між АСЕАН і Австралією знову активізувалося. Передбачаючи посилення Китаю в Південно-Східній Азії, Асоціація диверсифікувала відносини із зовнішніми партнерами. Одночасно з економічними ініціативами (двосторонні та багатосторонні угоди про вільну торгівлю) сторони розширили співробітництво у протидії нетрадиційним

загрозам безпеки. Так Австралія надала допомогу країнам Південно-Східної Азії, що постраждали від землетрусу і цунамі в грудні 2004 р. Після терактів в США у 2001 р. та на Балі у 2002 р. активізувалася робота по проведенню спільних заходів з боротьби з міжнародним тероризмом. На основі підписаної в 2004 р. спільної декларації АСЕАН і Австралії про боротьбу з міжнародним тероризмом, в 2007 р. була вироблена Робоча програма по її реалізації. Наслідком стало підписання нової спільної декларації у 2016 р.

Піком асеано-австралійського співробітництва можна вважати середину 2000-х – другу половину 2010-х рр. У 2005 р. Австралія підписала Договір АСЕАН про дружбу і співробітництво (ASEAN, 1976b). Свідченням зближення країн регіону та Австралії стало те, що конструкція АСЕАН + 3 в складі Китаю, Японії і Південної Кореї в 2005 р. була трансформована в формат АСЕАН + 6 за участю Австралії, Нової Зеландії та Індії. Правовою основою співробітництва АСЕАН з Австралією в різних сферах політики та економіки стала підписана в 2007 р. Спільна Декларація про всеосяжне партнерство (ASEAN, 2007).

Ініціативи австралійського прем'єр-міністра К. Радда, представлені у 2008-2009 рр., про трансформацію системи багатостороннього діалогу в АТР шляхом формування Азійсько-Тихоокеанського співтовариства прискорили доцентрові тенденції у відносинах АСЕАН і Австралії. У 2010 р. Австралія стала членом наради міністрів оборони у форматі АСЕАН +8, що зміцнило інституційну складову діалогу з Асоціацією. У 2014 р. на ювілейному саміті, присвяченому 40-й річниці партнерства між АСЕАН і Австралією в Най-Пі-Тау (М'янма) лідери оголосили про підвищення відносин на стратегічний рівень та уклали відповідну угоду, а рік по тому прийняли рішення проводити саміти на рівні глав держав і урядів кожні два роки, перший з яких відбувся 7 вересня 2016 р. у В'єт'янні, де лідери АСЕАН та Австралії домовилися про подальше поглиблення співробітництва.

Безпековий аспект взаємодії Австралії та Асоціації включає спеціальний саміт за темою «Підвищення регіональної безпеки і процвітання» (Enhancing

Regional Security and Prosperity), який попри Діловий саміт (Business Summit) включає Конференцію АСЕАН та Австралії по боротьбі з тероризмом (ASEAN-Australia Counter-Terrorism Conference), яка проходила 17-18 березня 2018 р. в Сідней, Австралія. На Спеціальному саміті лідери підписали Сіднейську декларацію і оголосили комплекс принципів та ініціатив по трьох основних стовпах Співтовариства, спрямованих на зміцнення співпраці між двома сторонами, включаючи співробітництво по таких напрямках: протидія тероризму, мирне використання ядерної енергії, безпека водних та повітряних шляхів, підвищення рівня взаємної довіри, мирне вирішення спорів, кібербезпека та ін.

Співпраця в сфері політики і безпеки між Австралією та АСЕАН проводиться в рамках базових регіональних форумів та ініціатив: АРФ, Наради міністрів оборони АСЕАН (ADDM+), Розширеного морського форуму АСЕАН (EAMF), Постміністерських конференцій. До того ж Австралія долучається до низки нарад з питань боротьби з транснаціональною злочинністю (SOMTC), торгівлею людьми (AAPTIP), протидії тероризму. В якості ключового елемента стратегічного партнерства Австралія поглиблює співробітництво в галузі безпеки з Сінгапуром, в тому числі шляхом проведення спільних воєнно-морських навчань. У 2018 р. Австралія встановила відносини стратегічного партнерства з В'єтнамом. Невід'ємною частиною взаємодії в галузі безпеки з Південно-Східною Азією залишається тісна співпраця з Сінгапуром і Малайзією в рамках FPDA – серії нормативно оформлених оборонних відносин у вигляді системи багатосторонніх угод між Великобританією, Австралією, Новою Зеландією, Малайзією та Сінгапуром, підписаних у 1971 р. Вони зокрема передбачають оперативні консультації у разі загрози збройного нападу на одну із сторін та вироблення колективної чи індивідуальної реакції у відповідь.

Співпраця по ключовим сферам між АСЕАН і Австралією нормативно регулюється Планом дій АСЕАН-Австралія (2020-2024), який був прийнятий в на сесії Постміністерської конференції (АСЕАН + 1) з Австралією 1 серпня

2019 р. в Бангкоку, Таїланд. Документ включає в себе 6 пунктів: 3 традиційні у відповідності до так званих колон Спільноти АСЕАН – політико-безпекова, економічна, соціокультурна, а також міжгалузєва співпраця (Cross-Pillars Cooperation), інституційне зміцнення АСЕАН (ASEAN Institutional Strengthening) та механізми впровадження (Implementation Mechanisms). Змістовно він перекликається з останнім аналогічним Планом дій між Індією та АСЕАН. Підкреслюється виняткова важливість та підтримка ключових майданчиків та інструментів взаємодії у сфері безпеки, перераховуються основні вектори співпраці, а також виокремлюються кластери конвенційних та нетрадиційних загроз, особливий наголос робиться на співробітництві в боротьбі з тероризмом та морській безпеці.

Таким чином, роль Індії та Австралії у процесах формування архітектури безпеки в ПСА неухильно зростає. Однак їх політика в контексті безпеки все більше виходить за межі традиційних регіональних та субрегіональних відносин, стимулюючи трансформацію геостратегічного простору. Досить довгий час в рамках існуючої системи міжнародних відносин дискутуються кілька концептуальних варіантів нових підсистем трансрегіональної природи. Найбільш конкурентні серед них 2: умовно прозахідна концепція «Індо-Тихоокеанського регіону» та китайська концепція «Одного Поясу та Шляху». Обидві вони демонструють тенденцію до переформатування системи міжнародних відносин через трансформацію її складових частин. Так чи інакше, дані проекти охоплюють великі географічні регіони і є відповіддю на нову геополітичну та гео економічну реальність ХХІ ст.

Концепт «Індо-Тихоокеанський регіон» відображає пошук спільного контрбалансування зростаючої економічної і військової потужності Китаю з боку США. Стратегія Індо-Тихоокеанського регіону прийшла на зміну малоефективній політиці повороту в Азію (pivot to Asia) і перебалансування (rebalancing) адміністрації Б. Обама. У геополітичному відношенні мова йде про реструктуризацію системи регіональної безпеки в акваторії Індійського і Тихого океанів, які розглядаються як єдиний водний та геополітичний простір.

Це вимагає вироблення нової стратегії дій, яка дозволить забезпечити гнучке розгортання сил і засобів військового стримування КНР.

По-перше, останні десятиліття геополітичний зв'язок між Індійським океаном і західною частиною Тихого океану поступово ставав все більш відчутним як в гео економічному плані, так і в плані безпеки. Яскравим прикладом слугує критична залежність Східної Азії від природних ресурсів Західної Азії та Африки, які надходять через Індійський океан. З роками ця тенденція лише зростає.

По-друге, безпековий аспект представлений суперництвом між Індією і КНР не тільки в Південно-Китайському морі, але і в Індійському океані. В Індійському океані Китай давно здійснює довгострокову стратегію залучення в орбіту свого впливу ряду країн регіону Південної Азії. Дана стратегія була проголошена в 2005 р. і отримала назву «Нитка перлин» (String of Pearls). Вона стосується мережі китайських військових і комерційних об'єктів та зв'язків уздовж його морських комунікацій, які простягаються від материкової частини Китаю до Порт-Судану на Африканському Розі.

Поява Індо-Тихоокеанської стратегії обумовлена прагненням США збалансувати очевидне посилення позицій Китаю в регіоні. Вона спрямована на захист і просування національних інтересів Америки в регіоні шляхом інтенсифікації її економічних і дипломатичних зв'язків зі своїми традиційними союзниками і новими партнерами, такими як Індія. Такий підхід Вашингтону обумовлений рядом причин. По-перше, укріплення Китаю і його цілеспрямована зовнішня політика створює напруженість в Індо-Тихоокеанському регіоні, яка загрожує військовим, економічним і політичним інтересам домінування США в регіоні. По-друге, США зацікавлені в Індо-Тихоокеанському регіоні для стимулювання власної економіки за рахунок бурхливого розвитку азійських ринків, зокрема індійського та окремих країн ПСА.

Інституційною основою ІТР на сучасному етапі слугує Чотиристоронній діалог по безпеці (Quadrilateral Security Dialog – QSD), також відомий як Quad в

складі США, Японії, Індії та Австралії. Quad – це неформальний міжнародний стратегічний форум, який передбачає регулярні саміти з питань безпеки, обмін інформацією та проведення військових навчань (Малабар) між країнами-членами. Форум був започаткований як діалоговий механізм у 2007 р. Прем'єр-міністром Японії Сіндзо Абе за підтримки віцепрезидента США Діка Чейні, австралійського Прем'єр-міністра Джона Говарда та індійського Прем'єр-міністра Манмохана Сінгха. Дипломатичні та військові угоди були спрямовані на скорочення впливу Китаю в регіоні Індійського і Тихого океанів. У своєму зверненні в рамках Діалогу Шангри-Ла в 2018 р. індійський Прем'єр-міністр Н. Морі визначив Індо-Тихоокеанський регіон як простір від Африки до Америки. Крім того, Н. Морі відзначив, що концепція ІТР не спрямована проти інших країн. Однак фактично вона передбачає стратегічне та економічне стримування КНР.

Один з основних елементів протистояння двох наддержав в регіоні – відносини з країнами-членами АСЕАН. Південно-Східна Азія за багатьма показниками займає ключове положення в ІТР, органічно об'єднуючи Тихий і Індійський океани, що робить організацію стратегічно важливим простором як для КНР, так і для США. Однак, не без підстав існує побоювання, що загострення відносин між КНР і США може привести до кризи всередині самої АСЕАН. Адже для АСЕАН просування концепту ІТР в американському варіанті може означати не лише деконструкцію колишньої регіональної системи відносин, але і втрату власного впливу. Це може позбавити Асоціацію статусу «рушійної сили» на азійсько-тихоокеанських багатосторонніх майданчиках, одночасно знижуючи їхню значущість в регіоні. Довгий час АСЕАН задавав параметри і тон в багатосторонніх механізмах взаємодії в ПСА, що було невід'ємною частиною ідентичності організації.

Ще одним ризиком для Асоціації залишається ризик «політичної девальвації» власних багатосторонніх механізмів. В умовах наростання біполярного протистояння в регіоні АСЕАН буде вимушена балансувати і зберігати нейтралітет, що з кожним днем буде дедалі важче. За таких обставин

кожна з наддержав прагнуче вибудувати власну моноцентричну систему безпеки, що безсумнівно знизить актуальність та ефективність асеанівських діалогових форматів.

Відкритим залишається питання ідеологічної цілісності власне самої асоціації, тобто річ про підтримку тієї чи іншої сторони потенційного відкритого протистояння серед країн-членів АСЕАН. Так, наприклад, група традиційних союзників США в регіоні як то Філіппіни, Таїланд, Сінгапур скоріш за все підтримають Вашингтон, долучившись до формату Quad чи в будь-який інший спосіб. Можливо до них приєднається В'єтнам. Якщо ж говорити про інші азійські країни, то це будуть, імовірно, Японія, Австралія, Індія, Південна Корея. Малоімовірно є те, що Індонезія в рамках власної концепції «глобальної морської осі» виступить проти Китаю. Подібну реакцію слід очікувати від Лаосу, Камбоджі, можливо М'янми, тобто тих материкових країн, які знаходяться в безпосередній близькості від кордонів КНР і не зможуть чинити опір її багатотисячній армії.

Розуміючи можливі варіанти розвитку подій, АСЕАН, у свою чергу, прагне не лише реагувати, але і намагається зайняти проактивну позицію і таким чином діяти на випередження, щоб мати змогу приймати безпосередню участь в процесі і спробувати направити його у потрібному векторі. Так у травні 2013 р. тодішній міністр закордонних справ Індонезії Марті Наталегаво запропонував новий, розширений варіант Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії, який мав бути укладений між членами АСЕАН і ключовими діалоговими партнерами Асоціації. Під назвою Індо-Тихоокеанський договір про дружбу і співробітництво новий документ повинен був сприяти зміцненню довіри в регіоні та створити умови для управління територіальними суперечками. З концептуальної точки зору підписання цього договору було направлене на створення інтегрованого регіону, міжнародна взаємодія в рамках якого спиралося б на кращі практики АСЕАН. Такий розвиток подій дозволив би зберегти центральну роль Асоціації

в новій геополітичній площині. Однак ідея Індонезії не знайшла належного відгуку серед міжнародної спільноти.

Асоціація продовжила спробу нормативної дескрипції розуміння ІТР. Документ, в якому країни-члени АСЕАН сформулювали свої уявлення про Індо-Тихоокеанський регіон, під назвою «ASEAN Outlook on the Indo-Pacific» (ASEAN, 2019) дає уявлення про те, яким, в порівнянні з варіантами США чи Китаю, вони хотіли б бачити регіональний і макрорегіональний порядок. Його ключовими принципами є: центральність АСЕАН, відкритість, прозорість, повага суверенітету, невтручання у внутрішні справи один одного, інклюзивність, обопільне дотримання загальних правил поведінки, економічний розвиток.

Таким чином АСЕАН прагне зберегти свій нинішній статус та сприяє залученню якомога більшого числа зовнішніх сил, але намагається робити це у відповідності до власної нормативно-правової бази. Індія та Австралія як регіональні представники таких сил займають дедалі більш важливе місце в майбутній архітектурі безпеки, долучаючись до процесів трансформації структури Азійсько-Тихоокеанського регіону в регіон Індійсько-Тихоокеанський на тлі потенційного геополітичного та гео економічного протистояння двох великих держав – США і КНР.

Висновки до розділу 4

Таким чином, знаходить своє підтвердження теза про те, що такі великі держави як США та КНР здійснюють визначний вплив на формування безпекового порядку денного в ПСА. Зосереджуючи колосальний економічний, військовий та політичний потенціал обидві держави прагнуть консолідувати навколо себе якомога більшу кількість азійських держав, пропонуючи їм власні геостратегічні проекти (Ініціатива Поясу і Шляху, Індо-Тихоокеанський концепт). Однією із ключових сфер, за допомогою якої можна завоювати подібну лояльність без сумніву є безпекова, позаяк поодиноці держави ПСА не в змозі гарантувати регіональну безпеку. Більше того, навіть колективні зусилля

країн-членів АСЕАН здаються недостатніми та малоефективними на тлі високого рівня регіональної конфліктогенності (Південно-Китайське море, ряд взаємних територіальних претензій) та нетрадиційних викликів безпеці (стихійні лиха, організована злочинність, епідемії, тощо). Що стосується сфери безпеки, то тут можна простежити чітку лінію поведінки з боку американських та китайських урядів впродовж останніх десятиліть. Якщо політика США та КНР періоду «холодної війни» була продиктована умовами ідеологічного та культурного протистояння, то з розпадом СРСР спостерігається і еволюція підходів цих країн до ПСА та АТР загалом.

Так США виражали всіляку підтримку безпековим ініціативам АСЕАН. Американці прагнули повернути втрачені позиції в регіоні, після того, як на хвилі ейфорії над поразкою комунізму у світі на тривалий час втратили інтерес до АТР і зосередили свою увагу на регіоні Близького Сходу. Свідченням чого є курс «розвороту в Азію». Другою причиною такої політики стало піднесення та бурхливий розвиток Китаю, який, у свою чергу, спробував скористатись безпековою та політичною ситуацією, яка склалась в АТР в другій половині 1990-их рр. і зайняти місце США. Китай повільно, але систематично прагнув налагодити відносини з країнами ПСА, що відповідало його політичним та економічним інтересам, в тому числі і в сфері безпеки. США ж тепер прагнули позбавитись ролі «наздоганяючих» і повернути втрачені позиції.

Що стосується Піднебесної, то варто зазначити значний інтерес і підтримку економічних та безпекових проектів АСЕАН. Негативна репутація впродовж майже усієї другої половини ХХ ст. довгий час визначала ставлення сусідніх держав до комуністичного Китаю. Багатьма КНР розглядалась як потенційна загроза безпеці. З метою відновлення міжнародного іміджу та налагодження політичного та економічного діалогу з сусідніми країнами КНР поступово включається в багатосторонні механізми взаємодії в ПСА в рамках АСЕАН. Цьому сприяє низький рівень присутності США та пошук з боку країн-членів Асоціації альтернативних США гарантів безпеки для регіону.

По-друге, КНР прагнула взяти під контроль формування безпекового порядку денного в АТР, особливо з урахуванням власних інтересів, в першу чергу в енергетичній сфері. Невпинно зростаюча залежність КНР перед енергоносіями змушувала їх дедалі більше опікуватись проблемами безпеки в регіоні. Безпека транспортних потоків та безперебійна робота найголовніших транспортних вузлів неможлива без колективних зусиль принаймні більшої частини держав регіону. Саме таку більшість являла собою АСЕАН, зиск зі співпраці з якою в КНР зрозуміли доволі швидко.

XXI ст. ознаменувалось активізацією зовнішньої політики і інших не менш важливих держав по відношенню до АТР, таких як Індія та Австралія. У них також є власний погляд на майбутнє регіону та своє місце в процесах регіоналізації з урахуванням національних стратегічних інтересів. Кожна прагне відігравати більшу роль та впливати на формування регіональної архітектури безпеки.

ВИСНОВКИ

1. АСЕАН належить унікальна роль в процесах розбудови архітектури безпеки в ПСА. Від самого початку Асоціації бракувало досвіду та необхідних механізмів міжнародної взаємодії, які могли б обумовити швидку появу успішних моделей регіональної безпекової інтеграції на зразок Європи та Північної Атлантики. Підхід АСЕАН до регіональної співпраці відрізнявся не лише від традиційного процесу розбудови міждержавного об'єднання чи союзу держав на фоні, як правило, виключно спільної зовнішньої загрози, але також і від «зразкової» інтеграційної моделі ЄС. На відміну від Європи, члени АСЕАН не поділяли ліберально-демократичну політичну культуру, попри супротив прокомуністичним рухам всередині своїх країн. Засновники АСЕАН значною мірою керувались ідеєю розвитку повноцінної регіональної спільноти, а не інституційно інтегрованого економічного чи військового блоку. Подібна спільнота передбачала налагодження міцних мирних відносин між новими незалежними державами регіону та підвищення рівня взаємної довіри. У випадку з АСЕАН регіональне співробітництво здійснювалося за відсутності високого рівня функціональної взаємозалежності або сталої взаємодії, а також за умов існування суттєвих політичних та безпекових розбіжностей серед країн-членів. У цьому сенсі мета розбудови подібної регіональної спільноти з високим рівнем регіональної самоідентифікації була причиною, а не наслідком політичної, стратегічної чи функціональної взаємодії та взаємозалежності держав ПСА.

АСЕАН є одним із небагатьох дієвих регіональних інструментів багатостороннього співробітництва з питань економіки, безпеки та інтеграції в ПСА з більш ніж піввіковою історією. Це також ефективний колективний механізм відстоювання геостратегічних інтересів малих та середніх держав регіону у стосунках із великими позарегіональними акторами міжнародних відносин, таких як, наприклад США чи КНР. З огляду на подальшу перспективу цього міждержавного об'єднання, варто відзначити його неабиякий інтеграційний потенціал через призму поглиблення регіональної

самоідентифікації відносно гетерогенних по багатьох параметрах держав регіону в рамках становлення Спільноти АСЕАН.

2. «Шлях АСЕАН» є ключовим елементом для розуміння природи міжнародних відносин у Південно-Східній Азії, який у загальному вигляді можна охарактеризувати як сукупність норм та принципів, якими керуються держави регіону у відносинах між собою та у процесі прийняття рішень в межах Асоціації.

Серед останніх найбільш вагомими є наступні:

- невтручання у внутрішні справи країн регіону;
- невикористання силових методів при вирішенні міжнародних конфліктів чи суперечок;
- стимулювання регіональної автономії та опірності;
- відмова від механізмів колективної оборони західного типу.

Хоча деякі з цих норм базуються на загальних міжнародно-правових принципах, інші ж позиціюються самими засновниками АСЕАН як унікальні соціокультурні практики регіону. У комплексі вони призвели до появи нового специфічного культурного та соціологічного підходу до управління конфліктами та процесів прийняття рішень. «Шлях АСЕАН» став не тільки символом, але й ключовим інструментом АСЕАН, за допомогою якого організація намагалася подолати внутрішньорегіональну напруженість та реалізовувала заходи зі зміцнення регіональної довіри, що мало особливе значення у перші досить складні роки функціонування Асоціації. Згодом «Шлях АСЕАН» показав свою корисність у залученні нових членів та переконанні партнерів по зовнішньому діалогу підходити до вирішення спільних питань з точки зору АСЕАН, а також у подоланні базових розбіжностей під час налагодження комунікації.

Так, прийняття основних рішень організації шляхом консенсусу спрямоване на максимальне врахування інтересів та позицій усіх учасників переговорного процесу та мінімізує ризик нав'язування волі більш розвинутих за тими чи іншими параметрами (як правило економічними чи військовими)

країн менш розвинутих. Примат принципів поваги до державного суверенітету та невтручання у внутрішні справи інших країн має стабілізаційний ефект на внутрішньополітичну ситуацію в регіоні. Саме послідовна і непорушна прихильність до принципу невтручання стала перешкодою для використання такого ключового інструменту сучасної регіональної безпеки у світі, як регіональна інтервенція. Норми, які стосуються незастосування сили при вирішенні міждержавних суперечок чи конфліктів та відстоювання принципу регіональної автономності ПСА позитивно впливають на міжнародне позиціонування держав-членів організації у світі. Відмова від військових пактів та альянсів серед держав-членів АСЕАН визначає природу безпекового дискурсу, а також специфіку формування безпекового порядку денного в ПСА.

3. Спільнота безпеки АСЕАН є одним із фундаментальних стовпів Спільноти АСЕАН нарівні з двома іншими – Економічною та Соціокультурною Спільнотами. СБА покликана посилити здатність держав-членів АСЕАН протистояти як традиційним, так і нетрадиційним викликам. Вона також повинна зміцнити їх стосунки з партнерами по діалогу та іншими дружніми країнами у сфері безпеки. Особливістю Спільноти Безпеки є те, що це не військовий союз і не структура колективної безпеки в традиційному розумінні, оскільки вона не передбачає створення спільної військової структури чи об'єднаних збройних сил. В АСЕАН дотримуються принципу «взаємозалежності безпеки». Тобто це форма співробітництва держав, чії системи національної безпеки настільки взаємозалежні, що їх неможливо розглядати у відриві одна від одної. Важливим фактором, який вплинув на формування Спільноти безпеки АСЕАН, було запобігання конфліктів, як у відносинах між самими державами-членами Асоціації, так і в стосунках з країнами, що не входять в організацію. У ширшому розумінні регіональної безпеки ідея створення СБА мала сприяти миру і безпеці в Азійсько-Тихоокеанському регіоні в цілому, залучаючи до цього процесу партнерів по діалогу і зміцнюючи роль Асоціації як провідної сили Регіонального форуму АСЕАН з питань безпеки.

Особливості становлення СБА у постбіполярний період характеризуються зміною глобального балансу сил та переформатуванням міжнародного середовища. Створення СБА було зумовлено дією як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Перша група включає політичну (демократизація) та економічну (лібералізація економіки та глобалізація ринку капіталів, товарів та послуг) трансформацію держав-членів АСЕАН, а також їх кореляцію зі співробітництвом у сфері безпеки, яке особливо актуалізується в контексті зростання нетрадиційних викликів та загроз безпеці. Друга група включає три базові завдання безпеки, а саме: правильне позиціонування організації відносно нових центрів сили (КНР, США, потенційно Індія), адекватна реакція на стрімке зростання впливу Китаю в регіоні, а також зміцнення власних позицій в статусі гаранта регіонального порядку та основної рушійної сили інтеграційних процесів в ПСА.

З огляду на безпекові завдання, які стояли перед АСЕАН, уявляється доцільним виокремити, принаймні, чотири етапи в діяльності АСЕАН в сфері забезпечення безпеки:

- Перший етап. 1967 р. - середина 1970-х рр. – період становлення організації, під час якого зусилля держав-членів Асоціації були спрямовані на подолання внутрішніх протиріч, підвищення рівня взаємної довіри та налагодження діалогу.
- Другий етап. Друга половина 1970-х - кінець 1980-х рр. Зусилля АСЕАН в цей період були зосереджені на зміцненні політичних режимів держав-членів, підвищенні рівня «національної та регіональної опірності», сповідуванні концепції закритого регіоналізму, яка відповідала прагненню АСЕАН уникнути залучення країн регіону ПСА до глобального протистояння наддержав.
- Третій етап. Початок 1990-х - початок 2000-х рр. – період, який характеризувався формуванням в рамках АСЕАН нового підходу до забезпечення регіональної безпеки, що ґрунтувався на ідеях відкритого регіоналізму, пошуком після завершення глобального блокового

протистояння нових інструментів безпекової взаємодії – АРФ, формати АСЕАН+.

- Четвертий етап. Середина 2000-х - початок 2020-х рр. – період позначений формуванням Спільноти Безпеки АСЕАН як відповіді на перебалансування геостратегічного простору у постбіполярний період, спробами АСЕАН реалізувати власні безпекові ініціативи з метою збереження провідної ролі організації в регіоні ПСА, маневруванням між інтересами великих позарегіональних держав та намаганням зберегти ПСА максимально нейтральним регіоном у контексті високої імовірності нового глобального протистояння США та Китаю.

Таким чином, простежувалася чітка тенденція до зростання ролі безпекового напрямку на шкалі пріоритетів АСЕАН.

4. У постбіполярний період у Південно-Східній Азії актуалізувалися численні виклики безпеці не лише традиційного, але і, в значній мірі, транснаціонального та транскордонного характеру, тим самим дедалі більше розмиваючи чіткі кордони між класичним розумінням понять внутрішньої та зовнішньої безпеки. На тлі процесів економічної та технологічної глобалізації, у ПСА поступово на перший план безпекового порядку денного постають питання шляхів та засобів подолання нетрадиційних загроз, пов'язаних з міжнародним тероризмом, безпекою світових водних маршрутів та проток, незаконною торгівлею зброєю та наркотичними речовинами, торгівлею людьми, подоланням наслідків стихійних лих та вірусних захворювань тощо.

Взаємозалежність безпеки країн Південно-Східної Азії стає дедалі очевиднішою, оскільки те, що відбувається в одній країні регіону, безумовно, впливає на сусідні. Боротьба з вищезазначеними проблемами, які представляють істотну загрозу для регіональної стабільності та миру, є серйозним викликом для АСЕАН і потребує колективних та консолідованих зусиль та співпраці у сфері безпеки.

В умовах глобального перебалансування сил системи міжнародних відносин та безпекової невизначеності постбіполярності в Південно-Східній

Азії постала нагальна потреба у створенні регіонального колективного органу з питань безпеки, який включав би не лише держави-члени АСЕАН, але і інші позарегіональні країни. З цією метою впродовж 90-х рр. XX ст. АСЕАН активно долучається до процесу пошуку нових форм та інституційних безпекових механізмів співпраці на регіональному рівні. Результатом цього стало рішення про започаткування багатостороннього Форуму АСЕАН з питань безпеки, який був покликаний об'єднати зусилля міжнародної регіональної спільноти для координації дій, спрямованих на розв'язання найбільш гострих проблемних вузлів у сфері безпеки, особливо нетрадиційного характеру. Заснування такої міжнародної інституції у 1994 р. стало важливим етапом на шляху еволюції безпекової діяльності організації, оскільки АРФ став одним з небагатьох представницьких багатосторонніх форумів в регіоні, який об'єднав майже три десятки країн АТР, а також країни Євросоюзу.

Ця діалогова платформа надавала малим та середнім державам регіону можливість бути почутими більш впливовими та сильними акторами міжнародних відносин, а також мати змогу більш ефективно відстоювати свої інтереси в регіоні. Багатосторонній формат співробітництва дещо звужує варіативність регіональних чи світових країн-лідерів диктувати свої умови менш розвинутим державам. Координуючи та направляючи роботу АРФ, Асоціація, зі свого боку, усіляко сприяє культивуванню норм та принципів «Шляху АСЕАН», що позитивно впливає на процес регіональної самоідентифікації, солідарності та гомогенізації ПСА в цілому. У питаннях безпекового співробітництва організація відстоює позиції поетапного підходу до багатосторонньої співпраці в галузі безпеки з наголосом на превентивну дипломатію та зміцнення заходів взаємної довіри.

5. Великі держави значною мірою впливають на безпековий порядок денний в Південно-Східній Азії як важливої складової більш значущого Азійсько-Тихоокеанського регіону. Адже АТР сьогодні – один з небагатьох регіонів з найбільш динамічними показниками економічного розвитку та інтенсивності інтеграційних процесів у світі. На глобальному рівні саме тут

перетинаються геополітичні інтереси найбільш впливових та розвинутих країн світу, а також держав, що претендують на регіональне лідерство. На регіональному рівні підсистеми міжнародних відносин АТР перебуває на стадії просторової та геополітичної трансформації, чому останнім часом усіляко сприяють Сполучені Штати Америки.

США прагнуть повернути собі лідируючі позиції у світі. Системно зменшуючи свою військову присутність в ПСА у 90-ті рр. ХХ ст. на користь примату укріплення торгово-економічних зв'язків, Сполучені Штати перенаправили вектор своєї зовнішньої політики на Близький Схід, тим самим намагаючись задовольнити власні зростаючі енергетичні потреби. Поступово новоутворений «вакуум сили» в Азії намагається заповнити Китай. Зміна концептуально-доктринального дискурсу зовнішньої політики США та «розворот» на Схід відбувається лише на початку 2010-х рр. Політика «м'якого стримування» КНР набуває більш конфронтаційного характеру з приходом до влади в США у 2017 р. адміністрації Д. Трампа. На нормативному рівні Китай проголошується стратегічним супротивником офіційного Вашингтону. На фоні розгортання економічної війни проти КНР США паралельно розвивають мережу неформальних союзів лояльних держав в АТР задля посилення там власних геостратегічних позицій. Адміністрацією Д. Трампа висувається новий концепт Індо-Тихоокеанського регіону на заміну регіону Азійсько-Тихоокеанському. У геополітичному відношенні мається на увазі реструктуризація системи регіональної безпеки в акваторії Індійського і Тихого океанів, які від недавнього часу розглядаються американцями як єдиний водний та геополітичний простір. Поява нової Індо-Тихоокеанської стратегії Вашингтону обумовлена прагненням США контрбалансувати очевидне посилення позицій Китаю в регіоні.

КНР, зі свого боку, планомірно інтенсивно розвиваючись протягом останніх десятиліть, прагне укріпити власні позиції в Азії і в ПСА, зокрема, в якості регіонального гегемона та одного зі світових центрів сили в глобальному плані. Задля цього офіційний Пекін ефективно використовує інструменти

«м'якої сили» – економічний вплив, торгові відносини та інвестиційні фінансові інструменти. На противагу американській військово-морській перевазі КНР висуває стратегію глобального економічного домінування під назвою «Ініціатива поясу та шляху» (Belt and Road Initiative), що поєднує два масштабних світових інфраструктурних проекти: «Економічний пояс Шовкового шляху» та «Морський Шовковий шлях XXI століття». Таким чином, Китай за рахунок розв'язання власних ресурсних проблем прагне отримати економічну перевагу над коаліцією країн Заходу на чолі зі США, а також отримати економічні важелі впливу на ряд країн в ключових регіонах світу. Особливо чутливими та життєво важливими для Китайської Народної Республіки залишаються питання доступу та контролю над акваторією Південно-Китайського моря та, особливо, Малакською протокою – ключовою транспортною водною лінією, через яку туди надходить переважна більшість енергоносіїв з Африки та Близького Сходу. Для цього Китай продовжує проводити достатньо жорстку політику стосовно морських кордонів та нарощувати військово-морський потенціал своїх збройних сил, що потенційно підвищує рівень конфліктогенності в регіоні.

Індія також прагне відігравати більш значущу роль в умовах макрорегіональної трансформації Азійсько-Тихоокеанського регіону. США намагаються скористатись залученням Індії як другої найбільшої держави Азії до їх протистояння з КНР, чого індійське керівництво намагається усіляко уникнути. З іншого ж боку, політика Індії «Дій на Сході» (Act East policy) корелюється із її прагненням на лідерство в Південній Азії з подальшим розширенням впливу і у східному напрямку. У цьому випадку яскраво простежується потенційна конкуренція між Індією і Китаєм за контроль над Південними та Південно-Східними морськими транспортними шляхами. В рамках концепції ІТР виглядає природним процесом відродження Чотиристороннього Діалогу з безпеки у складі США, Японії, Індії та Австралії. Остання також переслідує власні національні інтереси в регіоні. Як один із основних союзників США поза НАТО Австралія так чи інакше йде у фарватері

американської зовнішньої політики, а як важливий торговельний партнер АСЕАН офіційна Канберра паралельно намагається покращити економічні відносини з державами-членами Асоціації. Участь у Чотиристоронньому діалозі підвищує статус Австралії в ІТР та дозволяє активно впливати на ряд регіональних безпекових процесів.

Безпекова діяльність АСЕАН зосереджується на тому, щоб не допустити втягування регіону Південно-Східної Азії в імовірне біполярне протистояння між США та КНР. Вона включає в себе прагматичне балансування між інтересами основних зовнішніх гравців в регіоні, а також прагнення зберегти центральну роль АСЕАН в регіональних інтеграційних та безпекових процесах. Просування концепту ІТР в американському варіанті може позбавити Асоціацію статусу «рушійної сили» на азійсько-тихоокеанських багатосторонніх майданчиках, одночасно знижуючи її значущість в регіоні. Водночас зростає ризик знецінення власних багатосторонніх механізмів з питань безпеки в умовах, де кожна з наддержав прагнучиме вибудувати власну моноцентричну систему безпеки, що безсумнівно знизить актуальність та ефективність асеанівських діалогових форматів.

Таким чином, в цілому АСЕАН намагається дотримуватися перевіреної часом стратегії «хеджування ризиків», коли поступки одній великій державі компенсуються поступками іншій. Таке балансування тривалий час дозволяло Асоціації вдало маневрувати між інтересами ключових акторів міжнародних відносин на свою користь. Відновлений формат «квартету» в ІТР свідчить про намір США залишатися активним гравцем в регіоні, що, з урахуванням зростаючого занепокоєння по відношенню до КНР, відповідає інтересам країн-членів АСЕАН. Але разом з тим, паралельно діючим безпековим структурам АСЕАН, таким як, наприклад, Регіональний форум з питань безпеки, створюється Чотиристоронній діалог. Це ставить під сумнів збереження провідного місця АСЕАН в архітектурі регіональної безпеки у майбутньому та підриває центральну роль організації в регіональних процесах у цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов С.В. (2016). Формування Спільноти Безпеки АСЕАН: теоретичний та практичний аспекти. *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць*, 110 (7), 414-418.
2. Авер'янов С.В. (2017). Політика Сполучених Штатів Америки в Південно-Східній Азії за адміністрації Дональда Трампа. *Eurasian Academic Research Journal*, 9, 82–89.
3. Авер'янов С.В. (2020). АСЕАН в контексті сучасних викликів регіональній стабільності в Південно-Східній Азії. *Міжнародні відносини Серія «Політичні науки»*, 22.
4. Авер'янов С.В. (2020). Безпековий аспект відносин АСЕАН та КНР у Південно-Східній Азії. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*, 28-29, 128-137.
5. Авер'янов С.В. (2020). Безпекові механізми багатостороннього співробітництва в Південно-Східній Азії. *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць*, 153 (2), 400-404.
6. Авер'янов С.В. (2016). Спільнота безпеки АСЕАН: особливості інтеграційних процесів. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин»*, 60-62.
7. Авер'янов С.В. (2016). Формування механізмів співробітництва з питань безпеки у Південно-Східній Азії. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна»*, 12-15.
8. Авер'янов С.В. (2017). The phenomenon of «ASEAN Way» and its role in the operation of the Association of Southeast Asian Nations (by Ukrainian). *Evropský politický a právní diskurz*, 4 (3), 70-77.
9. Авер'янов С.В. (2017). Особливості політики Сполучених Штатів Америки в Південно-Східній Азії за адміністрації Дональда Трампа.

Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин», 50-53.

10. Авер'янов С.В. (2017). Особливості прийняття рішень в АСЕАН. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин», 36-40.*
11. Арешидзе Л.Г. (2007). *Международные отношения в Восточной Азии: угрозы и надежды.* М.: Международные отношения.
12. Байков А.А. (2010). Региональные варианты международной интеграции. В Богатуров А.Д. (Ред.), *Современная мировая политика. Прикладной анализ.* М.: Аспект Пресс, 574–575.
13. Байков А.А. (2013). Институционализация региональных комплексов в Европе и Тихоокеанской Азии. В А.А. Байков, Т.А. Шакления (Ред.), *Мегатренды. Основные траектории эволюции мирового порядка в XXI веке.* Москва.
14. Барщевський Є.І. (2015). Еволюція АСЕАН в контексті глобалізаційних викликів ХХІ століття. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук, спеціальність 23.00.04. – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. Чорноморський державний університет імені Петра Могили.
15. Богатуров А.Д. (1997). *Великие державы на Тихом океане. История и теория международных отношений в Восточной Азии после второй мировой войны (1945—1995).* М.: Конверт - МОНФ.
16. Васильев Л.Е. [и др.]. (2010). *АСЕАН в начале ХХІ века. Актуальные проблемы и перспективы.* М.: ИД ФОРУМ.
17. Воробьев В. (2013). Южно-Китайское море: Китай и другие. *Проблемы Дальнего Востока, 2, 84-93.*
18. Воронин А.С. (2009). АСЕАН: ответ на вызовы глобализации. *Азия и Африка сегодня, 5, 22-26.*

19. Воскресенский А.Д. (2010). *Большая Восточная Азия: мировая политика и региональные трансформации*. М.: МГИМО.
20. Городня Н.Д. (2007). Інтеграційні процеси в Азіатсько-тихоокеанському регіоні на рубежі ХХ-ХХІ ст.: основні тенденції і перспективи. *Дослідження світової політики*, 38, 238-266.
21. Городня Н.Д. (2010). АСЕАН: утворення й етапи розвитку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*, 102, 7-10.
22. Городня Н.Д. (2010). Країни Східної Азії в першому десятилітті ХХІ ст.: регіональні інтеграційні ракурси та глобальні пріоритети. *Дослідження світової політики*, 50, 198-227.
23. Городня Н.Д. (2011). Еволюція американсько-китайських відносин в перше пост-біполярне десятиліття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*, 108, 7-10.
24. Городня Н.Д. (2011). Еволюція політики США в Південно-Східній Азії в постбіполярний період. *Проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць*, 2, 89-105.
25. Городня Н.Д. (2012). Азійсько-тихоокеанська політика адміністрації Б. Обама. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*, 6 (241), 17-24.
26. Городня Н.Д. (2012). Інтеграційні процеси в АТР в глобальну епоху: регіональна специфіка. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*, 18, 77-83.
27. Городня Н.Д. (2013). Американсько-китайські відносини за адміністрації Барака Обама. *Історичний архів*, 10, 96-102.
28. Городня Н.Д. (2013). Інтеграційні процеси в Східній Азії на початку ХХІ ст. у вимірі економічної, політичної і соціокультурної складових. *Дослідження світової політики*, 1 (62), 137-155.
29. Городня Н.Д. (2013). Регіональна інтеграція в АТР в пост-біполярній політиці США. *Історичний архів*, 11, 111-118 с.

- 30.Городня Н.Д. (2014). *Східна Азія у зовнішній політиці США (1989 - 2013 рр.): монографія*. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, К.: Прінт-Сервіс.
- 31.Городня Н.Д. (2015). АСЕАН як модель регіональної взаємодії держав Південно–Східній Азії. *Гілея: науковий вісник*, 99, 109-113.
- 32.Городня Н.Д. (2015). Роль АСЕАН у розвитку міждержавної взаємодії країн Південно-Східної Азії. *Гілея*, 99, 109-112.
- 33.Городня Н.Д. (2018). Регіоналізм у «великій Східній Азії» у ХХІ ст. *Історичні і політичні дослідження*, 1(62), 164-178.
- 34.Золотухин И.Н. (2012). Китайская бизнес-диаспора в Юго-Восточной Азии. *Регионоведческие исследования*, 3, 103-108;
- 35.Золотухин И.Н. (2011). Китайская диаспора в Юго-Восточной Азии. *Ойкумена*, 2, 157-163
- 36.Канаев Е.А. (2007). *Конфликт из-за островов Южно-Китайского моря: история, характер урегулирования, перспективы эволюции*. Москва.
- 37.Колдунова Е.В. (2008). АСЕАН: Проблемы регионализма и перспективы интеграционных процессов. *Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития*, 11, 28-37.
- 38.Колдунова Е.В. (2010). *Безопасность в Восточной Азии: новые вызовы*. М.: Навона.
- 39.Колдунова Е.В. (2011). Дефицит лидерства в Восточной Азии: шансы для малых и средних стран. *Международные процессы*, 2 (26), 56–60.
- 40.Колдунова Е.В. (2011). Интеграция без конфликта или конфликт при интеграции? *Международные процессы*, 3, 105-111.
- 41.Комарницький М.М. (2010). Інституційні механізми забезпечення політичної стабільності в Південно-Східній Азії. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук, спеціальність 23.00.04. – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. Львівський національний університет ім. Івана Франка.

- 42.Коротич С.А. (2013). АРФ и спор в Южно-Китайском море: испытание на прочность. *Ойкумена, 1*, 150-161.
- 43.Крупеня І.М. (2017). Малайзія в регіональній безпеці Південно-Східної Азії. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук, спеціальність 23.00.04. – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ.
- 44.Кунадзе Г.Ф. (1998). Політика США в Східній Азії. В Г. Ф. Кунадзе, М. Г. Носов. *США - економіка, політика, ідеологія, № 12*, 3-19.
- 45.Курнишова Ю. (2009). Стан та перспективи формування нової системи регіональної безпеки у Східній Азії. *Відділ зовнішньополітичних стратегій*. Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/januar2009/1.htm>
- 46.Курнишова Ю. (2011). Сучасні тенденції регіоналізму в Східній Азії: можливості для України. Аналітична записка. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/399>
- 47.Лебедева Н.Б. (2011). Большой Индийский океан и китайская стратегия «Нить жемчуга». *Азия и Африка сегодня, 9*, 6-13.
- 48.Левтонова Ю.О., Симония А.А. (2012). Юго-Восточная Азия (ЮВА) и Южнотихоокеанский регион (ЮТР): современные реалии и тенденции развития. Восток. *Афро-азиатские общества: история и современность, 5*, 160-166.
- 49.Лексютина Я.В. (2011). Обострение напряженности в Южно-Китайском море: взгляд из ЮВА, КНР и США. *Проблемы Дальнего Востока, 5*, 30-41.
- 50.Лексютина Я.В. (2012). США – КНР: соперничество в Юго-Восточной Азии обостряется. *Азия и Африка сегодня, 3*, 2-9.
- 51.Локшин Г.М. (2007). 40 лет Ассоциации государств Юго-Восточной Азии. *Обозреватель, 7*, 98-107.
- 52.Локшин Г.М., Кобелев Е.В., Мазырин В.М. (2019). Сообщество АСЕАН в современном мире: монографія. М.: ИД «ФОРУМ».

- 53.Лукин А.Л. (2011). Теория комплексов региональной безопасности и Восточная Азия. *Ойкумена*, 2, 7-19.
- 54.Малетин Н.П. (1980). Ассоциация стран Юго-Восточной Азии – АСЕАН. МГИМО.
- 55.Малетин Н.П. (2007). АСЕАН: Четыре десятилетия развития: монография. М.: Московский государственный институт международных отношений (Университет).
- 56.Мартынова Е.С. (2013). Теоретические подходы к изучению АСЕАН. *Вестник международных организаций*, 8(4), 243–251.
- 57.Портяков В.Я. (2009). Становление Китая как ответственной глобальной державы. *Проблемы Дальнего Востока*, 6, 8–9.
- 58.Рябінін Є. (2011). Сучасні проблеми та перспективи АСЕАН. *Зовнішні справи*, 3, 42–45.
- 59.Севастьянов С.В. (2008). Институты Азиатско-Тихоокеанского и Восточно-Азиатского регионализма: динамика развития, проблемы и интересы участников. *Россия и АТР*, 3, 82-94.
- 60.Холод І.Ю. (2014). Еволюція інтеграційних моделей у Східній Азії: порівняльний аналіз: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук, спеціальність 23.00.04. – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. Державна установа «Інститут всесвітньої історії Національної Академії наук України».
- 61.Цыганок Н.А. (2009). Перспективы регионального сотрудничества в АТР. *Россия и АТР*, 3, 97- 103.
- 62.Шевчук О.В. (2008). Азійська доктрина Р. Ніксона та її вплив на зміну конфігурації стратегічного трикутника США–КНР–СРСР. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили: Політологія*, 93 (80), 56-62.
- 63.Шевчук О.В. (2009). Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону в умовах постбіполярності. Сучасна українська політика.

64. Шевчук О.В. (2010). *Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону: фактори формування та тенденції розвитку: монографія*. Чорномор. держ. ун-т ім. П. Могили, Миколаїв, 197 с.
65. Шергін С.О. (2003). Геополітична конфігурація регіональних суб'єктів АТР у контексті трансформації міжнародної системи. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*, 9, 51-61.
66. Шергін С.О. (2004). Переборюючи протиріччя. Азійсько-тихоокеанська дилема: асиметрична інтеграція та регіональна безпека. *Політика і час*, 6, 30-42.
67. Шергін С.О. (2005). З опорою на власні сили. Глобалізація в азійсько-тихоокеанському вимірі. *Політика і час*, 6, 38-49.
68. Шергін С.О. (2007). Комплексні проблеми інтеграції в АТР: від Пусанського до Ханойського саміту АТЕС. *Зовнішні справи*, 6, 42-45.
69. Шергін С.О. (2009). Рушійні сили Азійсько-Тихоокеанського регіоналізму. *Зовнішні справи*, 2, 36-39.
70. Шергін С.О. (2012). Реалізм і модернізм в американській політології міжнародних відносин: еволюція «реалістичної» парадигми. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць*, 107. – К.: Київський університет ім. Т. Шевченка, 13-21.
71. Шергін С.О. (2013). Політологічні аспекти дослідження азійсько-тихоокеанського регіоналізму. *Україна дипломатична*, 14, 565-603.
72. Шергін С.О. (2015). Азійсько-Тихоокеанський регіоналізм у контексті проблем безпеки. *Зовнішні справи*, 16-21.
73. Шергін С.О. (2015). Дилема Азійсько-Тихоокеанського регіоналізму. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*, 22(2), 36-49.
74. Шергін С.О. (2016). Азійсько-тихоокеанський регіоналізм у сучасних міжнародних реаліях. *Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світосистеми: збірник наукових праць*, 31-53.

- 75.Шергін С.О. (2017). Золотий ювілей АСЕАН: досягнення і проблеми розвитку. *Зовнішні справи*, 9.
- 76.Шергін С.О., Космина В., Чекаленко Л.Д. (2017). Азійсько-Тихоокеанський регіоналізм: концептуальні моделі та сучасна практика. Матеріал опублікований в: Троян С.С. *Міжнародні регіональні процеси та зовнішньополітичні пріоритети України: Монографія*. Дипломатична академія України, 68-108.
- 77.Шергін С.О., Кулініч М.А. (2004). Тихоокеанський регіоналізм у контексті асиметричної інтеграції. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*, 10 (2), 3-19.
- 78.Юмашев Ю.М. (2006). Региональная интеграция и международные отношения. *Московский журнал международного права*, 1, 75-88.
- 79.Ярмоленко В. (2013). *Зовнішня політика КНР в питаннях безпеки в АТР за керівництва Ху Цзіньтао (2002–2012)*. Острог.
- 80.A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. (1994). Retrieved from:
<https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1994.pdf?ver=YPdbuschbfpPz3tyQQxaLg%3d%3d>
- 81.Acharya A. (1991). The Association of Southeast Asian Nations: ‘Security Community’ or ‘Defence Community’? *Pacific Affairs* 64:2, 159-178.
- 82.Acharya A. (1993). A New Regional Order in South-East Asia: ASEAN in the Post-Cold War Era. *Adelphi Paper*, 279, London: International Institute for Strategic Studies.
- 83.Acharya A. (1994). An Arms Race in Post-Cold War Southeast Asia: Prospects for Control. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- 84.Acharya A. (1996). A regional security community in Southeast Asia? In Desmond Ball (ed.), *The Transformation of Security in the Asia Pacific Region*, London: Frank Cass.
- 85.Acharya A. (1997). Ideas, Identity, and Institution-Building: From the ‘ASEAN Way’ to the ‘Asia-Pacific Way’. *The Pacific Review*, 10, 319-346.

86. Acharya A. (1998b). Culture, Security, Multilateralism: The 'ASEAN Way' and Regional Order. *Contemporary Security Policy*, 19, 55-84.
87. Acharya A. (1998a). Collective Identity and Conflict Management in Southeast Asia. In: Adles E., Barnett M. (eds.), *Security Commuunities*. Cambridge: Cambridge University Press.
88. Acharya A. (1999). Southeast Asia's Democratic Moment. *Asian Survey Journal*, 39:43, 418-432.
89. Acharya A. (2000). The Quest for Identity: International Relations of Southeast Asia. Singapore, Oxford University Press Pte Ltd.
90. Acharya A. (2001a). Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and the Problem of Regional Order. London, Routledge.
91. Acharya A. (2001b). Human Security East versus West. *International Journal*, 16, 442-460.
92. Acharya A. (2002). Regionalism and Multilateralism: Essays on Cooperative Security in the Asia-Pacific. Singapore: Times Academic Press.
93. Acharya A. (2003). Democratization and the Prospects for Participatory Regionalism in Southeast Asia. *Third World Quarterly*, 24, 375-390.
94. Acharya A. (2004a). A Holistic Paradigm. *Security Dialogue*, 35, 355-356.
95. Acharya A. (2004b). How Ideas Spread: Whose Norms Matter? Norm Localization and Institutional Change in Asian Regionalism. *International Organization*, 58, 239-275.
96. Acharya A. (2005). Do Norms and Identity Matter? Community and Power in Southeast Asia's Regional Order. *The Pacific Review*, 18, 95-118.
97. Acharya A. (2007b). Regional Institutions and Security in the Asia Pacific: Evolution, Adaptation and Prospects for Transformation. In Acharya A., Goh E. *Reassessing Security Cooperation in the Asia Pacific: Competition, Congruence and Transformation*. Cambridge, MA: MIT Press.
98. Acharya A. (2007a). Promoting Human Security: Ethical, Normative and Educational Frameworks in Southeast Asia. Paris, UNESCO.

99. Acharya A. (2009a). Arguing about ASEAN: What Do We Disagree about? *Cambridge Review of International Affairs*, 22, 493-499.
100. Acharya A. (2009b). ASEAN and the Asia-Pacific Security. *London: Routledge*. 192–241.
101. Acharya A. (2009c). Whose Ideas Matter? Agency and Power in Asian Regionalism. *Ithaca, London: Cornell University Press*, 111-115.
102. Acharya A. (2013, October). ASEAN 2030: Challenges of Building a Mature Political and Security Community. *Asian Development Bank Institute Working Paper Series*, 441.
103. Acharya A., Buzan B. (Eds.). (2010). Non-Western International Relations Theory: Perspectives On and Beyond Asia. Routledge.
104. Acharya A., Kenneth Bouting J. D. (1998). The Southeast Asia Nuclear Weapon-Free Zone Treaty. *Security Dialogue* 29(2), 219-230.
105. Acharya A., Stubbs R. (2006, June). Theorizing Southeast Asian Relations: An Introduction. *The Pacific Review*, 19:2, 125-134.
106. Acharya A., Stubbs R. (2009). Theorizing Southeast Asian Relations: Emerging Debates. London: Routledge.
107. Adler E. (1997). *Imagined (security) communities: Cognitive regions in international relations*. *Millennium*, 26 (2), 1997, 249-277.
108. Adler E. (2008). The Spread of Security Communities: Communities of Practise, Selfrestraint, and NATO's Post Cold War Transformation. *European Journal of International Relations*, 14 (2), 195-230.
109. Adler E., Barnett M. (1998a). Studying Security Communities in Theory, Comparison, and History. In E. Adler, M. Barnett (eds.) *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press.
110. Adler E., Barnett M. (1998b). A Framework for the Study of Security Communities. In E. Adler, M. Barnett (eds.) *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press.
111. Adler E., Barnett M. (Eds.). (1998c). *Security Communities*. New York, Cambridge University Press.

112. Adler E., Greve P. (2009). When Security Community Meets Balance of Power: Overlapping Mechanisms of Regional Governance. In *Review of International Studies*, 35, 59–84.
113. Alagappa M. (1993). Regionalism and the Quest for Security: ASEAN and the Cambodian Conflict. *Journal of International Affairs*, 46:2, 439-467.
114. Alagappa M. (1994). Regionalism and security: a conceptual investigation. In A. Mack, J. Ravenhill (eds.) *Pacific Cooperation: Building Economic and Security Regimes in the Asia-Pacific Region*. St Leonards, NSW: Allen & Unwin, 152-79.
115. Amer R. (1999). Conflict Management and Constructive Engagement in ASEAN's expansion", *Third World Quarterly*, 20(5), 1031-1048.
116. Antolik M. (1990). *ASEAN and the Diplomacy of Accommodation*. London: M. E. Sharpe, 156-157.
117. ASEAN. Agreement on Transboundary Haze Pollution. (2002, June 10). Retrieved from: http://haze.asean.org/?wpfb_dl=32
118. ASEAN. ASEAN-India Partnership for Peace, Progress and Shared Prosperity. (2004, November 30). Retrieved from: https://asean.org/?static_post=asean-india-partnership-for-peace-progress-and-shared-prosperity-2
119. ASEAN. Bangkok Resolution on ASEAN Environmental Cooperation. (2012, September 26). Retrieved from: https://environment.asean.org/wp-content/uploads/2015/06/ADOPTED-Bangkok_Resolution_12AMME-26Sep.pdf
120. ASEAN. Community Vision 2020. (1997, December 15). Retrieved from: https://asean.org/?static_post=asean-vision-2020
121. ASEAN. Community Vision 2025. (2015, November). Retrieved from: <https://www.asean.org/wp-content/uploads/images/2015/November/aec-page/ASEAN-Community-Vision-2025.pdf>

122. ASEAN. Declaration On The South China Sea. (1992, July 22). Retrieved from: <https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/1992-ASEAN-Declaration-on-the-South-China-Sea-1.pdf>
123. ASEAN. Humanitarian Assistance and Disaster Relief and Military Medicine Exercise. (2013, June 20). Retrieved from: <https://admm.asean.org/index.php/admm-news/7-news/287-admm-plus-hadr-mm-ex-was-impressive.html>
124. ASEAN. Humanitarian Assistance and Disaster Relief Table-Top Exercise. (2011c). Retrieved from: <https://asean.org/asean-s-disaster-relief-exercise-more-real-than-ever-with-japan-s-natural-disaster/>
125. ASEAN. Humanitarian Assistance Center. (2011a). Retrieved from: <https://ahacentre.org/about-us/>
126. ASEAN. Institute for Peace and Reconciliations. (2011b). Retrieved from: <https://asean-aipr.org/about-us/>
127. ASEAN. Intergovernmental Commission on Human Rights. (1993). Retrieved from: <https://aichr.org/about-aichr-2/>
128. ASEAN. Joint Declaration on ASEAN-Australia Comprehensive Partnership. (2007, August 1). Retrieved from: https://asean.org/?static_post=joint-declaration-on-asean-australia-comprehensive-partnership
129. ASEAN. Outlook on the Indo-Pacific. (2019, June 22). Retrieved from: https://asean.org/storage/2019/06/ASEAN-Outlook-on-the-Indo-Pacific_FINAL_22062019.pdf
130. ASEAN. Plan Of Action To Implement The Asean-India Partnership For Peace, Progress And Shared Prosperity (2016-2020). (2015). Retrieved from: https://asean.org/wp-content/uploads/images/2015/August/POA_India/ASEAN-India%20POA%20-%20FINAL.pdf
131. ASEAN. Political Security Community Blueprint. (2009). Retrieved from: <https://asean.org/wp-content/uploads/images/archive/5187-18.pdf>

132. ASEAN. The ASEAN Charter. (2007, November 20). Retrieved from: <https://asean.org/storage/2012/05/The-ASEAN-Charter-14042020-final.pdf>
133. ASEAN. The Asean Declaration. (Bangkok Declaration).(1967, August8).Retrieved from: <https://asean.org/the-asean-declaration-bangkok-declaration-bangkok-8-august-1967/>
134. ASEAN. The Declaration of ASEAN Concord II. (Bali Concord II). (2003, October 7). Retrieved from: https://asean.org/?static_post=declaration-of-asean-concord-ii-bali-concord-ii
135. ASEAN. The Declaration of ASEAN Concord III. (Bali Concord III). (2011, November 17). Retrieved from: <https://www.asean.org/wp-content/uploads/archive/documents/19th%20summit/Bali%20Concord%20III.pdf>
136. ASEAN. The Declaration of ASEAN Concord. (1976a, February 24). Retrieved from: https://asean.org/?static_post=declaration-of-asean-concord-indonesia-24-february-1976
137. ASEAN. Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia. (1976b, February 24). Retrieved from: <https://asean.org/treaty-amity-cooperation-southeast-asia-indonesia-24-february-1976/>
138. ASEAN. Treaty on the Southeast Asia Nuclear Weapon-Free Zone. (1995, December 15). Retrieved from: https://asean.org/?static_post=treaty-on-the-southeast-asia-nuclear-weapon-free-zone
139. ASEAN. Zone of Peace, Freedom and Neutrality Declaration. (1971, November 27). Retrieved from: <https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/1971-Zone-of-Peace-Freedom-and-Neutrality-Declaration-1-1.pdf>
140. Askandar K., Bercovitch J., Oishi M. (2008). The ASEAN Way of Conflict Management: Old Patterns and New Trends. *Asian Journal of Political Science*, 10 (2), 19-42.
141. Ba A.D. (2003). China and ASEAN: Renavigating Relations for a 21st-Century Asia. *Asian Survey*, 43, 622-647.

142. Ba A.D. (2006). Who's Socializing Whom? Complex Engagement in Sino-ASEAN Relations. *The Pacific Review*, 19, 157-179.
143. Ba A.D. (2010a). Regional Security in East Asia: ASEAN's Value Added and Limitations. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 29:3, 115-130.
144. Ba A.D. (2010b). The Association of Southeast Asian Nations. In S. Ganguly, A. Scobell, J. Ch. Liow (eds.) *The Routledge Handbook of Asian Security Studies 205–216*. New York: Routledge.
145. Ba A.D. (2014). Institutional divergence and convergence in the Asia-Pacific? ASEAN in practice and in theory. *Cambridge Review of International Affairs*, 27:2, 295-318.
146. Baldwin D. (1997). The Concept of Security. *Review of International Studies*, 23, 5–26.
147. Bandung. Final Communiqué of the Asian-African conference of Bandung. (1955, April 24). Retrieved from: http://www.bandungspirit.org/IMG/pdf/Final_Communique_Bandung_1955.pdf
148. Bangkok Declaration on Human Rights. (1993). Retrieved from: <https://digitallibrary.un.org/record/170675#record-files-collapse-header>
149. Baogang H., Inoguchi T. (2011). Introduction to Ideas of Asian Regionalism. *Japanese Journal of Political Science*, 12(2), 165-177.
150. Batabyal A. (2004). ASEAN's Quest for Security: A theoretical Explanation. *International Studies*, 41:4, 349-369.
151. Beeson M. (2009). Introduction: Making Sense of Southeast Asia. In Beeson M. *Contemporary Southeast Asia*. Basingtoke: Palgrave Macmillan.
152. Beeson M. (2011). Crisis dynamics and regionalism: East Asia incomparative perspective. *The Pacific Review*, 24:3, 357-374.
153. Beeson M. (Ed.). (2004). *Contemporary Southeast Asia. Regional Dynamics, National Differences*. New York.

154. Bellamy A. J. (2004). *Security Communities and Their Neighbours: Regional Fortresses or Global Integrators?* New York: Palgrave Macmillan.
155. Bellamy A. J., Drummond C. (2011). The Responsibility to Protect in Southeast Asia: between Noninterference and Sovereignty as Responsibility. *The Pacific Review*, 24, 179-200.
156. Benny G., Abdullah K. (2011). Indonesian Perceptions and Attitudes toward the ASEAN Community. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 30, 39-67.
157. Bert W. (1993). Chinese Policies and U.S. Interests in Southeast Asia. *Asian Survey*, 33, 317-332.
158. Boas M. (2000). *Security communities: Whose security? Cooperation and Conflict* 35(3).
159. Booth K. (2007). *Theory of World Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
160. Boyce P. (1973). The Machinery of Southeast Asian Regional Diplomacy. In L.T. Soon (ed.) *New Directions in the International Relations of Southeast Asia: Global Powers and Southeast Asia*. Singapore: Singapore University Press, 175.
161. Boyd D. A., Dosch J. (2010). Securitisation Practices in Indonesia and the Philippines and Their Impact on the Management of Security Challenges in ASEAN and the ARF. In: Haacke J., Morada N. M. (eds.) *Cooperative Security in the Asia-Pacific*. Oxon: Routledge.
162. Broinowski A. (Ed). (1990). *ASEAN into the 1990s*. New York: St. Martin's Press, 237-241.
163. Burke A. (2012). Australia's Global Security: A Model National Strategy For a More Secure World. In: Altman D., Camilleri J. A., Eckersley R., Hoffstaedter G. (eds.) *Why Human Security Matters: Rethinking Australian Foreign Policy*. Kindle ed. Sydney: All & Unwin.
164. Busse N. (1999). Constructivism and Southeast Asian Security. *The Pacific Review*, 12:1, 39-60.

165. Buszynski L. (2002). Realism, Institutionalism, and Philippine Security. *Asian Survey*, 42, 483-501.
166. Buzan B. (1988). The Southeast Asian security complex. *Contemporary Southeast Asia*, 10, 1-15.
167. Buzan B. (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Studies in the Post-Cold War Era*. NY: Harvester Wheatsheaf.
168. Buzan B. (1995). The post-cold war Asia-Pacific security order: Conflict or cooperation? In A. Mack, J. Ravenhill. *Pacific Cooperation: Building Economic and Security Regimes in the Asia-Pacific Region*. St Leonards, NSW: Allen & Unwin, 130-151.
169. Buzan B. (1997). Rethinking Security after the Cold War. *Cooperation and Conflict*, pp. 5-28.
170. Buzan B., Segal G. (1994). Rethinking East Asian security. *Survival*, 36, 3-21.
171. Caballero-Anthony M. (1998, April). Mechanisms of Dispute Settlement: The ASEAN Experience. *Contemporary Southeast Asia*, 20:1, 38-66.
172. Caballero-Anthony M. (2002). Partnership for Peace in Asia: ASEAN, the ARF and the United Nations. *Contemporary Southeast Asia*, 24:3, 528-548.
173. Caballero-Anthony M. (2005). *Regional Security in Southeast Asia. Beyond the ASEAN Way*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
174. Caballero-Anthony M. (2007). Non Traditional Security in Asia: The many faces of securitization. In Cooper A.F., Hughes C., De Lombarde P. *Regionalism and Global Governance. The taming of Globalisation?* London: Routledge.
175. Caballero-Anthony M. (2008). The ASEAN Charter An Opportunity Missed or One that Cannot Be Missed? In: *Southeast Asian Affairs*, 71-85.
176. Caballero-Anthony M. (2008, December). Non Traditional Security and Infectious Diseases in ASEAN-going beyond the rhetoric of securitization to deeper institutionalization. *The Pacific Review*, 21:4, 509-527.

177. Caballero-Anthony M. (2012). Non-Traditional Security Challenges, Regional Governance, and the ASEAN Political Security Community (ASPC). In Emmers R. (ed.). *ASEAN and the Institutionalization of East Asia*. New York: Routledge, 27–42.
178. Caballero-Anthony M. (2014). Understanding ASEAN's centrality: bases and prospects in an evolving regional architecture. *The Pacific Review*, 27:4, 563-584.
179. Caballero-Anthony M., Emmers R., Acharya A. (2006). *Non Traditional Security in Asia: Dilemmas in Securitization*. London: Ashgate.
180. Catley B., Keliat M. (1997). *Spratlys: The Dispute in the South China Sea*. Aldershot: Ashgate.
181. Cha V. (2016). Powerplay: The Origins of the American Alliance System in Asia. *Princeton Studies in International History and Politics*.
182. Chalk P. (2000). *Non-Military Security and Global Order*. N.Y.: St. Martin's Press.
183. Chalmers M. (1997). ASEAN and confidence building: continuity and change after the Cold war. *Contemporary Security Policy*, 18:1, 36-56.
184. Chandra A. C. (2004). Indonesia's Non-State Actors in ASEAN: A New Regionalism Agenda for Southeast Asia? *Contemporary Southeast Asia*, 26, 155-174.
185. Chen I. T.-Y., Yang A. H. (2013). A harmonized Southeast Asia? Explanatory typologies of ASEAN countries' strategies to the rise of China. *The Pacific Review*, 26(3), 265-288.
186. Chen Y. (2011). *Community Building or Rebalancing? China and the United States in Southeast Asia*. Lexington Books, 3-19.
187. China's Policies on Asia-Pacific Security Cooperation. (2017, January). Retrieved from:
https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1429771.shtml

188. Chiou Y.-H. (2010). Unraveling the Logic of ASEAN's Decision-Making: Theoretical Analysis and Case Examination. *Asian Politics & Policy*, 2:3, 371-393.
189. Cho, Y. N., Jeong, T. H. (2008). China's Soft Power: Discussion, Resources, and Prospects. *Asian Survey*, 48, 453-472.
190. Chu C. E.T. (2005). ASEAN+3: The roles of ASEAN and China. In Saw S.-H., Sheng L., Chin K. W. (eds.) ASEAN-China relations: realities and prospects, ed. – Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, 49-68.
191. Chung C.-P. (2008). The role of Asia-Pacific organizations in maintaining regional security. *Korean Journal of Defense Analysis*, 20:2, 169-185.
192. Cockerham G. B. (2010). Regional Integration in ASEAN: Institutional Design and the ASEAN Way. *East Asia*, 27, 165-185.
193. Collins A. (2003). *Security and Southeast Asia: Domestic, Regional, and Global Issues*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
194. Collins A. (2008). A People-Oriented ASEAN: A Door Ajar or Closed for Civil Society Organizations? *Contemporary Southeast Asia*, 30, 313-331.
195. Collins A. (2013). *Building a People-oriented Security Community the ASEAN Way*. New York: Routledge.
196. Cotton J. (1999). The 'Haze' over Southeast Asia: Challenging the ASEAN Mode of Regional Engagement. *Pacific Affairs* 72:3, 331.
197. Dalpino C. (2002). Second Front, Second Time: Counter-Terrorism and US Policy toward Southeast Asia. *Cambridge Review of International Affairs*, 15, 345-354.
198. Dalpino C. (2011). Thailand in 2010: Rupture and Attempts at Reconciliation. *Asian Survey*, 51, 155-162.
199. Dang T. T. H. (2008). Examining the Engagement between Civil Society in Southeast Asia and ASEAN in the ASEAN Community Building Process, Nordersedt, GRIN Verlag.
200. Dent C. M. (2008). *East Asian regionalism*. Taylor & Francis, 65-77.

201. Deutsch K. (1961). Security Communities. In J. Rosenau (ed.) *International Politics and Foreign Policy*. New York: Free Press, 99-171.
202. Deutsch K. W., Burrell S. A., Kann R. A., Lee M. Jr., Lichterman M., Lindgren R. E., Loewenheim F. L., Van Wagenen R. W. (1957). *Political Community and the North Atlantic Area: International Organisation in the Light of Historical Experience*. New York: Greenwood Press.
203. Dewitt D. (1994). Common, comprehensive and cooperative security. *Pacific Review*, 7, 1-15.
204. Dibb P. (1995). Towards a New Balance of Power in Asia. *Adelphi Paper* 295, London: International Institute for Strategic Studies.
205. Dosch J. (2003a). Changing Security Cultures in Europe and Southeast Asia: Implications for Inter-Regionalism. *Asia Europe Journal*, 1, 483-501.
206. Dosch J. (2003b). The post-Cold War development of regionalism in East Asia. In Liu F.-K., Régnier P. (eds.) *Regionalism in East Asia: paradigm shifting?* Routledge, 30-51
207. Dosch J. (2007a). Managing Security in ASEAN-China Relations: Liberal Peace of Hegemonic Stability. *Asian Perspective*, 31, 209-236.
208. Dosch J. (2007b). *The Changing Dynamics of Southeast Asian Politics*. Boulder, Colorado: Lynne Rienner.
209. Dosch J., Hensengerth O. (2005). Sub-Regional Cooperation in Southeast Asia: the Mekong Basin. *European Journal of East Asian Studies*, 4, 263-286.
210. Dunn L. A. (2009). The role of cooperative security. In Larsen, J. A., Wirtz, J. J. *Arms Control and Cooperative Security*. Boulder, Colorado: Lynne Rienner.
211. Dupont A. (2001). *East Asia Imperilled: Transnational Challenges to Security*. Cambridge, Cambridge University Press.
212. Eaton S., Stubbs R. (2006, June). Is ASEAN Powerful? Realist versus constructivist approaches to power in Southeast Asia. *The Pacific Review*, 19:2, 135-155.

213. Elliott L. (2012). ASEAN and Environmental Governance: Strategies of Regionalism in Southeast Asia. *Global Environmental Politics* 12:3, 38–57.
214. Emmers R. (2003a). ASEAN and the Securitization of Transnational Crime in Southeast Asia. *The Pacific Review*, 16, 419-438.
215. Emmers R. (2003b). *Cooperative security and the balance of power in ASEAN and ARF*. London: Routledge.
216. Emmers R. (2005a). The Indochinese Enlargement of ASEAN: Security Expectations and Outcomes. *Australian Journal of International Affairs* 59:1, 71–88.
217. Emmers R. (2005b). Regional Hegemonies and the Exercise of Power in Southeast Asia: a Study of Indonesia and Vietnam. *Asian Survey*, 45, 645-665.
218. Emmers R. (2009). Comprehensive Security and Resilience in Southeast Asia: ASEAN's Approach to Terrorism. *The Pacific Review*, 22, 159-177.
219. Emmers R. (2010). *Securitization*. Contemporary Security Studies. Oxford: Oxford University Press.
220. Emmers R., See S. T. (2010). The ASEAN Regional Forum and Preventive Diplomacy: A Review Essay. In R. Emmers. (Ed.) *ASEAN and the Institutionalization of East Asia*. New York: Routledge, 89–102.
221. Emmers R., Tan S.S. (2011). The ASEAN Regional Forum and Preventive Diplomacy: Built to Fail? *Asian Security*, 7:1, 44-60.
222. Emmerson D. (1987). ASEAN as an international Regime. *Journal of International Affairs*, 41:1, 1-16.
223. Emmerson D. (2008). *Hard Choices: Security, Democracy and Regionalism in Southeast Asia*. Shorenstein APARC, Brooking Institution Press.
224. Emmerson D. K. (2005, August). Security, Community, and Democracy in Southeast Asia: Analyzing ASEAN. *Japanese Journal of Political Science* 6(2), 165–185.
225. Finnemore M., Sikkink K. (1998). International Norm Dynamics and Political Change. In: *International Organization*, 52:4, 887–917.

226. Fisher C. W. (1995). Rethinking ASEAN as a security community in Southeast Asia. *Asian Affairs*, 21, 210-226.
227. Frost F. (1990). Introduction: ASEAN Since 1967 – Origins, Evolution and Recent Developments. In A. Broinowski, (ed.) *ASEAN into the 1990s*. New York: St. Martin's Press, pp. 1-31.
228. Ganesan N. (1995). Rethinking ASEAN as a Security Community in Southeast Asia. *An American Review* 21(4), 210–226.
229. Ganesan N. (2000). ASEAN's relations with major external powers. *Contemporary Southeast Asia* 22(2), 258–278.
230. Garofano J. (1999). Flexibility or Irrelevance: Ways Forward for the ARF. *Contemporary Southeast Asia*, 21:1, 74-94.
231. Goh E. (2007, August). Great Powers and Hierarchical Order in Southeast Asia. Analyzing Regional Security Strategies. *International Security*, 32.
232. Goh G. (2003). The “ASEAN Way”: Non-intervention and ASEAN's Role in Conflict Management. *Stanford Journal of East Asia Affairs*.
233. Goilloux A. (2009). Regional Governance and Disaster Response. In Thomas N. *Governance and Regionalism in Asia*. London: Routledge, 287-288.
234. Gordon B. K. (1996). *The Dimensions of Conflict in Southeast Asia*. NJ: Prentice-Hall.
235. Gordon S. (2009). Regionalism and Cross Border Cooperation against Crime and Terrorism in the Asia Pacific. *Security Challenges*, 5:4, 75-102.
236. Griffiths M., O'Callaghan T., Roach S.C. (2008). *International Relations: the Key Concepts*. N.Y.: Routledge.
237. Haacke J. (2003a). *ASEAN Diplomatic and Security Culture Origins, Development and Prospect*. London: Routledge Curzon.
238. Haacke J. (2003b). ASEAN's Diplomatic and Security Culture: a Constructivist Assessment. *International Relations of the Asia-Pacific*, 3, 57-87.

239. Haacke J. (2005a). ASEAN's Diplomatic and Security Culture: Origins, Development and Prospects. London: Routledge.
240. Haacke J. (2005b). Michael Leifer and the Balance of Power. *The Pacific Review*, 18, 43-69.
241. Haacke J. (2009). The ASEAN Regional Forum: from dialogue to practical security cooperation? *Cambridge Review of International Affairs*, 22:3, 427-449.
242. Haas M. (1989). *The Asian Way to Peace: A Story of Regional Cooperation*. New York: Praeger.
243. Hamanaka S. (2011). Asia-Only versus Asia-Pacific Regionalism: The Regionalism Cycle in Summits and Financial Cooperation. *Pacific Focus*, 16:2, 236-259.
244. Hassan M. J. (2000). Disputes in the South China Sea: Approaches for Conflict Management. In Da C. D. (Ed.) *Southeast Asian perspectives on security*. Singapore, ISEAS, 98-109.
245. Hay S. (1996). *ASEAN's Regional Security Dialogue Process: From Expectation to Reality?* Wellington, 128-233.
246. Henderson J. (1999). Reassessing ASEAN. *Adelphi Paper 328*, The International Institute for Strategic Studies, New York: Oxford University Press.
247. Heng K. P. (2009, October). A Constructivist Perspective of the Regional Order in Southeast Asia: Norms Transformation in ASEAN and the ASEAN Charter. *Tamkang Journal of International Relations*, 13:2.
248. Hong C. P. (2005). Non-Traditional Security and China-ASEAN Relations. In: Leong H. K., Ku S. C. Y. (eds.) *China and Southeast Asia: Global Changes and Regional Challenges*. Institute of Southeast Asian Studies.
249. Hopf T. (1998). The Promise of Constructivism in International Relations Theory. *International Security*, 23, 171-200.

250. Hu W. R. (2011). China, the US and regional institution building in East Asia. In R. P. Buckley, R. W. Hu, D. W. Arner (eds.) *East Asian Economic Integration – Law, Trade and Finance*. Edward Elgar Publishing.
251. Huang K.-B. (2008). The Transformation of ASEAN as a third party mediator in intraregional disputes of Southeast Asia. In Bercovitch, J., Huang, K.-B., Teng C.-C. *Conflict Management, Security and Intervention in East Asia: Third Party Mediation in Regional Conflicts*. New York: Routledge.
252. Huxley T. (1993). *Insecurity in the ASEAN Region*. London: Royal United Services Institute for Defence Studies.
253. Huxley T. (1996). Southeast Asia in the study of international relations: The rise and decline of a region. *The Pacific Review*, 9:2, 199-228.
254. India's National Security Strategy. (2019, March). Retrieved from: https://manifesto.inc.in/pdf/national_security_strategy_gen_hooda.pdf
255. Jetschke A., Ruland J. (2009). Decoupling Rhetoric and Practice: the Cultural Limits of ASEAN Cooperation. *The Pacific Review*, 22:2, 179–203.
256. Jiang W. (2010). China's Global Quest for Energy Security. In A. Lugg, M. Hong. (eds.) *Energy Issues in the Asia-Pacific Region*. ISEAS Series on Energy, Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, 141-174.
257. Jimbo K. (2007). An Emerging East Asian Community? The Political Process of Regionalism in East Asia. In R. A. Cossa, A. Tanaka (eds.) *An East Asian community and the United States*. Center for Strategic and International Studies, Washington D.C., 14-42.
258. Johnston A. I., Ross R. S. (1999). *Engaging China: the Management of an Emerging Power*. London: Routledge.
259. Jones D.M., Smith M. (2001). The Changing Security Agenda in Southeast Asia: Globalization, New Terror and the Delusion of Regionalism. *Studies in Conflict and Terrorism*, 24:4, 271-288.
260. Jones D.M., Smith, M. (2006). *ASEAN and East Asian International Relations. Regional Delusion*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

261. Jones L. (2010a). ASEAN's unchanged melody? The theory and practice of 'non-interference' in Southeast Asia. *The Pacific Review*, 23:4, 479-502.
262. Jones L. (2010b). Still in the "Drivers' Seat", But for How Long? ASEAN's Capacity for Leadership in East-Asian International Relations. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 29:3, 95-113.
263. Jones L. (2011). Beyond Securitization Explaining the Scope of Security Policy in Southeast Asia. In: *International Relations of the Asia-Pacific*, 11:3, 403-432.
264. Jones L. (2012). ASEAN, Sovereignty and Intervention in Southeast Asia. Hampshire, Palgrave Macmillan.
265. Jorgensen-Dahl A. (1982). *Regional Organization and Order in South-East Asia*. London: Macmillan.
266. Kai H. (2006). Does ASEAN Matter? International Relations Theories, Institutional Realism, and ASEAN. *Asian Security*, 2:3, 189–214.
267. Kai H. (2007). *Institutionalizing Security: Institutional Realism and Multilateral Institutions in Southeast Asia*. Tempe, AZ: Arizona State University.
268. Katada S. N. (2011). Seeking a place for East Asian regionalism: challenges and opportunities under the global financial crisis. *The Pacific Review*, 24:3.
269. Katsumata H. (2003). Reconstruction of Diplomatic Norms in Southeast Asia: The Case for Strict Adherence to the "ASEAN Way". *Contemporary Southeast Asia*, 25(1), 104–121.
270. Katsumata H. (2004). Why is ASEAN Diplomacy Changing? From "Non-Interference" to "Open and Frank Discussions". *Asian Survey*, 44, 237-254.
271. Katsumata H. (2006). Establishment of the ASEAN Regional Forum: constructing a 'talking shop' or a 'norm brewery'? *The Pacific Review*, 19:2, 181-198.

272. Katsumata H. (2009). *ASEAN's Cooperative Security Enterprise, Norms and Interests in the ASEAN Regional Forum*. New York: Palgrave Macmillan.
273. Katzenstein P. J. (Ed.). (1998). *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press.
274. Kawasaki T. (2006). Neither skepticism nor romanticism: the ASEAN Regional Forum as a solution for the Asia-Pacific Assurance Game. *The Pacific Review*, 19:2, 219-237.
275. Keohane R. O. (1986). Realism, Neorealism and the Study of World Politics. In: Keohane R. O. (ed.) *Neorealism and Its Critics*. New York: Columbia University Press.
276. Kerr P. (1994). The security dialogue in the Asia-Pacific. *The Pacific Review* 7(4), 397-409.
277. Kerr P., Mack A., Evans P. (1994). The evolving security discourse in the Asia-Pacific. In A. Mack, J. Ravenhill. *Pacific Cooperation: Building Economic and Security Regimes in the Asia-Pacific Region*. St Leonards, NSW: Allen & Unwin, 165-72.
278. Khilnani S., Kumar R., Mehta P.B., Menon P., Nilekani N., Raghavan S., Saran S., Varadarajan S. (2012). *NonAlignment 2.0: A Foreign and Strategic Policy for India in the Twenty First Century*. Retrieved from: <https://www.cprindia.org/research/reports/nonalignment-20-foreign-and-strategic-policy-india-twenty-first-century>
279. Khong Y.F. (1997). ASEAN and the Southeast Asian Security Complex. In: D. Lake, P. Morgan (Eds.) *Regional Orders: Building Security in a New World*. University Park, PA: Pennsylvania State University Press, 318–339.
280. Khoo N. (2004). Constructing Southeast Asian Security: the Pitfalls of Imagining a Security Community and the Temptations of Orthodoxy. *Cambridge Review of International Affairs*, 17, 137-153.
281. Kim M.-H. (2011). Theorizing ASEAN Integration. *Asian Perspective*, 35, 407-435.

282. Kim M.-H. (2012). Why Does A Small Power Lead? ASEAN Leadership in Asia–Pacific Regionalism. *Pacific Focus*, 17:1, 111–134.
283. Kim M.-H. (2014, December). Integration Theory and ASEAN Integration. *Pacific Focus*, 19: 3, 374–394.
284. Kingsbury D. (2005). *The Politics of Indonesia*. South Melbourne, Oxford University Press.
285. Kingsbury D. (2007, March). Southeast Asia: A Community of Diversity. In: *Politics and Policy*, 35:1, 6-25.
286. Kivimaki T. (2001). The Long Peace of ASEAN. *Journal of Peace Research* 38(1), 5–25.
287. Kivimaki T. (2002). *War or Peace in the South China Sea?* Copenhagen: Nordic Institute of Asian Studies.
288. Kivimaki T. (2008). Power, interest or culture – is there a paradigm that explains ASEAN's political role best? *The Pacific Review*, 21:4, 431-450.
289. Kivimaki T. (2012). Southeast Asia and conflict prevention. Is ASEAN running out of steam? *The Pacific Review*, 25:4, 403-427.
290. Koh T. (2004). Southeast Asia. In K. Kyung-won, T. Koh, F. Sobhan. *America's Role in Asia: Asian Views*. San Francisco: The Asia Foundation.
291. Komori Y. (2009). Asia's Institutional Creation and Evolution. *Asian Perspective*, 33:3, 151-182.
292. Komori Y. (2012). In Search of Regional Governance in East Asia: Processes and Outcomes. *Asian Journal of Political Science*, 20:3, 221-243.
293. Krause K. (1999). *Culture and Security, Multilateralism, Arms Control and Security Building*. London: Frank Cass.
294. Kuik C.C., Idris N.A., Nor A.R.M. (2012). The China Factor in the U.S. “Reengagement” With Southeast Asia: Drivers and Limits of Converged Hedging. *Asian Politics & Policy*, 4:3, 315–344.

295. Kulkarni T. (2012). Shangri-La Dialogue: Reflections on Leon Panetta's Address. Institute of Peace and Conflict Studies. Retrieved from: http://www.ipcs.org/comm_select.php?articleNo=3640
296. Laksmana E. A. (2012, September). Regional Order by Other Means? Examining the Rise of Defense Diplomacy in Southeast Asia. *Asian Security* 8:3, 251–270.
297. Lambach D. (2006). Security, development and the Australian security discourse about failed states. *Australian Journal of Political Science*, 41:3.
298. Lee L. T. (1999). *China and the South China Sea Dialogues*. London: Praeger.
299. Lee Y.Y. (2011). *ASEAN Matters. Reflecting on the Association of Southeast Asian nations*. Singapore: World Scientific Publishing Co. Ptc. Ltd.
300. Leifer M. (1980). *Conflict and Regional Order in Southeast Asia*. London, International Institute for Strategic Studies.
301. Leifer M. (1983). The Security of Sea-Lanes in Southeast Asia. *Survival*, 25, 16-24.
302. Leifer M. (1989). *ASEAN and the Security of South-East Asia*. London: Routledge.
303. Leifer M. (1995). ASEAN as a Model of a Security Community? In H. Soesastro (ed.) *ASEAN in a Changed Regional and International Political Economy*. Jakarta: Centre for Strategic and International Studies.
304. Leifer M. (1996). *The ASEAN Regional Forum: Extending ASEAN's Model of Regional Security*. London, International Institute for Strategic Studies.
305. Leifer M. (1997). China in Southeast Asia: Interdependence and Accommodation. In: Goodman D. S. G., Segal G. (eds.) *China Rising: Nationalism and Interdependence*. London: Routledge.
306. Leifer M. (2000). Regional Solutions to Regional Problems? In: Segal G., Goodman D. S. G. (eds.) *Towards Recovery in Pacific Asia*. London: Routledge.

307. Limaye S.P. (2004). Minding the Gaps: The Bush Administration and U.S.-Southeast Asia Relations. *Contemporary Southeast Asia*, 26, 73-93.
308. Limaye S.P. (2007). United States-ASEAN Relations on ASEAN's Fortieth Anniversary. *Contemporary Southeast Asia*, 29:3.
309. Limaye S.P. (2009). India-U.S. and India-East Asia Relations: Old Narrative, New Chapters. *Comparative Connections*.
310. Lyon P. (1995). *Southeast Asia. Tradition and Modernity in the Contemporary World*. Boulder, CO: Westview.
311. Mahathir M., Irwan, F. (2007). Malaysia's Role in Asian Regional Cooperation: A Look at Foreign Policy Themes. *The Asia-Pacific Review*, 14, 97-111.
312. Majumdar M. (2015). The ASEAN Way of Conflict Management in the South China Sea. *Strategic Analysis*, 39:1, 73-87.
313. Malik M. (1998). Securing Australia – from alliances to agreements. *Korean Journal of Defence Analysis* 10(1), 155–90.
314. McGregor C. (1993). Southeast Asia's new security challenges. *The Pacific Review* 6(3).
315. McSweeney B. (1999). Security, identity and interest. *Sociology of International Relations*, Cambridge University Press.
316. Methven P. (1992). The Five Power Defence Arrangement and Military Cooperation among the ASEAN States. *Papers on Strategy and Defence*, 92, Canberra: Strategic and Defence Studies Centre.
317. Moertopo A. (2003, November 26). Fresh Impetus for an Asian Security Community. *The Straits Times*, Singapore.
318. Moorthy R., Benny G. (2012). Is an «ASEAN Community» Achievable? A Public Perception Analysis in Indonesia, Malaysia and Singapore on the Perceived Obstacles to Regional Community. *The Asian Survey Journal*, 52:6, 1043–1066.

319. Morada N.M. (2010). The ASEAN Regional Forum: Origins and Evolution. In J. Haacke, N. M. Morada (eds.) *Cooperative Security In the Asia-Pacific: The ASEAN Regional Forum*. New York: Routledge, 13–35
320. Mukherjee K. (2013). Prospects and Challenges of ASEAN. *Strategic Analysis*, 37:6, 742-757.
321. Narine S. (1997, October). ASEAN and the ARF: The Limits of the “ASEAN Way”. *Asian Survey*, 37:10, 961-978.
322. Narine S. (1998). ASEAN and the Management of the Regional Security. *Pacific Affairs* 78(2), 195–214.
323. Narine S. (1999). ASEAN into the twenty first century: Problems and prospects. *The Pacific Review*, 12:3, 357-380.
324. Narine S. (2002). *Explaining ASEAN. Regionalism in Southeast Asia*. Boulder, Colorado: Lynne Rienner.
325. Narine S. (2004). State Sovereignty, political legitimacy and regional institutionalism in the Asia Pacific. *The Pacific Review*, 17:3, 423-450.
326. Narine S. (2008). Forty years of ASEAN: a historical review. *The Pacific Review*, 21:4, 411-429.
327. Nathan L. (2004). Security Communities and the Problem of Domestic Instability. *Working Paper No. 55*. London: Crisis States Research Centre.
328. National Security Strategy of the United States of America. (2017, December). Retrieved from: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>
329. Neher C. D. (1994). *Southeast Asia in the New International Era*. San Francisco, CA: Westview Press.
330. Nischalke T. (2000). Insights from ASEAN foreign policy co-operation: the “ASEAN way”, a real spirit or a phantom? *Contemporary Southeast Asia* 22(1), 89–112.
331. Nischalke T. (2010). Does ASEAN measure up? Post-Cold War diplomacy and the idea of regional community. *The Pacific Review*, 15(1), 89-117.

332. Overholt W. H. (1993). *China. The Next Economic Superpower*. London: Weidenfeld & Nicholson.
333. Peou S. (2002). Realism and Constructivism in Southeast Asia Security Studies Today: a Review Essay. *The Pacific Review*, 15(1), 119-138.
334. Pomfret R. (2010). *Regionalism in East Asia: Why Has It Flourished Since 2000 and How Far Will It Go?* World Scientific.
335. Ramchanaran R. (2000). ASEAN and non-interference: a principle maintained. *Contemporary Southeast Asia* 22(1), 60–88.
336. Rattanasevee P. (2014). *Towards institutionalised regionalism: the role of institutions and prospects for institutionalisation in ASEAN*. Springer Plus.
337. Ravenhill J. (2010). The “new East Asian regionalism”: A political domino effect. *Review of International Political Economy*, 17: 2, 178-208.
338. Ravenhill J. (2013). Economics and security in the Asia-Pacific region. *The Pacific Review*, 26:1, 1-15.
339. Ricklefs M.C., Lockart B., Lau A., Reyes P., Aung-Twin, M. (2010). *A New History of Southeast Asia*. Basingtoke, UK: Palgrave Macmillan.
340. Roberts C. B. (2012). *ASEAN Regionalism: Cooperation, Values and Institutionalization*. London: Routledge.
341. Roseneau J. (1997). *Along the Domestic-foreign Frontier: Exploring Governance in a Turbolent World*. Cambridge: Cambridge University Press.
342. Severino R. (2001). *Asia Policy Lecture: What ASEAN is and what it stands for*. Jakarta, ASEAN Secretariat.
343. Severino R. (2006). *Southeast Asia in Search of an ASEAN Community. Insights from the Former ASEAN Secretary-General*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
344. Severino R. (2008). *ASEAN*. Institute of Southeast Asian Studies.
345. Shambaugh D. (1994). Growing Strong: China's Challenge to Asian Security. *Survival*, 36:2, 46.
346. Sharpe S. (2003). An ASEAN Way to Security Cooperation in Southeast Asia. *The Pacific Review*, 16, 231-250.

347. Sheng L. (2008). China and ASEAN in Asian regional integration. In Wang G., Zheng Y. (eds.) *China and the new international order*. Routledge, 256-279.
348. Shirk S. (1997). Asia-Pacific Regional Security: Balance of Power or Concert of Powers? In D. Lake, P. Morgan (eds.) *Regional Orders: Building Security in a New World*. University Park, Pennsylvania University Press, 260-270.
349. Simon S. (1992). The Regionalization of Defense in Southeast Asia. *The Pacific Review*, 5(2), 112-124.
350. Simon S. (1995). Realism and Neoliberalism: International Relations Theory and Southeast Asian Security. *The Pacific Review* 8:1, 5-24.
351. Simon S. (1998). Security prospects in Southeast Asia: Collaborative efforts and the ASEAN regional forum. *The Pacific Review*, 11:2, 195-212.
352. Simon S. (2007a). U.S.-Southeast Asia Relations: Military Support and Political Concerns. *Comparative Connections*, 9, 63-72.
353. Simon S. (2007b). ASEAN and Its Security Offspring: Facing New Challenges. Strategic Studies Institute United States Army War College.
354. Simon S. (2008a). ASEAN and Multilateralism: the Long Bumpy Road to Community. *Contemporary Southeast Asia*, 30:2, 264-292.
355. Simon S. (2008b). Southeast Asian Security and Its Influential «Others». *The Indonesian Quarterly*, 36:3, 369-386.
356. Simon S. (2010). The ASEAN Regional Forum. In S. Ganguly, A. Scobell, J. C. Liow. (eds.) *The Routledge Handbook of Asian Security Studies*, London: Routledge, 300-310.
357. Simon S. (2013). US-Southeast Asia Relations: High-Level Attention. *Comparative Connections*, 14, 55-67.
358. SIPRI: Military expenditure by country. (2015). Retrieved from: <https://www.sipri.org/sites/default/files/Milex-constant-2015-USD.pdf>
359. Smith R. (2007, December). Regional Security: Is 'Architecture' All We Need? *Policy Analysis Brief*, The Stanley Foundation.

360. Snitwongse K. (1995). ASEAN's security cooperation: Searching for a regional order. *The Pacific Review*, 8:3, 518-530.
361. Snyder C. A. (2006). Southeast Asian Perceptions of Australia's Foreign Policy. *Contemporary Security Policy*, 28, 322-340.
362. Solingen E. (2001). *Regional conflict and cooperation: The Case of Southeast Asia*. Columbia University Press.
363. Sopiee N. (1986). ASEAN and Regional Security Community. In: M. Ayoob (Ed.) *Regional Security in the Third World: Case Studies from Southeast Asia and the Middle East*. London, Croon Helm.
364. Sridharan K. (2007). *Regional Cooperation in South Asia and Southeast Asia*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
365. Stewart F. (2004). Development and security. *Conflict, Security and Development*, 4:3.
366. Storey I. (2009). Maritime Security in Southeast Asia: Two Cheers for Regional Cooperation. *Southeast Asian Affairs*, 1, 36-58.
367. Stuart D. T., Tow W. T. (1995). *A US Strategy for the Asia-Pacific*. Oxford, Oxford University Press.
368. Stubbs R. (1992). Subregional security co-operation in ASEAN: military and economic imperatives and political obstacles. *Asian Survey* 32, 397-410.
369. Stubbs R. (2008). The ASEAN Alternative? Ideas, Institutions and the Challenge to 'Global' Governance. *The Pacific Review*, 21, 451-468.
370. Stubbs R. (2009). Meeting the Challenge of Region-Building in ASEAN. In Beeson M. *Contemporary Southeast Asia*. Palgrave MacMillan, New York.
371. Stubbs R. (2014). ASEAN's leadership in East Asian region-building: strength in weakness. *The Pacific Review*, 27:4, 523-541.
372. Sukma R. (2010, December). *ASEAN and Non Traditional Security*. CSIS, Tokyo.
373. Sukma R. (2012). The ASEAN Political and Security Community (APSC): Opportunities and Constraints for the R2P in Southeast Asia. *The Pacific Review*, 25, 135-152.

374. Summary of the National Defense Strategy of the United States. (2018). Retrieved from: <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>
375. Sustaining U.S. global leadership: priorities for 21st century defence. (January 2012). Retrieved from: https://archive.defense.gov/news/defense_strategic_guidance.pdf
376. Sutter R. (2009). The Obama Administration and US Policy in Asia. *Contemporary Southeast Asia*, 31, 189-216.
377. Tan A. (2000). *Intra-ASEAN Tensions*. London, Royal Institute of International Affairs.
378. Tan S. S., Chew A. (2008). Governing Singapore's Security Sector: Problems, Prospects and Paradox. *Contemporary Southeast Asia*, 30, 241-263.
379. Tang X. (2012). The future role of the United States in the Asia-Pacific region: dead end or crossroads? *Australian Journal of International Affairs*, 66:5, 592-605.
380. Tay S. (1997, September). *Preventive Diplomacy and The ASEAN Regional Forum: Principles And Possibilities*. Singapore, 27-28.
381. Tay S., Estanislao J. P. (2001). The Relevance of ASEAN: Crisis and Change. In S. Tay, J. P. Estanislao, H. Soesastro (eds.) *Reinventing ASEAN*, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 3-24.
382. Tay S., Obood T. (1997). The ASEAN Regional Forum: Preparing for Preventive Diplomacy. *Contemporary Southeast Asia*, 19:3, 252-268.
383. Thayer C.A. (2010). *Southeast Asia: Patterns of Security Cooperation*. Barton, A.C.T.: Australian Strategic Policy Institute.
384. Thayer C.A. (2013). ASEAN, China and the Code of Conduct in the South China Sea. *The SAIS Review of International Affairs* 33:2, 75-84.
385. Thomas N. (2009). *Governance and Regionalism in Asia*. New York: Routledge.
386. Tow W. T. (1993). Contending security approaches in the Asia-Pacific region. *Security Studies* 3, 75-116.

387. U.S. Department of Defense. Remarks by Secretary Mattis at Plenary Session of the 2018 Shangri-La Dialogue. (2018, June 2). Retrieved from: <https://www.defense.gov/Newsroom/Transcripts/Transcript/Article/1538599/remarks-by-secretary-mattis-at-plenary-session-of-the-2018-%20shangri-la-dialogue/>
388. United States Department of Defense. A Strategic Framework for the Asian Pacific Rim: Looking toward the 21 st Century. (1990). Retrieved from: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.31822018798785&view=image&seq=1>
389. Valencia M. (1995). *China and the South China Sea Disputes*. London, International Institute of Strategic Studies.
390. Vayrynen R. (2000). Stable Peace through Security Communities? Steps Towards Theory-Building. *Joan B. Kroc Institute Occasional Articles 18(3)*: 157-193.
391. Waever O. (1993). *Securitization and Desecuritization*. Centre for Peace and Conflict Research.
392. Waever O. (1998). Insecurity, Security, and Asecurity in the West European Non-War Community. In E. Adler, M. Barnett (eds.) *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press.
393. Wah C. K. (2000). Reflections on the Shaping of Strategic Cultures in Southeast Asia. In De Cunha D. *Southeast Asian Perspectives on Security*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
394. Wainwright E. (2010, April). *Conflict Prevention in Southeast Asia and the South Pacific*. New York: Center on International Cooperation.
395. Waltz K. (1979). *Theory of International Politics*. MA, Addison-Wesley.
396. Wendt A. (1994). Collective Identity Formation and the International State. *The American Political Science Review*, 88, 384-396.
397. Wendt A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge, Cambridge University Press.

398. Wiseman G. (1992). Common security in the Asia-Pacific region. *The Pacific Review* 5(1), 42-59.
399. Wu X. (2009). Chinese Perspectives on Building an East Asian Community in the Twenty-first Century. In M. J. Green, B. Gill (eds.) *Asia's new multilateralism: cooperation, competition, and the search for community*. Columbia University Press.
400. Yahuda M. (2013). China's New Assertiveness in the South China Sea. *Journal of Contemporary China*, 22:81, 446-459.
401. Yoshimatsu H. (2012). ASEAN and evolving power relations in East Asia: strategies and constraints. *Contemporary Politics*, 18:4, 400-415.
402. Yunling Zh. (2005). Emerging New East Asia Regionalism. *Asia-Pacific Review*, 12:1, 55-63.
403. Yunling Zh. (2010). *China and Asian regionalism*. World Scientific.
404. Yuzawa T. (2006). The Evolution of Preventive Diplomacy in the ASEAN Regional Forum. *Asian Survey*, 46:4, 785-804.
405. Zhao H. (2013). The South China Sea Dispute and China-ASEAN Relations. *AsianAffairs*, 44:1, 27-43.

ДОДАТКИ

Додаток 1

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Авер'янов С. В. (2016). Формування Спільноти Безпеки АСЕАН: теоретичний та практичний аспекти. *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць*, 110 (7), 414-418.
2. Авер'янов С.В. (2020). Безпековий аспект відносин АСЕАН та КНР у Південно-Східній Азії. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*, 28-29, 128-137.
3. Авер'янов С. В. (2020). АСЕАН в контексті сучасних викликів регіональній стабільності в Південно-Східній Азії. *Міжнародні відносини Серія «Політичні науки»*, 22. Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/4031/3675

Статті в іноземних виданнях:

1. Авер'янов С. В. (2017). Політика Сполучених Штатів Америки в Південно-Східній Азії за адміністрації Дональда Трампа. *Eurasian Academic Research Journal*, 9, 82–89.
2. Авер'янов, С. В. (2017). Феномен «Шляху АСЕАН» та його роль у функціонуванні Асоціації Південно-Східної Азії. *Evropskýpolitický a právnídiskurz*, 4 (3), 70-77.

Статті в інших виданнях:

1. Авер'янов С. В. (2020). Безпекові механізми багатостороннього співробітництва в Південно-Східній Азії. *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць*, 153 (2), 400-404.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

1. Авер'янов С. В. (2016). Формування механізмів співробітництва з питань безпеки у Південно-Східній Азії. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна»* (м. Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 7 квітня 2016 р.), 12-15.

2. Авер'янов С. В. (2016). Спільнота безпеки АСЕАН: особливості інтеграційних процесів. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин»* (м. Київ, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 27 жовтня 2016 р.), 60-63.

3. Авер'янов С. В. (2017). Особливості прийняття рішень в АСЕАН. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин»* (м. Київ, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 30 березня 2017 р.), 36-40.

4. Авер'янов С. В. (2017). Особливості політики Сполучених Штатів Америки в Південно-Східній Азії за адміністрації Дональда Трампа. *Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин»* (м. Київ, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 26 жовтня 2017 р.), 50-53.

Основні результати дисертаційного дослідження були представлені у доповідях і виступах на таких міжнародних наукових і науково-практичних конференціях:

- Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна» (м. Київ, 7 квітня 2016 р.).

- Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (м. Київ, 27 жовтня 2016 р.).

- Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (м. Київ, 30 березня 2017 р.).

- Міжнародній науково-теоретичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (м. Київ, 26 жовтня 2017 р.).